

Ioan Octavian
RUDEANU

**Istorie și
spiritualitate
în Bizanțul
mijlociu
și târziu**

CTURĂ

Editura CĂLĂUZA

IOAN OCTAVIAN RUDEANU

**ISTORIE ȘI SPIRITUALITATE
ÎN BIZANȚUL MIJLOCIU ȘI TÂRZIU**

Coperta: Ovidiu Mariș

Coperta 1: Așediul Constantinopolului de la Moldovița, sec XVI
(detaliu)

© Editura CĂLĂUZA

© I.O. RUDEANU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RUDEANU, IOAN OCTAVIAN

Istorie și spiritualitate în Bizanțul Mijlociu și Târziu /

Ioan Octavian Rudeanu - Deva : Călăuza, 2003

ISBN 973-9331-96-3

94 (495.02)

Pr. Dr. IOAN OCTAVIAN RUDEANU

**ISTORIE ȘI SPIRITUALITATE
ÎN BIZANȚUL MIJLOCIU ȘI TÂRZIU**

Editura CĂLĂUZA

PREFAȚĂ

Străbătând cuprinsul prezentului volum am ramas uimit de bogăția de date istorice, ca și de multele probleme pe care le ridică viața religioasă contemporană. Cea mai importantă îmi pare *Ecumenismul*, care se bucură de atenție, dar mai ales de considerația ce pare a fi edificatoare și favorabilă soluționării lui, datorită competenței și obiectivității autorului, care se dovedește un credincios fidel ortodox dar și om de știință competent.

Prin tot cuprinsul său, volumul justifică consemnarea din titlu: *și spiritualitate*. Realmente și deosebit de important fiindcă reține că volumul nu este numai *istorie* ci și *spiritualitate*, cât timp avem considerațiile personale ale autorului, cu caracter de filozofie a istoriei și a religiei.

Textul edificator ce redă profilul spiritual al volumului este următorul:

„Istoria, în general, este știința cu cel mai încărcat material de cercetare, fiindcă încearcă să cuprindă în sfera sa întregul trecut istoric al omenirii” (pag. 5). Este pe deplin evident că autorul are o concepție elevată asupra istoriei ca știință, dar important este că el o și realizează la un nivel înalt și util judecății istorice de majoră importanță. Mă opresc la un singur exemplu, la un text ce clarifică schisma și face o referință binevenită la o problemă actuală:

„Spre înțelegerea schismei trebuie luat în considerare și faptul că în Imperiu și în Biserica Răsăriteană s-a conturat un curent slav prin încreștinarea slavilor și creșterea lor numerică în cadrul bisericii... Pentru zilele noastre în care curentul ecumenist se

promovează și se accentuează, e bine să cunoaștem originea schismei, căci numai așa se poate remedia un astfel de eveniment nefericit” (pag. 23).

Din acest text reiese poziția autorului, I.O. Rudeanu, care, ca preot ortodox modern, redă, fără părtinire, datele istorice cu justă și elevată concepție: *Adevărul istoric trebuie redat și recunoscut*, căci numai astfel înțelegem devierile nefavorabile, care ar putea fi corectate.

Atitudinea obiectivă, superioară a autorului, preot ortodox, Ioan Octavian Rudeanu, se confirmă în text, când, după ce elogiază rezultatele Sinodului al VI-lea, menționează și grava deficiență prin care: „curtea imperială bizantină a întrecut în practici anticreștine curțile păgâne” ci formulează splendidul mesaj la adresa Creștinismului actual, am putea spune al Mileniului III: „Când divergențele de credință sporesc și se adâncesc în sfera lumii creștine, noi trebuie să ținem cont de aceasta spre a evita ura generatoare de dușmănie ce compromite credința și neagă calitatea de creștini”.

Lupta pentru apărarea și promovarea dreptei noastre credințe ortodoxe se impune a rămâne neclintită, dar nu trebuie să pierdem din vedere „a ne comporta ca autentici creștini” (pag. 14).

Tot cu gândul la Mileniul III, autorul, face o analiză rezumativă cruciadelor, după care concepe și formulează următoarele concluzii și îndrumări: „între consecințele negative, notăm scăderea moralității și a disciplinei bisericești, dar mai ales slăbirea conștiinței unității bisericii, mai ales după cruciada a IV-a când dezbinarea dintre Biserica Răsăritului și Biserica Apusului s-a adâncit cu adevărat.

Indiscutabil că și cruciadele au adâncit prăpastia deschisă de Marea Schismă din 1054, dar acum *la început de Mileniul III* cu

inițiativele proiectelor ecumenice concepute, ne interesează erorile săvârșite. Valoroase sunt și învățămintele ce ne pot fi sugerate.

Dacă cruciadele au adâncit diferențele în numele unor dogme, azi putem spune că în numele principiilor de bază ale creștinismului se cade a depune eforturi pentru unitatea credinței.

Dacă în trecut credincioșii apuseni au umilit Constantinopolul datorită unor interese politice, astăzi să încercăm a alia Occidentul la o prosperare a credinței creștine pe lângă Patriarhia Ecumenică.

Dacă cruciadele au însemnat în trecut dezbinare în creștinism în numele devoțiunii lui Hristos, acum e timpul să luptăm pentru întronarea unității creștine, prin credință și dragostea întru Hristos, căci dezbinați, pierdem mult în concurența deschisă de Marile Religii ale lumii” (pag. 51-53).

Acest mesaj dovedește o dată mai mult că istoria, ca știință, poate fi considerată și valorificată drept un tezaur pedagogic, din care se pot desprinde îndrumări și corective pentru bunul mers, pentru progres în istoria omenirii.

Tot acest mesaj consacră autorul, pe preotul ortodox Ioan Octavian Rudeanu, drept un model de *istoric-pedagog*, adică de istoric ce adeverește că *Istoria este și un izvor de educare și îndrumare a omenirii*, prin istorici misionari, cum de fapt este și autorul prezentei cărți.

Prof. Victor ISAC

EUROPA LA CUMPĂNA SECOLELOR VIII-IX. ÎNTRE DOUĂ IMPERII

Ne aflăm acum în anii imediat următori trecerii din mileniul doi în mileniul al treilea, și de aceea sunt foarte frecvente comentariile referitoare la acest eveniment. De aceea considerăm aceasta un bun prilej de a ne referi la istoria Bizanțului de la cumpăna secolelor VIII și IX, surprinzând acele evenimente care au avut o importanță majoră pentru istoria Europei și chiar pentru cea universală. Astfel, actul cel mai important, este fără îndoială, încoronarea lui Carol cel Mare de către papa Leon al III-lea în Catedrala Sfântul Petru de la Roma, ca împărat al Imperiului Roman, în ajunul Crăciunului anului 800.

Până la această dată, cu toate fluctuațiile și schimbările pe care le-au suferit hotarele Imperiului, Bizanțul se putea considera moștenitorul și continuatorul Imperiului roman. Încoronarea de la Roma deschide, însă, o nouă pagină a istoriei universale în care Imperiul Roman va aparține Apusului, sub forma imperiului lui Carol cel Mare, iar Imperiul Bizantin, deși mai avea sub autoritate provinciile de sud ale Italiei, își continuă firul istoric doar ca reprezentant al Răsăritului.

Prin semnificația deosebită pe care o deține pentru cursul istoriei, considerăm că trebuie acordat un interes sporit laturii religioase a evenimentelor. De ce n-am recunoaște că anul 800 este un antecedent și chiar premergător anului 1054, când a avut

loc Marea Schismă? E adevărat că în anul 800 a avut loc scindarea principală, de ordin politic, distingându-se două imperii: de Apus și de Răsărit, dar motivele principale, după opinia noastră, au fost de ordin religios.

Se impune, astfel, a recunoaște că în secolul al VIII-lea, în Imperiul Bizantin a predominat iconoclasmul cu eliminarea radicală a icoanelor și a tot ce împodobește bisericile, a călugărilor și chiar a marilor ierarhi, fideli sinoadelor, ceva cu totul străin zonei apusene pastorată de papii Romei. Inevitabil s-a produs o răceală între cele două focare ale creștinismului, iar, după cum era și normal, Roma a protestat atât împotriva doctrinei iconoclaste cât și împotriva persecuțiilor la care au fost impuși drept credincioși.

Să luăm în considerare că Roma, ca instituție religioasă, avea nevoie de un protector politic, știindu-se că era năvălirilor barbare și a celor islamice era încă în vigoare. În acest climat istoric, Roma și-a căutat sprijin și l-a găsit în cel mai prestigios regat al epocii, cel franc, patronat de dinastia carolingiană, care își dobândise și ea, deja, o faimă deosebită. La rândul său Carol cel Mare n-a fost lipsit de orgoliu, ceea ce explică dorința și faptul de a sărbători Nașterea Domnului la Roma. Nu s-au păstrat documente, dar nu-i exclus ca vizita și chiar încoronarea să fi fost convenite și pregătite efectiv. Ceea ce a fost și pare până azi ceva neprevăzut, o surpriză pentru public, e posibil să fi fost un act diplomatic bine pregătit. Important este că încoronarea a fost primită cu entuziasm de întreaga asistență, ce i-a adresat împăratului călduroase urări.

Încoronarea n-a atras după sine noi puteri și nici noi titluri. Carol cel Mare a rămas rege al francilor și al lombarzilor și a devenit simplu patrician roman, dar cu toate acestea contextul

istoric l-a impulsionat spre o înaltă demnitate. Condițiile ce l-au favorizat sunt prezentate de bizantinologul A.A. Vasiliev astfel: „*Relațiile lui Carol cu Imperiul bizantin începuseră cu mult înaintea anului 800. În anul 781 au fost angajate negocieri în vederea căsătoriei Rotrundeii fiica lui Carol pe care grecii o numesc Eruthro, cu Constantin, declarat împărat al Bizanțului, deși la acea dată nu avea decât vârsta de 12 ani. Evident, mama acestuia Irina, conducea de fapt imperiul și tot ea a fost cea care a întrerupt tratativele.*

În 797 Irina îl detronează pe împăratul legitim deși era propriul său fiu și devine stăpâna absolută a Imperiului. Acest îndrăzneț act era în contradicție absolută cu tradițiile Imperiului Roman, în care niciodată n-a domnit o femeie cu depline puteri imperiale. În vederile lui Carol și ale papei Leon, tronul imperial era vacant. Așa se ocupa tronul liber al Imperiului Roman, ca urmaș legitim nu al lui Romulus August, ultimul împărat, ci al lui Leon al IV-lea, Heraclius, Iustinian, Theodosie și Constantin cel Mare, împărații laturii orientale a Bizanțului.

O confirmare interesantă a acestei concepții o constituie următorul fapt: în analele occidentale privind anul 800 și anii următori, care relatează asupra domniilor Imperiului Bizantin, numele Carol figurează după Constantin al VI-lea (780-797).

Într-o scrisoare celebră adresată lui Carol în iunie 779 se semnală că din cele trei puteri supreme ale epocii, două din ele, papalitatea și Bizanțul trec printr-o criză extraordinară și drept consecință se adresa lui Carol: «Tu ești singurul care prezinți salvarea bisericilor lui Hristos. Numai tu poți fi răzbunătorul crimelor, salvatorul rătăcirilor, consolatorul celor în suferință,

numai tu ești cel cărui îi revine salvarea celor buni»” (Vasiliev, 1932, 353-354).

Constatăm cu regret că scrisoarea menționată constituie un rechizitoriu dur și sever la adresa curții imperiale bizantine, cu obligația de a recunoaște că a fost deplin justificată. Dovadă stau evenimentele din preajma anului 800, profund imorale, toate sub auspiciile Irinei. Ea a fost primită la palat de Constantin al VI-lea, fiind chiar asociată în atribuțiile puterii, în anul 792. De la bun început s-a dedat la intrigi, atât spre compromiterea împăratului cât și a propriului ei fiu. Răutatea ei se dovedește pe deplin, căci îndeamnă și îl determină pe Constantin al VI-lea să dispună orbirea unchiului său, cezarul Nikephoros și tăierea limbii la alți patru colaboratori, pe motiv că erau iconoclaști.

În anul 797, când Irina constată că autoritatea împăratului era în declin, organizează o revoltă prin care reușește să-l aresteze. Ea dispune orbirea și exilarea lui din palat, preluând ea toată puterea politică sub titlul de *basileus*. Incapacitatea ei în probleme administrative și financiare atrage după sine compromiterea și complotul prin care este înlăturată în anul 802. În secolul al IX-lea se reia firul împăraților prin Nikephor I Genikos (802-811), care face eforturi disperate spre redresarea decăderii economice provocate de Irina. Ca măsuri principale, se introduce anularea tuturor scutirilor fiscale și vamale, ca și, de asemenea, reactualizarea plăților unor impozite obligatorii tuturor. Prin aceasta s-a realizat refacerea tezaurului imperiului, defavorizați fiind doar cei cu venituri mari. S-au hotărât taxe vamale sectorului comercial și s-au anulat scutirile fiscale la veniturile mănăstirilor și a bisericilor. Cu redresarea financiară, evident că s-a putut întări armata, asigurându-se apărarea granițelor și ordinea internă.

În politica externă, toată perioada de tranziție de la un secol la altul a fost favorabilă lui Carol cel Mare, și, prin el, consolidării noului, și deja celebrului, Imperiu Roman al Apusului.

Irina însuși, în 798, prin tratative diplomatice a cedat lui Carol cel Mare autoritatea asupra ducatului de Benevent și Istria, iar Carol îi recunoaște stăpânirea asupra Croației. Suntem astfel în plin Ev Mediu când statele erau feude ale împăratului sau regelui ce dispunea de teritoriul lor.

Secolul al IX-lea se scurge în favoarea creșterii și consolidării Imperiului Roman de Apus. În primăvara anului 803 o delegație bizantină s-a deplasat la curtea imperială din Aachen, purtând tratative pașnice și onorabile, prin care Italia se împărțea între cele două imperii. S-a conceput un tratat prin care Bizanțului îi reveneau: Veneția, Dalmația maritimă, Calabria și Sicilia, iar Istria, Ravenna, Pentapolis și Roma erau preluate de Imperiul Apusean. Tratatul nu s-a semnat fiindcă bizantinilor nu le-a convenit consacrarea titlului de împărat regelui Carol cel Mare, dar pe parcurs acesta i-a revenit total, fiindu-i unanim recunoscut, astfel încât Italia a fost împărțită între cele imperii: Roma cu partea nordică a revenit Imperiului Roman Occidental, iar sudul a rămas în continuare Bizanțului.

Fiindcă în istoria Bizanțului urmărim în mod deosebit latura religioasă, nu putem pierde din vedere că Iconoclasmul a adus mari prejudicii imperiului din punct de vedere politic. Dușmănia și luptele crunte dintre cele două curente, iconoclast și antiiconoclast, au condus spre persecuții și crime oribile ce au fost patronate de curtea imperială și victime au căzut credincioși, clerici, patriarhi și chiar împărați. Aceste manifestări total imorale, au compromis Imperiul bizantin, și în

acest fel, tot în numele credinței creștine, Occidentul s-a considerat justificat a se îndepărta de Bizanț.

Pe lângă prejudiciile de ordin politic, Iconoclasmul a fost deficitar și artei, reținând în acest sens din partea istoricului nostru Nicolae Iorga următoarele: *„Iconoclasmul trebuia să determine ivirea unei arte noi. După ce nu numai că au fost distruse reprezentările lui Hristos și ale Fecioarei (pe care preferau să o numească numai născătoarea lui Hristos), a fost chiar interzisă continuarea meseriei de zugrav de icoane, deși erau unii celebrii ca un oarecare Lazăr. Oamenii din vremea aceasta s-au îndreptat spre antichitate și spre realitățile naturii, interpretate tot în același sens, întorcându-se spre amintirile istorice, pentru a avea o pictură nouă. În locul frescelor reprezentând sinoade, erau înfățișate spectacole de circ. Partizanii tradiției se indignau să vadă în biserici păsări și animale, totuși au existat artiști care au știut să scoată de aici cele mai frumoase efecte de ornamentare.*

Toate acestea nu i-au împiedicat însă pe umilii artiști (care se ascundeau prin mănăstirile ce scăpaseră de persecuție, mai ales în provincii, sau cei care trăiau liberi, fie chiar în refugii rupestre, fie sub arabi sau în Italia meridională) să urmeze mai înainte vechea lor practică obișnuită, coborâtă din ce în ce mai mult până la folclor și însuflețită de un spirit viu de satiră contra adversarilor biruitori pentru moment” (Iorga, 1974, 267-268).

Constatăm cu durere că Iconoclasmul n-a fost numai un dușman al unui gen de credință ci și al unei categorii de oameni aleși, de tainici creatori de opere de artă. Frumosul este valoarea fundamentală a spiritualității umane, alături de Adevăr și Bine, care sunt prevăzute și susținute de textele biblice. Dacă

Frumosul, nu este specificat nu înseamnă că el nu poate fi păstrat și cultivat și în cadrul credinței. Negarea Frumosului și, odată cu el și a creatorilor de frumos, este o gravă aberație a Iconoclasmului, pe care o semnalăm cu durere, fiindcă provine din partea unor oameni foarte credincioși. Ori, autentic religios și adevărat creștin nu poate fi ceea ce provoacă suferință omului și apărării noastre.

Nu putem pierde din vedere că Iconoclasmul constituie și în zilele noastre o problemă de ordin religios și creștinesc. În ortodoxie Iconoclasmul este exclus, cultul icoanelor fiind respectat cu mult devotament. Contrar ortodoxismului, reformații și neoproteștanții exclud radical orice imagine sfântă. Catolicismul se situează pe o poziție mijlocie având imagini prin picturi sau sculpturi, pe care le adoră, fac închinăciuni cu semnul crucii dar nu le sărută ca în ortodoxism. Oricum, manifestările iconoclaste din zilele noastre nu mai constituie un motiv de rivalitate, cu atât mai mult de dușmănie ca în trecut.

Nu putem pierde din vedere că în acea perioadă de cumpănă a celor două secole, VIII și IX, pe lângă Iconoclasm, dar provocat de el, a mai apărut o diversiune religioasă tot cu implicație politică, prin Mișcarea studită. Ea apare ca forță socială bine conturată în anul 787 când Irina, doar în calitate de sfetnic al lui Constantin al VI-lea, susține și apoi reușește transferul unor călugări de la mănăstirea Saklendon din Bithinia, la mănăstirea Studios din Constantinopol, având în frunte stareț pe călugărul Platon. Astfel, mișcarea studită ia naștere în sânul călugărilor angajați în lupta pentru cultul icoanelor.

Pe considerentul că factorii politici s-au implicat în lupta dintre cei care susțineau și cei care erau contra icoanelor, fiind

uneori favorabili iconoclaștilor, studiiții au pretins să fie reprezentanți și politic, cu influență și chiar putere de decizie pentru combaterea radicală a Iconoclasmului și împrumutarea celor drept credincioși. Spre a fi siguri au pretins separarea totală față de stat și excluderea conducătorilor imperiului de la orice reuniuni în care se dezbate probleme dogmatice. În termenii zilelor noastre, Mișcarea studită se pretindea a fi un stat în stat, la nivel egal de competență și autoritate. A fost o mișcare prototipic extremistă, căci pretindea dreptul de a se amesteca în conducerea statului, dar statul să nu aibă dreptul de a se amesteca în problemele sale. Printre altele, aspira la dreptul ca organizarea clerului să fie transferată Mișcării. Cu astfel de pretenții neînțelegerile și chiar conflictele dintre stat și Mișcare au fost inevitabile.

Așa se explică faptul că în timpul domniei lui Nikephor I s-au luat măsuri împotriva călugărilor studiiții, aceștia manifestându-și mânia față de curtea imperială, unii dintre ei fiind exilați. Următorul împărat, Mihai I Rangabe (811-813), realizează o împăcare și chiar o colaborare cu abatele Theodor, cunoscut ca șef spiritual studit. În felul acesta, toți exilații sunt restabiliți și admiși în Constantinopol. Din punct de vedere religios se reușește instaurarea unei liniști depline privind buna înțelegere cu patriarhul Nikephor.

Din nefericire, domnia lui Mihai I a fost de scurtă durată, acestuia urmându-i la domnie Leon al V-lea Armeanul (813-820), un adept al iconoclasmului. De pe o poziție relativ neutră, Leon al V-lea convoacă în 814 la palatul imperial o reuniune, la care să ia parte, atât adepții cât și rivalii cultului icoanelor. S-a întâmplat ceea ce era de așteptat.

Studiții fanatici s-au situat pe o poziție extremistă pretinzând condamnarea iconoclaștilor. Cât timp discuțiile s-au desfășurat strict numai pe plan religios, nu s-a întâmplat nimic deosebit, totul fiind limitat. Situația s-a schimbat radical când studiții în frunte cu abatele Theodor au pretins împăratului separarea totală a bisericii de stat și evident excluderea împăratului de la dezbaterile problemelor de ordin religios. Studiții au avut acest curaj, fiindcă aveau de partea lor pe patriarhul Nikephor.

Consecințele au fost cele prevăzute. Prin tradiție împărații s-au implicat profund în viața religioasă, patronând sinoade și susținând material construirea de biserici și catedrale. Astfel că Leon al V-lea a fost profund tulburat și a luat măsuri drastice, exilând pe patriarhul Nikephor și instaurând pe Theodotos Melissenos Kassiteros, patriarh, fără o opinie teologică categorică și admitând ceea ce hotărâse împăratul. Acesta era, după spusele călugărului ortodox Georgios Hamartolos: „*un om mai tăcut decât peștele și mai dăunător decât broasca râioasă*” (Dașkov, 1999, 193). În aceste condiții este convocată o conferință în aprilie 815, la palatul imperial în care se recunoștea hotărârea conciliului din 754 prin care era recunoscut iconoclasmul. El n-a fost restaurat în gloria lui anterioară dar a fost totuși recunoscut ca religie oficială. Eroarea de credință s-a verificat, dat fiind că majoritatea bisericilor au păstrat cultul icoanelor, dar fără luptă deschisă iconoclaștilor, care, la rândul lor fiind în minoritate, nu s-au mai manifestat violent.

Ținând cont de această stare de fapt putem conchide că trecerea de la secolul al VIII-lea la secolul al IX-lea s-a făcut turbulent și cu măsuri de forță, dar la puțin timp după, din punct de vedere religios, s-a ajuns la o stare de echilibru în care Ortodoxia și-a urmat drumul său, fiindcă cele două curente se

contraziceau, dar dovedeau tărie de credință. Eroarea studiștilor rămâne o învățătură de mare importanță, pe care Biserica Ortodoxă Română și-a însușit-o și a ținut cont de ea în toată istoria ei, respectiv, colaborarea Bisericii cu Statul fără a se implica în problemele majore de conducere.

Tot la început de secol, respectiv în anul 812, o solie bizantină a dus tratative la Aachen, recunoscându-se pe deplin autoritatea lui Carol cel Mare ca împărat al Imperiului de Apus, după cum acesta recunoștea un Imperiu al Răsăritului sub autoritatea Bizanțului. În acest fel se clarifică situația politică a Europei dominată de cele două imperii creștine, ce aveau să lupte din greu atât cu expansiunea islamică în partea de sud, cât și cu ultimele năvăliri din nord ale unor triburi barbare.

CRIZELE DINASTICE. DRAMA BIZANTINĂ

Istoria în general, este știința cu cel mai încărcat material de cercetare, fiindcă încearcă să cuprindă în sfera sa întregul trecut istoric al omenirii. Specificând că se selecționează numai ceea ce are calitatea de „istoric” înseamnă că se rețin numai fapte, evenimente și personalități cu rol deosebit, și deci, de o anumită importanță pentru a cunoaște desfășurarea și evoluția în timp a vieții umane sub diversele genuri de societăți.

Istoria Bizanțului constituie o parte din trecutul istoric al omenirii, cu un conținut extrem de complicat, acest stat fiind moștenitorul unui imperiu glorios, pe care a făcut eforturi disperate de a-l continua și a-l reproduce, nereușind, însă, din cauza poziției geografice, fiind aflat la interferența celor două continente, dar mai ales din cauza diversității erorilor săvârșite de cei care aveau menirea de a-l conduce.

Luptele pentru putere în istoria Bizanțului au fost permanente și îndeosebi din cauze interne și se pare că în nici o altă parte nu au fost atât de multe și atât de crunte, dominate excesiv de crime dintre cele mai josnice.

La baza tuturor asasinatelor au stat slăbiciunea și instabilitatea dinastiilor. Un caz tipic avem la începutul secolului al IX-lea când are loc un vid dinastic. Irina este ultimul reprezentat al dinastiei isauriene, iar cel ce o înlocuiește,

organizatorul complotului de palat era Nikephor, ministru al finanțelor. Acesta nu avea un trecut eroic de luptător sau conducător de oști, nu avea înaintași celebri, ci era doar un intrus ambițios, favorizat de patriarhul Tanasios, care l-a și proclamat și încoronat împărat. Demn de reținut că factorul religios s-a implicat în această schimbare de domnie, dovedind și confirmând că în Imperiul Bizantin a existat o interferență strânsă între viața religioasă și cea politică. Așa se explică de ce istoria politică nu poate fi recunoscută fără cea religioasă și tot la fel cea religioasă fără cea politică.

Secolul al VIII-lea a fost zbuciumat din cauza iconoclasmului, deci a factorului religios atrăgând după sine o eră zbuciumată a vieții politice. Secolul al IX-lea a început agitat din cauza atentatului politic prin care a fost înlăturată și surghiunită împărăteasa Irina. În aceste condiții s-a conturat în mod clar o criză dinastică ce poate fi luată în considerare și apreciată drept una din gravele deficiențe a întregii istorii a Imperiului Bizantin. În lipsa unui statut juridic privind succesiunea la domnie, se instaurează improvizatul Nikephor I, fără a fi aparținut unei dinastii sau fără să fi putut inaugura una.

Incontestabil, de bună credință fiind, s-a angajat într-o campanie împotriva bulgarilor ce organizau expediții de pradă în imperiu.

După succese în prima fază, tocmai în timpul retragerii către Constantinopol, într-o zonă extrem de periculoasă a defileurilor Munților Balcani, suferă pierderi masive și în cele din urmă cade prizonier. Fiul său, Staurakios scapă cu viață, dar este rănit grav. Este totuși declarat împărat, dar nu domnește decât câteva luni în cursul anului 811, încât nu se poate vorbi de inaugurarea unei noi dinastii.

În aceste condiții, ca de multe ori în istoria imperiului, armata, cu de la sine putere își proclamă împărat pe Mihai I Rangabe (811-813), ginerele lui Nikephor I. El nu rămâne în istorie decât prin faptul că o delegație a sa îl recunoaște pe Carol cel Mare împărat al Imperiului Roman de Apus.

Întrucât nu face față situației dificile a imperiului, se retrage de la domnie și își alege ca adăpost o mănăstire. Dat fiind că imperiul era amenințat de invazii străine, armata reprezintă singurul factor salvator. În zona Asiei Mici se afla unitatea militară cea mai prestigioasă și mai bine organizată, având conducător un strateg strălucit, cu numeroase victorii înregistrate, numit Leon și care va fi proclamat împărat. Constatăm astfel, că de la căderea Irinei urmează doar împărați de conjunctură, încât dinastia Isauriană, datând din 711, se consideră încheiată în 802, iar de la această dată urmează o criză dinastică ce durează până în anul 820, când prin Mihai al II-lea se consideră a se fi inaugurat dinastia amoriană, de unii istorici numită și frigiană.

În perioada crizei dinastice Leon al V-lea Armeanul reușește o domnie de 7 ani (813-820), pericolul cel mai mare pentru imperiu la această dată venind din partea bulgarilor, conduși de hanul Krum, în a cărui expediții a căzut și împăratul Nikephor I.

Noul împărat Leon al V-lea Armeanul și-a dat seama de pericol ca și de faptul că nu era suficient de pregătit, astfel că nu a încercat o luptă deschisă împotriva bulgarilor ci se apropiau de bizanț. La adăpostul zidului salvator Împăratul, cunoscând mentalitatea bulgarilor care propuneau biruri grele spre a se retrage, le-a oferit tratative. Pretențiile bulgare se anunțau a fi mari constând dintr-o cantitate enormă de bani, aur, stofe scumpe și fecioare pe ales.

La consfătuirea cu consilierii săi împăratul a propus ca în condițiile de pregătire ale tratativelor, să pregătească asasinarea hanului bulgar Krum. Atentatul n-a reușit și drept consecință a avut loc o acțiune cruntă de pedepsire, ce merită a fi redată fiindcă reprezintă o stare de fapt dramatică pe care o suportau teritoriile Imperiului Bizantin din afara zidurilor capitalei.

O redăm conform textului istoricului Nicolae Bănescu după cum urmează: *„Hanul se răzbună cumplit. El porunci a doua zi să se înceapă pârjolul. Bulgarii arseră bisericile și mănăstirile de dincolo de ziduri, palatele și casele de la Sf. Marnas, șfârâmară columnele, luând cu dâșii statuile din metal și plumbul și măcelăriră populația. Prădară apoi orașele pe țărmul Propontidei.*

La Selymbria dărâmară până la pământ castrul, arseră bisericile și casele, același lucru îl făcură la Daoniu, iar la Heracleia, neputând lua cetatea, arseră toate casele din port și de la margini. Pârjolul ajunsese apoi Rhaemdestum, Aprum, până la regiunea Ganos. Aflând acolo în munți lume multă ascunsă și aproape toate turmele Traciei, măcelăriră o bună parte din oameni, luându-i pe ceilalți robi. Pe urmele lor, până la Adrianopol rămase numai o pustie. Înconjurată apoi și acest oraș lovindu-l cu mașini de asediu. Istoviți, nemaivând ce mânca locuitorii dau cetatea și cu ea o pradă imensă în mâinile bulgarilor. Populația fu târâtă în Bulgaria. Pe când furioasa dezlănțuire a bulgarilor refăcea astfel în ruine ținuturi întregi, în preajma capitalei împăratul nu făcea nici o încercare de ase împotrivi. La adăpostul zidurilor el încoronă pe fiul său Symbatios, dându-i numele împărătesc de Constantin, și împărțea cu larghețe daruri mulțimii ce se îndeletnicea, ca în bune vremi liniștite, cu aclamația celor doi auguști. În fața

incuriei bizantine bulgarii deveniră tot mai agresivi. Iarna fiind uscată și apele scăzute ei se ridicară iarăși vreo 30.000 și pătrunzând până în Arcadiapolis, trecură cu mii de captivi, smulși de pretutindeni, dincolo de fluviul Reginas. Până să se retragă cu numeroasa lor pradă, se dezlănțui o ploaie, care ținu opt zile, umflând apele fluviului și făcându-l ca o mare. Bulgarii fură nevoiți să aștepte 15 zile pe loc. În toată această vreme bizantinii nu făcură nimic pentru a salva din mâinile neîmpăcatului dușman atât de aproape de dânșii, nefericita populație târâtă în robie. Când ploaia încetă și apele scăzură, bulgarii puseră captivii să închege un pod peste fluviu și trecură cu toată prada, cu vreo 50.000 de oameni în ținuturile lor”. (Bănescu, 1971, 91-92).

Textul reprodus este de o mare importanță fiindcă el ne oferă o imagine caracteristică a vieții sociale în întreg Evul mediu, în care s-a conturat o deosebire profundă între centrele urbane și zonele rurale. Centrele urbane și-au asigurat cât de cât o siguranță a vieții populației mai ales când luau aspectul de cetăți cu ziduri de apărare, a căror ruine le avem și noi în principalele orașe ale Transilvaniei. În afara zidurilor ca și în cazul bizanțului, populațiile trăiau sub cruntele amenințări, năvăliri prădătoare și de multe ori și sub riscul ducerii în robie, din care puțini mai scăpau cu viață.

Pe acest considerent se impune a reține că luăm cunoștință cu satisfacție și plăcere de mărețele realizări spirituale ale bizanțului, dar niciodată nu trebuie să pierdem din vedere, că în afara zidurilor Capitalei și ale unor puține centre urbane, populația zonelor rurale trăia sub îngrozitoare primejdii.

Împăratul Leon al V-lea și-a ghidat primele gânduri și acțiuni în funcție de interesul personal. Astfel s-a arătat

preocupat în ași alege și cinsti pe prieteni și pe viitorii colaboratori, ocupându-se însă și cu umilirea premergătorului Mihai I deși se află la o mănăstire, aranjând în așa fel încât să fie trimis într-un așezământ monahal cât mai îndepărtat și cu condiții cât mai umane, ca nu cumva să-i mai poate fi rival.

Depășind această fază care a durat câteva luni, Leon al V-lea a făcut adevărate minuni. Organizându-și armata și preluând rolul convenit de comandat al ei, a trecut la expediție celebră și glorioasă asupra bulgarilor, în care hanul Krum este ucis, zonele bulgarilor pustiite în felul celor efectuate de ei, încheindu-se în cele din urmă cu tratate de pace, în baza cărora Imperiul Bizantin s-a bucurat de o liniște deplină din partea lor, timp de 30 de ani după un secol de tulburări îngrozitoare.

Securitatea imperiului asigurată din partea nordică a oferit condiții de consolidare în partea sudică.

Profitându-se și de conflicte puternice din partea arabă, Leon al V-lea încheie alianță cu Veneția și susține luptele contra arabilor din Spania și își sporește flota ce reprezenta factorul cel mai important a apărării de sud a Imperiului.

Situația, am putea spune fericită, a imperiului de a avea pace și liniște din partea pericolelor externe n-a fost bine chibzuită și folosită, intervenind din noi problema religioasă a dogmelor, care se dovedește din nou compromițătoare și tulburătoare prilejuind acțiuni dintre cele ce aștern umbră atât asupra gloriosului imperiu cât și asupra creștinismului. Dacă partea politică nu constituie un subiect preferat pentru noi, nu putem pierde din vedere că pentru creștinism și pentru prestigiu său ca unele dintre cele mai extinse și prestigioase religii, propovăduind dragostea, sunt profund dăunătoare și

compromițătoare acele fapte ce oglindesc cea mia cumplită ură și implicit dușmănie.

Din partea bizantinologului Nicolae Bănescu mai putem reține următoarele relatări edificatoare: *„Lupta fu lungă între cele două partide, puse de bazileus la discuții contradictorii. Alături de patriarhul Nikephoros se găsea, sprijinind icoanele, Eutlyonios, mitropolit de Sardres, și Theodoros, vestitul egumen de la Studion. Acesta, una dintre cele mai strălucite figuri ale vieții monastice ale bizanțului, ireductibil în privința dogmelor, pe care știi să le ofere cu un strașnic aparat de erudiție teologică, se împotrivi energic și nu se sfii a tăgădui împăratului dreptul de a se amesteca în biserică”* (Bănescu, 1971, 96-98).

Cu toată marea popularitate a cultului icoanelor interesul superior al statului de data aceasta birui. Patriarhul Nikephoros a fost ridicat noaptea din palatul său și aruncat în mijlocul pieții, doar de îl va ucide vreun iconoclast, fiind slăbit după boală și neputându-se mișca din loc. Întunericul singur la protejat și atunci, spre ziuă, a fost luat de acolo dus în fortăreață de unde într-o barcă a fost trecut peste strâmtoare la Christopolis. A doua zi Leon („fiul pierzării”) pretinde dinaintea poporului că Nikephoros a fugit din scaun și arată nevoia de a pune pe altul în loc. Înalta demnitate bisericească a fost dăruită la 1 aprilie 815 lui Theodotis Melissenus. Un om cu puțină știință, fără nici o evlavie acesta înșela credința oamenilor numai prin blândețea lui. Cum se instalează patriarh începu a da ospete strălucite, și unde îi era mai înainte multă cucernicie și renunțare și virtute, se văzu acum numai râs și jocuri și întrețineri rușinoase.

Nikephoros nu a fost singurul ispășitor. Mitropolitul Eutynios pierii ucis în lovituri, iar studitul a fost surghiunit în Bithynia.

Acest crunt episod și drama dureroasă din istoria politică și religioasă a bizanțului se încheie cu victoria rușinoasă a împăratului, întrucât: „*Leon Armeanul adună în acest an (815) un sinod la Sf. Sofia, prezidat de noul patriarh și de Symbatios Constantin. Se dezlănțuie prigonire apoi împotriva icoanelor fărâmate și arse pretutindeni în biserici. Vasele, odoarele împodobite cu chipuri sfinte au fost de asemenea nimicite. Recalcitranții față de măsurile luate erau surghiuniți, smulgându-li-se uneori limba pentru ca să nu mai protesteze. Leon a provocat în imperiu vechea urgie iconoclastă*” (Bănescu 1971, 99).

Dată fiind această situație am putea spune că, în imperiu în care creștinismul a devenit liber și salvat din persecuțiile păgâne, în același imperiu și sub autoritatea unor împărați ce se pretindeau eroi ai creștinismului, au fost preluate persecuțiile la același nivel dar pare-se chiar mai dureroase și mai umilitoare.

De necrezut, totuși, realitatea cruntă ne obligă să recunoaștem, că succesele militare împotriva dușmanilor imperiului îl făcură pe Leon al V-lea mai îndrăzneț și mai crud față de supuși. Istoricul Genesisios ni-l arată strașnic și la înfățișare și la fapte. Mijloacele sale de represiune nu cunoșteau grația, cele mai mici abateri aflau aceeași mare pedeapsă.

„Pentru toate, rețeta sa era una singură: ciuntirea. Unora le tăia mâinile, altora picioarele, pe alții îi schilodea în alt fel și toate aceste părți ale trupului ciuntite, le spânzura apoi în piețe făcându-l odios”.

Sub aspect politic, soarta sau pedeapsa lui Dumnezeu n-a întârziat, căci o formațiune complotistă pătrunzând în capela palatului imperial în ținută de preoți, l-au ucis chiar în altar unde se refugiase la primele semne ale atentatului, tăindu-i, după

obiceiul lui, întâi o mână apoi capul. Pedepsită a fost și basilisa Theodosia, deși se știa că se luptase cu Leon spre a-l potoli de la cruntele condamnări. Ia a fost surghiunită în insula Proti, rezervată pentru cei mari nefericiți.

Din nefericire și de condamnat este faptul că au fost pedepsiți și copiii, alături oameni în exil, dar castrați. Astfel, unul din copii a murit în timpul operației și a fost înmormântat alături de tatăl său, în sărbătoarea sfântă a Nașterii Domnului, când a avut loc și asasinatul.

Crimele de neiertat și de neuitat ce au avut loc în Imperiul Bizantin provoacă și astăzi repulsiuni și, din nefericire, de ele fac uz necredincioșii găsind motive de acuzare și condamnare religiei creștine și chiar trecutului istoric al Ortodoxiei. Criticile acestea nu sunt justificate ca teme al necredinței. Dumnezeu ne-a dat conștiința, ne-a înzestrat cu puterea de gândire și ne-a plănuit învățătura cruntă și modelul desăvârșit de viață, trimițându-ne pe Fiul său divin, dar nu a exclus puterea diavolului pe pământ a cărui, putere și râvnă sunt incontestabile.

Mai ales pentru noi, ortodocșii, crimele bizanțului ne urmăresc și ne umbresc luminata noastră Biserică, ceea ce nu înseamnă descurajare, ci motiv și teme de îndreptare în greșelile noastre de astăzi, atât pe plan universal cât și pe cel național.

Pe plan universal se cuvine a fi temperați în criticile și reproșurile noastre la adresa catolicismului pentru crunta inchiziție pe care a patronat-o. Se cuvine a mai fi și obiectivi recunoscând că, prin inchiziție Biserica Catolică a dus o luptă cruntă în numele credinței, împotriva celor necredincioși, cât timp în cazul Ortodoxiei s-a dus lupta chiar între cei cu credința creștină cea mai puternică, dar diferențiați dogmatic, în modul de a crede și în forma de manifestare și de trăire a credinței. Cu

alte cuvinte dacă inchiziția a fost absurdă, lupta dintre credincioși sinodali și eretici iconoclaști a fost mai absurdă teoretic în conflictul de opinii și, totodată, mai degradantă prin condamnările lipsite de orice reglementare juridică și prin execuțiile denotând sălbăticie. S-a negat astfel religia în esența ei și Creștinismul în idealul său de viață, cât timp ambele părți spirituale sunt menite binelui suprem, ce înseamnă fericirea omului.

Dacă nu facem istorie numai de dragul istoriei spre cunoașterea trecutului, ci și spre orientarea în prezent spre pregătirea viitorului, se impune a cunoaște că ceea ce s-a greșit în trecut și prejudiciază și astăzi prestigiul ortodoxiei a fost și rămâne dogmatismul exclusivist. Se cuvine a ne păstra adevărurile noastre de credință cuprinse în dogmele autorizate de biserică și chiar a le apăra și promova, dar până la limita acțiunii prejudicioase ce pot genera conflicte, dușmăni și lupte cu caracter religios. Destule sunt luptele ce pot conduce și la războaie de ordin economic și politic. În religie trebuie să ne reculegem, să ne luminăm și să ne odihnim sufletele, dând modelul de viață pașnică ce reprezintă idealul întregii lumi.

LEON AL III-LEA ȘI CONSTANTIN AL V-LEA. ICONOCLASMUL ȘI AL VII-LEA SINOD ECUMENIC

Împăratul Leon al III-lea Isaurul (717-741), întemeietorul dinastiei isauriene sau siriene, își trăgea originea din orașul sirian Germaniceea, dintr-o familie de greci înstăriți. Aceasta s-a refugiat după ocuparea orașului de către arabi în Tracia, în orașul Mesembria, unde și-a petrecut tinerețea viitorul împărat. Aici, Leon, se alătură în anul 705 armatei bulgare a lui Iustinian Rinothmetos, care se deplasa spre capitala bizantină pentru a-l deposeda de tron pe Tiberius al III-lea. După preluarea puterii Iustinian al III-lea Rinothmetos, nu uită de ajutorul lui Leon, răsplătindu-l cu funcția de *spatarios* și propulsându-l astfel în viața politică bizantină.

Învrednicit de o domnie lungă, puțin obișnuită, Leon al III-lea a fost un bun general și un dotat om politic. În momentul preluării puterii Imperiul era redus teritorial la Asia Mică, Creta și Marea Egee. El este, de altfel, autorul unei reforme administrative, împărțind teritoriul în „theme”, un gen de provincii cu autoritate administrativă dar și militară. Beneficiind de un anumit grad de autonomie, acestora le revenea și obligația de a-și apăra teritoriul, în colaborare cu capitala imperiului, dar nu totul fiind în sarcina acesteia.

La doar numai câteva luni de la preluarea puterii de către Leon al III-lea, Constantinopolul este asediat de arabi atât pe uscat cât și pe mare, timp de un an. Asediul pe mare a fost înlăturat prin celebrul „foc grecesc”¹, iar pe uscat Leon al III-lea reușește să reziste obținând pe de o parte în ajutor o armată bulgară, iar pe de altă parte a ordonat mobilizarea „themelor” din Asia Mică, care au venit în sprijinul capitalei.

După acest succes Leon al III-lea se dovedește un ilustru om politic. Introduce un nou cod de legi, *Ekloga*, prin care adaptează legislația iustiniană la cerințele timpului, ținând cont de dezvoltarea păturii mijlocii: meseriași, comercianți și mici proprietari de pământ. El a încercat și o politică financiară foarte dură ce a provocat o răscoală. Având o armată bine organizată a reușit să înfrângă atât răscoala cât și o nouă năvălire arabă. Salvator al imperiului în 731 în lupta contra arabilor, semnează un tratat cu chazarii prin care se obține o victorie decisivă împotriva arabilor ce au încercat o intrare în Europa, prin depășirea Caucazului. Leon al III-lea a procedat diplomatic în 732, prin căsătoria fiului său asociat la domnie, Constantin al V-lea, cu Irina, fiica hanului chazar.

Atât victoriile anterioare împotriva arabilor cât și aceasta, prin alianța cu caucazienii, trebuie recunoscute ca salvatoare pentru Europa. Fără această chinuită, dar totuși victorioasă, apărare contra arabilor, Asia Mică și Peninsula Balcanică ar fi

---

¹ „Focul grecesc” - era un melanj din biluțe de oțel (alice), păcură, terebentină și sulf, cu ajutorul căruia erau incendiate mașinile de război inamice, fortificațiile și navele, putând fi considerat primul lansator de flăcări din istorie. Focul grecesc a fost introdus ca tehnică de luptă de către Callinicos, arhitectul Heliopolisului, care l-ar fi adus în anul 673 î.Hr., în timpul asediului Constantinopolului

avut soarta Orientului Apropiat și a Africii de Nord. Adică, din punct de vedere religios, creștinismul ar fi fost subordonat islamismului, iar din punct de vedere etnic alta ar fi fost structura sud-estului european. Pe acest considerent Imperiul bizantin merită aprecierea noastră și istoria lui se impune a fi recunoscută ca atare, căci a reprezentat cea mai puternică forță și a reușit cea mai mare rezistență și piedică atât năvălirilor arabe cât și celor arabo-altaice. Imperiul bizantin n-a fost numai un focar de civilizație ci și salvatorul civilizației europene.

Constantin al V-lea Copronymus² (741-775) continuă gloria militară a lui Leon al III-lea angajându-se într-o nouă expediție anti-arabă, reușind să cucerească teritoriile până în Mesopotamia superioară și distrugând toate centrele fortificate arabe care fuseseră baze de atac asupra imperiului. Constantin al V-lea nu a putut beneficia prea mult de înfrângerea arabilor din răsărit căci a fost atacat din apus de către bulgari. Deși este din nou victorios, luptele din Peninsula Balcanică au determinat o lipsă de putere și control asupra Peninsulei Italice, unde papii Grigore al II-lea și al III-lea se desprind de imperiu și pun bazele noului stat al Vaticanului.

Sub aspect politic, ultimele decenii ale secolului al VIII-lea și primele ale secolului al IX-lea cuprind aceleași lupte cu victorii și înfrângeri alternative cu arabii și bulgarii, care duc la slăbirea imperiului datorită în bună parte și defecțiunilor interne. Astfel la moartea împăratului Leon al IV-lea Chazarul (775-780), rămâne la tron minorul Constantin al VI-lea de 10 ani, sub regența mamei sale Irina, care nu reușește să stăpânească situația, astfel că în 802, are loc unul din obișnuitele lovituri de

---

² La ceremonia botezului pruncul Constantin a murdărit cristelnița cu excremente, în felul acesta alegându-se cu porecla Copronymus.

palat, în care Irina este arestată și exilată în Insula Lesbos unde își încheie viața.

Este proclamat ca împărat ministrul de finanțe, Nikephor I Genikos, acceptat și încoronat de patriarhul Tarasios, în ostilitatea maselor care păstrau simpatie împărătesei. Nikephor I (802-811) se dovedește un iscusit administrator, procedând la reforme economice ce au înviorat economia și viața socială. Reușind să doteze flota, a obținut victorii navale, asigurând prosperitate comerțului precum și restaurarea financiară a imperiului. Granițele exterioare au fost însă mereu atacate de arabi și bulgari astfel încât hotarele imperiului s-au restrâns.

Cu această imagine sumară, dar esențială, a imperiului în secolul VIII, trecem și insistăm asupra vieții religioase pe care o urmărim cu un interes preferențial. Specific și important în istoria bizantină a fost faptul că împărații s-a implicat din răspuțeri în viața religioasă, ceea ce a condus spre manifestări dureroase.

Învățații au încercat să determine cauzele care au dus la nașterea iconoclasmului, precum și momentul când a început să se manifeste și care a fost reacția față de el. Iconoclasmul a fost acel curent ideologic care își are începutul mai înainte de domnia lui Leon al III-lea dar care în timpul acestui împărat a luat o dezvoltare foarte mare, constituind, în fapt, chiar politica sa în probleme religioase. Iconoclasm, din punct de vedere etimologic, înseamnă distrugerea icoanelor, fiind folosit cu același sens uneori și termenul iconomahie.

Perioada iconoclastă ocupă aproape un secol, începând cu dinastia isauriană (717-802) și terminându-se în anul 843 când la conducerea imperiului se aflau reprezentanți ai dinastiei amoriene. Iconoclasmul a cunoscut două faze: prima, care este

deschisă de Leon al III-lea Isaurul în anul 726 și care se încheie în timpul împărătesei Irina și a fiului său, Constantin al VI-lea odată cu Sinodul al VI-lea ecumenic de la Niceea din 787; a doua, care începe în anul 813, odată cu urcarea pe tron a lui Leon al V-lea Armeanul și se termină în 843, în timpul lui Mihail al III-lea, patronat de mama sa Theodora.

Născută din teama de a nu cădea în idolatrie, rezerva față de icoane a evoluat spre o dispută evident hristologică, aceasta constituind nucleul în jurul căreia se vor concentra cele mai multe dezbateri.

Leon al III-lea crescuse și trăise în regiunile orientale ale imperiului unde ideile iconoclaste erau foarte răspândite. Ajuns la conducerea imperiului și socotindu-se totodată „împărat și preot”, cu drept de control asupra problemelor bisericești și laice, el va impune iconoclasmul ca doctrină oficială a imperiului din convingeri religioase.

După ce am luat la cunoștință de ceea ce este în esența sa iconoclasmul și de modul în care a fost proclamat, se cuvine a încerca explicarea genezei și a esenței sale, prin care a reușit să se impună. Poate mai mult decât atât se cuvine a lua act și a ține cont că iconoclasmul s-a impus drept permanență a istoriei creștinismului, menținându-se și chiar câștigând noi adepți. Prozelitismul incontestabil neoprotestant înseamnă o adeziune și afirmare a iconoclastului, prin înstrăinarea de la cultul sfințelor icoane.

Primele măsuri iconoclaste luate de Leon al III-lea sunt reprezentate: de ordinul din 726 prin care icoanele trebuiau să fie atârinate în biserici cât mai sus, sub pretextul că unii creștini ignoranți, contrar învățăturilor bisericii, se închinau de fapt icoanelor ca atare și nu chipurilor de pe ele, precum și de cel din

728, prin care s-a poruncit acoperirea tablourilor cu subiecte religioase, în unele biserici, cu vopsea.

Spre a înțelege geneza și consecințele acestor măsuri vom urmări expunerea celebrului istoric Louis Bréhier, dovedind competență și obiectivitate față de evenimentele religioase, din următorul text: *„Leon al III-lea este mai ales celebru prin politica sa religioasă. Se știe puțin lucru despre edictul prin care el obliga evreii și montaniștii a se boteza (722), dar surprinzător numele său este strâns legat în mișcarea iconoclastă, a cărei inițiator a fost, și care, după ce certurile dogmatice se încheiaseră și pacea religioasă părea asigurată, trebuia totuși să tulbure atât Biserica cât și Imperiul mai bine de 100 de ani.*

Drept urmare a realității mărturiilor contemporane și a distrugerii în cea mai mare parte a scrierilor iconoclaste, originile mișcării sunt obscure și încurcate de date apocrife și contradictorii. Opiniile consemnate de istorici, care îl considerau pe Leon al III-lea un gen de despot luminat, de genul lui Iosif al II-lea (iluminist) nu fac decât să încurce problema. [...] Prima măsură iconoclastă a apărut la arabi, căci Coranul nu admitea reprezentări umane, încât edictul califului Jesid ordona în 723 ștergerea imaginilor din bisericile creștine și din locuințe. În același timp numeroși episcopi ai Asiei Mici au proscris imaginile din diocezele lor și doi dintre aceștia, Constantin de Nacolia și Thomas de Claudiopopolis s-au deplasat la Constantinopol să-l convingă pe patriarhul Germanos, care i-a respins cu indignare. Dacă Leon al III-lea împărtășea această doctrină, sau a dobândit-o în acest timp, rămâne o problemă neclarificată. Se dezmente chiar că el ar fi

dat Edictul de condamnare a cultului icoanelor, din 726” (Bréhier, 1994, 128).

Relatarea cronicarului Nikephor, asupra cutremurelor puternice din vara aceluiași an, în care se spune că Leon al III-lea ar fi considerat că ele sunt o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru manifestările iconodule, reprezintă una din cele mai timpurii consemnări a noii stări de spirit care începea să-i cuprindă pe bizantini.

A apărut astfel un curent de opinie populară care se preleva de Edict, apărând manifestări brutale ca distrugerea icoanelor Domnului Iisus, chiar de la porțile Marelui Palat. Icoanele au fost restaurate, dar nu s-a acționat asupra curentului public și astfel trupa de ordine a themei Eladicilor a fost cucerită de idee și a trecut la agresiuni, incendiind o parte din flotă și dând un ultimatum patriarhului Germanos și papei Grigore al III-lea să accepte iconoclasmul sau să demisioneze. Gărzile italiene l-au salvat pe papă, dar la Constantinopol Leon al III-lea nu s-a opus curentului popular. Astfel, s-a decis, spre a se potoli tulburările, să se semneze o decizie, dezbătută și împuternicită de Tribunal, sub forma unui nou edict, prin care patriarhul Germanos era destituit și înlocuit cu adjunctul său, Anastasios, care s-a angajat a promulga un act canonic, de condamnare a tuturor icoanelor. Actul emis la 17 ianuarie 730 a nemulțumit multă lume care, în semn de protest, a părăsit Constantinopolul. Spre consolare, dar nu cu un efect deosebit, Ioan Damaschin, funcționar imperial de prestigiu, arab de origine, a realizat un tratat apologetic, în favoarea icoanelor.

O redare a celor mai semnificative manifestări publice a epocii, ca de asemenea și o explicație a genezei iconoclasmului, le avem din partea venerabilului nostru istoric Nicolae Iorga, din

a cărui operă reținem următoarele: „Era atunci vremea persecuțiilor îndreptate de calif contra creștinilor din Siria, pe care îi considerau idolatri, închinători la sfinți de lemn, făcuți de mâna unor zugravi.

Mulți creștini din Siria, pe care monofizismul lor îi apropia de Islam, semiți dispuși prin spiritul lor spre concepții abstracte, semibarbari incapabili de a gusta desfătările artei, par să fi acceptat această măsură fără mare durere. Leon era el însuși înconjurat de sirieni care îl îndemneau să pornească și el la rândul său, opera de purificare, scutind, astfel, pe creștinii din răsărit de învinuirea că ar urma exemplul păgânilor, închinându-se la idoli. Sfetnicii evrei și-ar fi adăugat și ei sfaturile.

De altminteri curentul era încă și mai general. Cum călugării budiști din China procedau, cu bună știință sau nu, în același fel împotriva statului, împărații acestor locuri au găsit că este nevoie de măsuri energice pentru a recupera pierderile suferite din această cauză de tezaur și de armată.

Leon a crezut că poate să realizeze cu soldații din Constantinopol această reformă revoluționară.

A început cu un decret, interzicând doar adorarea icoanelor, care puteau fi totuși păstrate ca obiecte decorative. Emoția poporului a fost foarte slabă, nu au avut loc decât tulburări sporadice, precum uciderea de către femei a iconoclastului Iovian, când acesta a lovit cu toporul icoana Mântuitorului de la Chalkopratia [...]. După câțva timp locuitorii orașelor, îndemnați chiar de unii episcopi, și-au asumat de bună voie misiunea de a distruge icoanele, pe care le acopereau în batjocură. Oamenii se puteau crede în vremea când toată lumea se înverșuna contra rămășițelor păgânismului

proscris [...] Împăratul Leon a fost socotit complice vizirului profanator, pentru dorința sa de a se înțelege cu arabii fiind numit cu ocară nestorian, prieten al evreilor, dar absolut nici într-un loc nu s-au ridicat masele populare contra lui și a fiului său” (Iorga, 1974, 228-230).

În primul rând se impune ca în baza celor redate, să apreciem mai puțin vinovat pe împăratul Leon, condamnat foarte crunt. Personal, el a fost un credincios obișnuit. Ca împărat s-a așezat de partea credincioșilor creștini care erau persecutați de calif, acesta fiind cel mai puternic și mai periculos dușman al imperiului la acea dată. La fel, era alimentată dușmănia evreilor, ce pretextau că, datorită cultului icoanelor, creștinii se asociau păgânilor, ce aveau cultul idolilor, aceasta constituind un gen de aderare la păgânism.

Constantin al V-lea (741-775) urmașul lui Leon al III-lea, a manifestat temperanță fără a se implica în conflictul religios. Dar, pe parcurs, în cursul expedițiilor războinice, și-a dat seama de popularitatea dominantă a iconoclaștilor în rândurile armatei, îndeosebi printre militarii proveniți din zonele Asiei Mici unde se încreștinaseră, dar la care nu prinsese cultul icoanelor.

Interesat a-și consolida popularitatea și îndeosebi devotamentul armatei, tot după Louis Bréhier, Constantin al V-lea procedează după cum urmează: „*El convoacă un conciliu la care participă 338 de episcopi, reuniți la palatul Hieria (10 februarie 754). Ia el însuși parte la dezbaterile teologice, căci pregătise o carte în care, după ce argumentează caracterul eretic al portretelor lui Iisus, respinge temeinic, dar extrem de condamnabil, intervenția și mijlocirea Fecioarei și a sfinților (evident în rugăciune), contestând, de asemenea, cultul obiectelor sfinte. Nu se cunosc dezbaterile ce au durat șapte luni*

dar s-a reținut concluzia prin care se condamna, sub amenințarea celei mai grele pedepse, fabricarea, posedarea și venerarea icoanelor. În același timp se reține că acest conciliu a susținut menținerea credinței în mijlocirea Sf. Fecioare și a sfinților demonstrând că acest conciliu a respins opiniile eretice ale împăratului” (Bréhier, 1994, 81).

Situația de fapt se rezuma astfel: reprezentanții clerului, în marea lor majoritate n-au consimțit iconoclasmul împăratului, dar decizia finală a fost de partea acestuia, încât iconoclasmul a rămas în vigoare. Motivația o știm. Constantin al V-lea era credincios, dar nu-l interesau prea mult adevărurile de credință ci puterea armată. Ori, în rândurile gărzii imperiale și a unității armate ce era în apropiere, majoritatea soldaților proveneau din zonele îndepărtate ale Asiei Mici, în care propaganda religioasă a fost slabă, cu elemente de nivel inferior, fiind cuceriți de adepții iconoclasmului.

Așa se explică cum, după o victorie glorioasă asupra hanului Teletz în 763, care efectiv pusese în mare pericol imperiul și poziția sa de stăpân, Constantin al V-lea își aruncă asupra domniei o pată neagră, prin cumplitele persecuții religioase pe care le declanșează în anii 764-765. Fiindcă cultul icoanelor se păstra cu strășnicie în mănăstiri, împăratul desființează pur și simplu mănăstirile și le transformă în școli, azile, spitale, sau orice așezământ public, obligând cu forța pe călugări să se căsătorească și să-și schimbe profesia, secularizând averile mănăstirești. Trecând de la mănăstiri la biserici sunt destituiți clericii ce păstrau cultul icoanelor și persecuțiile culminează cu

destituirea, exilarea și decapitarea patriarhului drept credincios Constantin al II-lea în anul 766¹.

Leon al VI-lea, fiu și urmaș al lui Constantin al V-lea continuă politica iconoclastă, destituind funcționarii publici ce se declarau partizani ai icoanelor, astfel încât viața religioasă a devenit penibilă, apăsătoare și condamnabilă din punct de vedere politic și uman.

Cu moartea lui Leon al VI-lea (775-780) se sfârșește fluibila perioadă a iconoclasmului, nu ca opinie și credință, ci ca regim de agresiune și persecuție a unor creștini contra altora, la tron urmând minorul Constantin al VI-lea regent, patronat de mama sa Irina.

Împărații iconoclaști, au fost determinați în acțiunea lor și de faptul că prin cultul icoanelor bisericile cumulau mult aur, la care se adăugau fel de fel de podoabe, în defavoarea curții imperiale și a tezaurului său. Prin acapararea acestor bogății împărații iconoclaști sperau să își susțină, parțial, cheltuielile de apărare și realizările monumentale prin care imperiul și-a cucerit prestigiul în istorie.

Nu putem pierde din vedere că iconoclasmul n-a fost determinat dar a fost totuși favorizat și de factorii religioși, respectiv de situația deficitară din organizarea comunității creștine. Neînțelegerile și dezbinarea bisericii creștine au generat dușmăni, îndeosebi ura monofiziților crunt persecutați, care abia au așteptat să aibă prilej de a răzbuna, intrând în bisericile favorizate și ajungându-se la distrugerii, chiar dacă nu erau

---

¹ În vara anului 765 împăratul a uluit Constantinopolul prin spectacolul macabru pe care i l-a oferit: pe câmpul Hippodromului, ținându-se de mâini doi câte doi, au trecut, într-o procesiune infamantă, zeci de călugări și călugărițe, expuși înjuriilor și batjocurii oricui din mulțime.

iconoclaști convinși. În interesul orientării asupra problemelor bisericii noastre din epoca ce o trăim, se cuvine a releva elementele asemănătoare. Imperiul bizantin cuprindea în hotarele sale terenuri în care se confruntau creștinismul, islamismul, mozaismul și zoroastrismul. Cultul icoanelor era în floare în timpul secolelor VII și VIII contrastând cu celelalte culte, care acuzau, întrucâtva justificat, creștinismul de practicarea idolatrismului păgân. Se pare a fi avut efect aceste critici uluitoare pentru creștini, căci altfel nu se explică masivele manifestări iconoclaste din rândurile poporului și chiar din partea unor ierarhi, fideli radicali rămânând doar călugării mănăstirilor.

Ținând cont de acest fapt, se impune a nu mai atribui toată năpasta iconoclasmului numai împăraților ci și maselor populare și chiar unor clerici, sub influența climatului în care trăiau. Luând cunoștință de această situație ne putem referi la situația de astăzi. Știm că în Biserica noastră ortodoxă cultul sfintelor icoane este onorat și păstrat cu multă căldură sufletească. Cu toate acestea se impune a recunoaște că există credincioși ortodocși fideli Bisericii ce manifestă reținere și indiferență față de icoane, cărora nu li se mai închină. De asemenea, se înregistrează pierderi din rândurile ortodocșilor prin treceri la neoproteștanți. Cui se datorează rătăcirilor? E greu de apreciat, fără a greși. Trebuie să ținem cont de condițiile istorice, asemenea celor din trecut, prin factorii defavorabili. Am trecut printr-o epocă în care ateismul a fost oficializat îndepărtând o generație de viața religioasă. Depășind această perioadă constatăm că mediul creștin este în general defavorabil: bisericile catolice au renunțat aproape total la icoanele din

biserici. Protestanții și neoprotestanții denigrează radical icoanele fiind iconoclaști fanatici.

Dată fiind această situație responsabilitatea Bisericii ortodoxe și a clerului său este pe cât de singulară pe atât de importantă întrucât reprezintă singura forță creștină ce menține cultul sfințelor icoane într-un mod demn în spiritul sfintei tradiții. La baza acesteia se află Sinodul al VI-lea Ecumenic, ultimul la un înalt nivel convocat tocmai spre remedierea nefericitei erezii a iconoclasmului.

La sărbătorirea nașterii Domnului în 784, după ce împărăteasa Irina îl obligă pe patriarhul iconoclast Paul al IV-lea să abdice, aceasta convoacă o mare adunare clericală la Palatul Magnaura și instaurează pe noul patriarh dreptcredincios Tarasios. Treptat se revine la cultul tradițional și convenit al sfințelor icoane, începând cu Biserica Sf. Apostoli din Constantinopol, cu participarea și sprijinul nemijlocit al împărătesei Irina. De la sine înțeles că s-a impus un nou și ultim Sinod Ecumenic ce va avea loc în anul 787 în Niceea.

Cât de puternic a fost iconoclasmul se dovedește prin faptul că, deși Leon al VI-lea a murit în 780, Irina, care i-a urmat, n-a putut întreprinde nimic până în anul 784 când reușește să înlocuiască pe patriarhul iconoclast Paul cu Tarasios, ortodox tradițional, și astfel a inițiat un nou sinod care a reușit a fi organizat abia în anul 786. Acest Sinod și-a început lucrările în Biserica Sf. Apostoli din Constantinopol, dar nu le-a putut continua din cauza unei unități a armatei care a pătruns în biserică, a insultat episcopii și chiar pe împărăteasă. Evident că ordinea a fost restabilită și s-au făcut pregătirile pentru Sinodul al VII-lea care a și avut loc la Niceea. Ca măsuri de precauție

armata rămasă fidelă împăratului iconoclast a fost trimisă într-o expediție contra arabilor.

Sinodul și-a început lucrările la 24 septembrie 787 în Biserica Sf. Sofia din Niceea cu participarea a 325 episcopi. Au fost reprezentate toate patriarhiile, participând inclusiv un ambasador al papei Aurelian, dovedindu-se unitatea deplină a bisericii. În primele trei ședințe s-a discutat situația episcopilor iconoclaști admitându-se reabilitarea lor în urma unei mărturisiri de credință din partea lor.

În continuare s-au luat în discuție toate textele Vechiului și Noului Testament ce stau argumente și garanție cultului sfințelor icoane. În final patriarhul Tarasios a formulat concluzia: „Vechiul Testament a avut deja simboluri divine, de exemplu heruvimii, care proiectează umbra peste tronul grației. Și noi trebuie să avem chipuri ale lui Hristos și ale sfinților care protejează cu umbra lor tronul grației noastre”.

Reprezentanții Sinodului au fost de acord că heruvimii Vechiului Testament aveau chipuri de om și că, după Sfânta Scriptură, îngerii apar oamenilor în chip constant sub înfățișare umană. S-a recunoscut că Dumnezeu s-a arătat lui Iacob, sub chip de om, luptându-se cu el. În completare la textele biblice, s-au menționat mesaje din lucrările sfinților părinți: Ioan Gură de Aur, Grigore de Nazians, Grigore de Nysa, Chiril al Alexandriei, din care se dovedește că icoanele din Sfânta Scriptură și din viețile sfinților, ca și moaștele lor, fiind cinstite, au avut efecte binefăcătoare pentru credincioșii ce se roagă cu căldură sufletească. Din documentele Sinodului se pot reține următoarele idei principale: *„Hristos ne-a eliberat de idolatrie prin întruparea, moartea și învierea Sa. Mântuitorul, apostolii și profeții ne-au învățat că trebuie să cinstim și să lăudăm mai*

întâi pe Maica Domnului, care este deasupra tuturor puterilor cerești. Apoi, pe Sfinții îngerii, apostoli, profeți, martiri și pe toți sfinții. Se recunoaște că putem recurge la mijlocirea lor, pentru a ne putea face plăcuți lui Dumnezeu dacă ducem o viață virtuoașă. Noi cinstim de asemenea chipul sfintei și de viața făcătoarei cruci și moaștele sfinților după vechea tradiție a Bisericii Ortodoxe, și în special, după tradiția Sfinților Părinți, care au acceptat icoanele și au poruncit să fie așezate în biserici și în toate locurile. Aceste icoane sunt: cele ale lui Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, care s-a făcut om, apoi ale stăpânei noastre, pururea Fecioara Maria și ale îngerilor imateriali, care s-au arătat dreptilor în formă omenească, la fel, icoanele sfinților apostoli, profeților, martirilor pentru ca aceste copii să ne amintească de original și să ne facă părtași la sfințenia lor”.

Indiscutabil că aceste concluzii sunt adevăruri profunde de credință. A opta și ultima ședință a Sinodului s-a ținut la Constantinopol, în prezența celor doi împărați, Constantin al VI-lea și Irina, care au aprobat și semnat *Horos*-ul, adică documentul final prin care s-a încheiat iconoclasmul secolului al VIII-lea.

Caracterizarea generală al Sinodului al VI-lea o avem formulată de Emilian Popescu în următorii termeni: „Sinodul de la Niceea are meritul de a fi elaborat și impus în doctrina ortodoxă necesitatea și sensul cinstirii icoanelor, doctrină care, chiar dacă la câteva decenii după aceea va fi contestată și scoasă din uz, va fi repusă în valoare în anul 843 și va rămâne în vigoare până astăzi. Astfel, Sinodul a contribuit pe plan bisericesc la refacerea artei creștine, care a avut mult de suferit. De fapt, măsurile drastice și de lungă durată luate de împărații

iconoclaști, au dus practic la distrugerea aproape completă a artei creștine anterioare secolului al VIII-lea.

Dar Sinodul nu a avut numai meritul de a reface arta creștină, el stabilit și teologia icoanei, care în Bizanț a rămas inseparabilă artei. Sinodul a legat icoana de realitatea întrupării Mântuitorului, învățatură subliniată cu putere de Sf. Ioan Damaschin: *„În timpurile de mai înainte Dumnezeu fără corp și formă, nu putea fi reprezentat în nici un chip. Dar acum, când Dumnezeu ni s-a arătat în carne și oase și a trăit între oameni eu pot să reprezint ceea ce este vizibil în Dumnezeu. Eu nu cinstesc materia, ci pe Creatorul materiei, care s-a făcut materie din dragoste pentru mine, care și-a urmat viața în trup și care prin materie a împlinit mântuirea mea”*.

S-a arătat la Sinod că cinstirea icoanelor este o formă de a se manifesta credința creștină căci acest lucru nu se face numai între poziții, cărți sau prin experiența personală, ci și prin puterea omului asupra materiei, prin experiența estetică, prin gesturi și atitudini în fața sfințelor icoane.

„Totodată Sinodul al VII-lea Ecumenic a avut meritul de a fi refăcut unitatea religioasă cu Roma, într-o vreme când papalitatea se îndrepta din punct de vedere politic spre regii franci, apoi spre împărații din apus, și când începuse cu sprijinul acestora să-și constituie propriul stat [...].

Sinodul a mai dat și 22 de canoane în vederea remedierii abaterilor întâmplare în timpul perioadei iconoclaste. Se interziceau conducătorilor laici, în primul rând împăraților, să se mai amestece în problemele religioase, care sunt de competența bisericii. Neamestecul puterii laicii în treburile interne, principiu susținut cu vehemență de călugării studiiți, este cerut acum de Sinodul de la Niceea.

S-a mai hotărât ca moaștele sfinților să fie așezate în toate bisericile, unde acestea lipseau. Mănăstirile care fuseseră transformate în cazărmi, ori arsenale, ori chiar desființate, erau restabilite și se prevedeau pedepse pentru cei care ar mai întreprinde ceva împotriva lor [...]. S-au prevăzut de asemenea măsuri pentru ridicarea moralității clerului, condamnându-se simonia” (Popescu, 1997, 136-193).

Din păcate adevărurile creștine statuate prin hotărârile Sinodului nu au fost respectate întru totul chiar de către membrii curții imperiale. Nerespectând această trăire autentic creștină, prea măriții împărați, drept credincioși din punct de vedere dogmatic, s-au dovedit mai păgâni decât păgânii. Constantin o exilează pe Irina mama sa, iar fraților tatălui său a poruncit să li scoată ochii, spre a fi sigur că nu-l stânjenesc la domnie. Pe de altă parte, în anul 797 Irina se răzbună pe fiul ei Constantin și ordonă a fi orbit și exilat, acesta sfârșind tragic.

După cinci ani de domnie, în 802, are loc o lovitură de palat, după care urmează Nikephor I (802-811), pe deplin credincios ortodox, care o arestează pe Irina și o exilează în Insula Lesbos unde își încheie viața în cumplită mizerie.

Este evident încă o dată că deși în situația de fidelitate nețârmurită față de adevărata credință ortodoxă, curtea imperială bizantină a întrecut în practici anticreștine curțile păgâne.

Această stare de lucru constituie un avertisment zilelor noastre, când divergențele de credință sporesc și se adâncesc în sfera lumii creștine. Noi trebuie să ținem cont de aceasta spre a evita ura generatoare de dușmănie ce compromite credința și neagă calitatea de creștin.

Lupta pentru apărarea și promovarea dreptei noastre credințe ortodoxe se impune a rămâne neclintită, dar nu trebuie să pierdem din vedere a ne comporta ca autentici creștini.

DINASTIA FRIGIANĂ

Istoria Imperiului Bizantin nu se poate cerceta satisfăcător și nici cunoaște în esența ei, dacă studiul s-ar limita doar la expunerea cronologică a împăraților. Ei sunt prea mulți și dintre ei un număr mare nu au o importanță deosebită. În acest fel s-a ales drept criteriu de prezentare dinastia, cu scopul ușurării expunerii.

Pentru secolul al IX-lea dinastia frigiană sau amoriană este reprezentativă, fiindcă, pe plan intern este contemporană cu evenimente ce privesc frământări de ordin religios, iar pe plan extern, se confruntă atât cu vechi dușmani, cât și cu apariția altora noi.

În ceea ce privește starea internă a Imperiului atât pe plan religios, cât și pe cel social, reținem din partea bizantinologului Emilian Popescu o prezentare edificatoare a domniei lui Mihail II Traulos (820-829), primul împărat al dinastiei, după cum urmează: *„Mihail a adoptat o atitudine rezervată față de problema credinței și n-a recunoscut nici Sinodul de la Niceea, nici pe cele iconoclaste. În sinea sa era iconoclast. Această convingere l-a determinat să-și dea fiul spre educare lui Ioan Gramaticul, cunoscut iconoclast și să nu reinstaleze ca patriarh pe Nikephor după moartea lui Theodosios Melissenos, ci pe Antonie de Sylaseon, fost organizator, împreună cu Ioan Gramaticul, al Sinodului din 815. Cu toate acestea, se pare că*

politica iconoclastă sub Mihail al II-lea este în descreștere, deoarece împăratul deși fără cultură, adora cu multă pietate pe Maica Domnului și pe Sfinți.

Mihai al II-lea a avut de făcut față unei puternice răscoale declanșate de un vechi tovarăș de arme, Thoma, supranumit «Slavonul». Răscoala a coalizat multe forțe, mai ales din Orient, grupând arabi, perși, armeni, slavi din Asia Mică [...] și a pornit și sub stindardul luptei pentru restabilirea icoanelor. Revolta avea însă ca motiv principal revendicări de ordin social și o îmbunătățire a situației celor săraci, care erau aspru exploatați de funcționari prin încasările mari de impozite. Thoma a fost chiar încoronat împărat de Antiohia. Forțele peștrițe, amintite, au înaintat spre capitala Imperiului, pe care au asediat-o aproape un an, începând cu decembrie 821. Dar forțele neomogene ale lui Thoma vor fi înfrânte de armata mai bine organizată a lui Mihai al II-lea care a beneficiat și de sprijinul prețios al bulgarilor lui Omurtag. Thoma a fost prins, supus unor chinuri și torturi îngrozitoare, apoi ucis. Deși Mihail a terminat învingător, totuși imperiul a ieșit slăbit din acest conflict intern, care a durat aproape trei ani” (Popescu, 1996, 142).

Fiindcă problemele religioase ale istoriei ne interesează în mod deosebit, este interesantă poziția împăratului, care, iconoclast în credință, era conștient că există o majoritate fidelă icoanelor. De reținut această poziție a împăratului, fiindcă ea este însușită în zilele noastre, când opiniile iconoclaste nu se mai manifestă concret, iar Biserica noastră ortodoxă, cu cel mai intens cult al icoanelor, nu se sensibilizează de faptul că mulți fii ai bisericii nu se închină icoanelor. Biserica Romano-Catolică nu se declară iconoclastă dar aproape a înlăturat icoanele din

locurile de închinare. Pe de altă parte, credincioși ai bisericilor reformate, radical iconoclaste, fac rugăciuni la Maica Domnului și la Sf. Anton în bisericile tradiționale.

Drept învățătură reținem că în acest secol al IX-lea iconoclasmul a început să fie discret și nu mai face parte din problema publică. În același timp, Thoma, revoluționar, constituie un exemplu negativ implicând problema credinței în acțiunea sa politică. Spre a câștiga luptători, pe lângă justele revendicări sociale și-a adăugat deviza luptei contra iconoclasmului, prin care n-a câștigat nimic, în schimb mii de credincioși au devenit victime, jertfe gratuite ale unei cauze inutile, fiindcă nu au adus nici un serviciu dreptei lor credințe.

Fapt onorant și îmbucurător este, însă, că schimbarea domniilor nu se mai face prin asasinat oribile, ci prin moștenire pașnică de la tată la fiu. La moartea lui Mihail al II-lea urmează fiul său Theophilos (829-840), după care fiul său, Mihail al III-lea Bețivul (842-867), cu care se și încheie firul dinastiei.

Împăratul Mihail al II-lea și-a încheiat domnia onorabil prin înfrângerea revoltatului Thoma, dar a lăsat în urma lui, un dușman periculos, califul Al-Mamun, care îl sprijinise pe Thoma. Așa se explică angajarea noului împărat Theophilos în expedițiile din Asia, deși la începutul domniei încercase tratative de pace. Califul Al-Mamun nu numai că nu a acceptat propunerile de pace, dar a făcut și incursiuni de jaf în Asia mică.

Drept răspuns, Theophilos a pregătit o armată și în fruntea ei a întreprins o puternică expediție. A pătruns în partea de nord a Mesopotamiei, a cucerit două din cele mai vestite fortărețe arabe, cele de la Zapetra și Samosata, asigurând ordinea în partea răsăriteană a imperiului. S-a întors în Bizanț glorios, fiind primit în mare triumf în 837.

Din nefericire bucuria n-a durat prea mult, căci califul arab Al-Mutasim a atacat Imperiul din două părți, cu două armate puternice. Theophilos din nou a condus o armată în apărare, dar în prima luptă a suferit o înfrângere parțială reușind totuși să se reorganizeze și să rămână pe poziție de luptă. Norocul său a fost că în Imperiul arab a avut loc o revoltă, ceea ce a permis lui Theophilos să întărească linia de apărare la granița Imperiului, fără a mai pătrunde în Imperiul arab.

Rezultatul acestor expediții a fost creșterea prestigiului Imperiului. Așa se explică, cum a reușit ca în zona respectivă să-și câștige ca aliați pe cazaci și să ducă primele tratative cu rușii, care s-au declarat aliați ai Imperiului. În final, Theophilos a organizat o nouă provincie a Imperiului cu capitala la Cherson, încheindu-și domnia în mod glorios. La moartea sa, în ianuarie 842, rămân ca moștenitori cinci fete și un singur băiat de 6 ani, cu drepturi monarhice, fiind declarat ca împărat Mihail al III-lea. Evident, nu a putut prelua puterea care a revenit mamei sale Theodora, împărăteasă recunoscută, care a și condus Imperiul timp de 14 ani, asistată oficial de consilierul Theoctistos.

Datorită prestigiului Imperiului și a unei perioade de stabilitate, fără mari pericole externe, avem prilejul de a înregistra o apreciere favorabilă și interesantă din punct de vedere spiritual, pe care o avem din partea bizantinologului Auguste Bailly în următorii termeni: *„Nimic nu este mai deosebit de reținut decât elanul intelectual și artistic manifestat de civilizația bizantină în perioada primei jumătăți a secolului al IX-lea. Unul din cele mai importante evenimente a avut loc în timpul lui Mihail al III-lea, respectiv înființarea de către unchiul său, Bardas, a unei universități, la care toate catedrele au fost încredințate unor savanți iluștri, datorită cărora ea a devenit un*

vast focar de cultură al întregului Orient. Dar să mai reținem un lucru de extremă importanță, faptul că această școală afișa o totală independență din punct de vedere religios. Ea nu-și propunea nici un obiectiv confesional, ea nu căuta să orienteze învățământul într-o direcție apologetică, ea nu era nici laică, nici profană. Nu patronii bisericii era cei ce propovăduiau aici, ci maeștrii gândirii antice, filosofii și poeții Greciei. Se contura categoric profilul strălucit al Renașterii elenismului.

Câțiva admirabili oameni, prin imensitatea cunoștințelor și amploarea muncii lor, evocă pentru noi anticipat figurile marilor umaniști, care vor fi mai târziu gloria Renașterii italiene și a celei franceze. Constantinopolul în acest fel devansează Occidentul cu 500 de ani.

Această dezvoltare a culturii grecești a indignat Biserica, care-i considera pe universitari niște magicieni inspirați de diavol. Se referea la erudiții prestigioși de genul filosofilor Leon, Photius și Ioan Patriarhul” (Bailly, 2000, 203-204).

Este adevărat că au existat și astfel de opinii, dar nu putem pierde din vedere că din rândurile celor mai devotați credincioși, respectiv a călugărilor tineri, mulți s-au alăturat Universității. Comunitatea monahală a mănăstirii Studion a preluat și a propagat în așa măsură lucrările universitarilor încât a fost recunoscută ca o a doua Universitate.

Este important a reține acest amănunt deoarece de câte ori se vorbește elogios despre Evul Mediu religios și creștin, se menționează numai meritele catolicismului de a fi inaugurat universități, inițial teologice, apoi științifice, în adevăratul înțeles al cuvântului. Or, se cuvine a nu trece cu vederea că Bizanțul ortodox a inaugurat învățământul superior universitar și timp de secole l-a reprezentat onorabil. Acest lucru este de o

importanță deosebită la modul general, ilustrând faptul că religia în Evul Mediu creștin n-a fost în contradicție cu știința ci, din contră, a stimulat-o. Prin istoria spirituală a Bizanțului dovedim că și ortodoxia a fost un factor de cultură și a favorizat știința și orice manifestare spirituală provenind din partea laicilor.

Drept dovadă colectivul mănăstirii Studion, după ce a realizat viețile sfinților, în mod documentat, deci riguros științific, a trecut la bibliografii laice ale unor împărați sau ale unor personalități ale culturii. Așa s-a ajuns a se accepta colaborarea Kasiei, femeie celebră ca frumusețe dar și talentată poetă, a cărei poezii au fost acceptate și popularizate de colectivul mănăstirii.

Pe parcurs, preocupările și realizările mănăstirii Studion au ajuns la așa nivel încât a fost considerată drept a doua universitate, alături de cea laică de la palatul Magnaura din Constantinopol.

La acest nivel s-a ajuns, după cum deja am văzut, prin depășirea hotarelor preocupărilor religioase spre cele laice. Astfel, de la preocupările vieții religioase din imperiu s-a trecut la consemnări privind realizări literare și, de aici, aceeași pasionați monahi au trecut la alcătuirea unor lucrări privind viața religioasă și laic-culturală a vecinilor arabi, stabilind relații cu Bagdadul, important centru al culturii arabe. Interesant că atât smeriții noștri călugări, cât și fanaticii mahomedani n-au ținut cont de diferențierile, de divergențele și chiar luptele dintre patriile lor.

Pornindu-se de la aceste prime și originare relații spirituale s-a evoluat și s-au realizat contacte și colaborări între oamenii de artă. Concluziile bizantinologului Charles Delvoye consemnate în opera sa, *Arta bizantină*, prevăd că de la relațiile de ordin

religios s-a evoluat și s-au realizat raporturi strânse între civilizația ortodoxă și cea islamică. Această realizare poate constitui temei de laudă pentru creștinism și ortodoxism demonstrând că religia nu este factor de dezbinare între oameni, ci de apropiere, cooperare și conviețuire pașnică în favoarea progresului general.

Deși ortodoxia se poate mândri cu modul elevat de colaborare spirituală pe plan universal, totuși se manifestă rezervă în scrierile noastre teologice în a se releva acest mare merit. Evident avem explicația și justificarea reținerii și chiar omisiunii acestui subiect, constând în repulsia față de iconoclasmul persistent în Bizanț. De recunoscut că, mai ales pentru noi ortodocșii, reprezentând confesiunea creștină ce susține cu cel mai mare devotament cultul icoanelor, iconoclasmul este un păcat de moarte, mai ales că a și atras după sine moartea multor credincioși și chiar împărați din ambele tabere.

Recunoscând această stare de fapt este justificat a semna și chiar recunoaște măreția cooperării dintre cele două civilizații datorită faptului că această realizare este un merit al iconoclasmului, ce i-a făcut pe islamici să accepte și chiar să dezvolte bune relații cu creștinii.

O recomandare a poziției noastre față de iconoclasm se impune și în epoca noastră, în care iconoclasmul este foarte extins, ba chiar pare că și progresează, fără a fi propovăduit și fără a prejudicia, totuși, cât de puțin prestigiul creștinismului.

O reabilitare a iconoclasmului, disculpându-l de învinuirea păgubirii artei bisericești și sugerând meritul dezvoltării și progresului artei picturale la nivel universal, o avem tot din partea bizantinologului August Bailly, care, catolic fiind, a putut

fi obiectiv consemnând următoarele: „*Ar fi fals a considera suveranii iconoclaști ca barbari. E adevărat totuși, că un pretext al adversarilor lor pare justificat. Acela de a fi determinat distrugerea unor admirabile opere de artă religioasă. Reproșul este fără îndoială destul de justificat și deplângem dispariția operelor distruse. Dar, să ținem cont că ele au fost în cea mai mare parte înlocuite și nici nu trebuie omis faptul că noile realizări au la bază o inspirație deosebită.*

Un exemplu reușit îl reprezintă pictura bisericii patronată de împăratul iconoclast Constantin al V-lea, care cuprinde arbori, păsări și tot felul de animale de diferite culori. Religios nu au mai reprezentat mare lucru dar nu cumva noile motive și trăsături au fost elemente de inspirație Renașterii italiene? Nici odată nu au fost șterse sau modificate aceste picturi, ca de asemenea mozaicurile reprezentând diverse scene laice ale vieții publice sau peisaje din natură, cu diverse animale.

În Bisericile cu picturi vechi iconografice, iconografiile n-au intervenit decât înlăturând imaginile materializate ale lui Dumnezeu, ale Fecioarei și ale Sfinților. Acestea au fost înlocuite cu scene biblice, chiar cu portrete ale profesilor, ființe reale, încât nu s-a făcut altceva decât o reinnoire a artei, revenindu-se la tradițiile Alexandriei și, peste aceasta, ale antichității” (Bailly, 1959, 205).

Este pe deplin evident că în atmosfera iconoclastă s-a dezvoltat o artă care în Occident a fost apreciată ca Renaștere, ceea ce ne obligă a recunoaște că arta dezvoltată sub imperiul iconoclasmului este Renașterea din Răsăritul Europei.

Dovadă a revenirii la antichitate stau realizările împăraților Constantin și Theophilos care, cu toate protestele clerului, au înlocuit mozaicurile sacre cu peisaje dominate de animale,

dovedind un realism desăvârșit. De la localurile consacrate serviciilor religioase s-a trecut la transformări și reînnoiri la palatul imperial și la alte construcții de importanță deosebită ca Hippodromul capitalei.

Înlăturarea portretelor și a scenelor sfinte a prilejuit apariția unui spațiu liber în care s-a dezvoltat o artă ornamentală specifică, considerată un motiv de mândrie pentru arta bizantină.

Călugării afectați de înlăturarea unei scene sfinte, au găsit satisfacție în ilustrațiile și ornamentele unor manuscrise. Aceasta e o realizare specifică artei bizantine ce se resimte în arta tipografică religioasă și ortodoxă a zilelor noastre în care apar vignete la sfârșit de capitole, litere mari la început de texte, împodobite și încărcate de simboluri religioase în diferite culori.

Un exemplu celebru de realizare ornamentală în editarea unor lucrări constituie *Psaltirea Chludof* care cuprinde peste 200 de compoziții, foarte vii și pline de farmec, denotând un realism popular, în parte naiv, dar impresionant prin realitatea reprezentării unor scene, atât din Vechiul cât și din Noul Testament. La acesta s-au adăugat și scene din viața curentă și obișnuită a călugărilor, cu valoare de document istoric privind activitatea și mentalitatea clasei monahale. Se deduce în orice caz că sub imperiul iconoclasmului, adică a înlăturării unor scene și obiecte religioase reprezentând stilul iconografic, s-a realizat evoluția spre laicizarea motivelor și creațiilor artistice.

Așa se explică noua configurație a palatelor în care, în locul motivelor religioase de pe pereți, apar motive ale naturii precum și folosirea excesivă a marmurii colorate și a mozaicurilor rămase celebre și preluate de Renașterea italiană. De subliniat că, într-un astfel de cadru iconoclast, trăirea religioasă este

diminuată, dispărând motivele de inspirație și trăire întru cele sfinte.

În concluzie prima jumătate a secolului al IX-lea, agitată și încă sub presiunea iconoclasmului, reprezintă totuși o stabilizare a prestigiului imperiului precum și o realizare deosebită pe plan spiritual, atât prin instituirea învățământului superior, cât și prin realizări originale ale artei bizantine.

VASILE I (867-886), ÎNTEMEIETORUL DINASTIEI MACEDONIENE

Dinastia Macedoneană este impunătoare atât fiindcă a reușit să se mențină o perioadă îndelungată (867-1028) cât și prin realizările ei, motiv pentru care este elogiată, apreciindu-se că a reușit a realiza epoca culminantă a imperiului.

Faptul că această dinastie a fost inaugurată de fiul unui țăran Macedonean modest și analfabet, atrage după sine un interes deosebit. În cele ce urmează suntem surprinși de fapte și întâmplări în fața cărora ne întrebăm: suntem oare într-o lume a basmelor sau a realității istorice? Așa se și explică una dintre operele bizantinologului Charles Diehl: *Romaneștile aventuri ale lui Vasile Macedoneanul*. Pentru noi, românii, titlul asemănător și corespunzător literaturii noastre ar fi: *Vasile cel Mare, erou de basm politic*.

Datorită staturii sale atletice și aspectului său fizic plăcut, Vasile a fost angajat în tinerețe de unul din cei mai mari crescători de cai, care prin profesia lui avea cunoștință cu împăratul Mihail al III-lea, un alt pasionat de spectacolul Hippodromului. Vasile era foarte harnic și priceput, devenind renumit, astfel încât i se oferă un post la palat, ca șef al hergheliei de cai a împăratului. E interesant de urmărit seria de asasinat caracteristice și chiar dominante la curtea imperială, prin care însuși Vasile ajunge împărat.

După cum știm la moartea împăratului Teophilos, Mihai al III-lea era minor, mama sa Theodora preluând domnia și având ca asociați pe Bardas, fratele său și pe Theoctistos, consilieri capabili și cu o bună reputație.

Întrucât Bardas se simte concurat în deținerea puterii de către Theoctistos, face apel la procedeul obișnuit organizând asasinarea acestuia. Bardos este promovat în funcția de Cezar în 862 și, în această demnitate, cucerit de calitățile incontestabile ale lui Vasile, renunță la serviciile bunului său prieten Damianov și îl numește în locul lui pe Vasile, mare șambelan al curții, funcție în care era colaborator foarte apropiat al împăratului. De menționat că fiind o persoană foarte liniștită, Mihail al III-lea s-a pierdut într-o viață ușuratică, preocupat de curse de cai și dedat la banchete în șir.

Vasile era deja stăpânit de ambiția puterii și-l considera pe binefăcătorul său o piedică. Bardas se simțea în siguranță avându-l pe ginerele său Symbatios ca adjunct. La rândul său Vasile a reușit a-l câștiga de partea lui, convingându-l că socrul său e piedica promovării sale. Bardas a presimțit că e invidiat și că viața îi e periclitată, și încearcă să se asigure propunând și acceptându-i-se din partea împăratului și a lui Vasile, jurământ în biserică, chiar în prezența patriarhului Photios, că viața nu îi este amenințată.

Evident, este foarte dureros, mai ales din punct de vedere religios, să observăm că jurământul n-a avut nici o valoare, întrucât la puțin timp, în aprilie 866, Bardas este asasinat, prin manevrele lui Vasile, cu consimțământul împăratului și cu ajutorul lui Symbatios, ginerele și omul de încredere al lui Bardas. În această situație, Vasile, după împărat, deține cea mai mare putere în imperiu, ceea ce i se părea totuși, încă, prea puțin

pentru el. Evident nu-i rămânea decât să continue firul asasinatelor ceea ce a și făcut. Nu i-a fost greu, căci Mihai al III-lea se preta la chefuri în care își pierdea controlul. Vasile aștepta un astfel de prilej care a și apărut în 27 septembrie 867 când împăratul l-a invitat la un banchet în palatul Sf. Marnas. Vasile s-a dus escortat de complotiști care au acționat prompt ucigându-l pe Mihai III după ce s-a retras în camera de odihnă, evident în stare ebrietate.

Nepotul său, Constantin al VII-lea Porphyrogenetul, consemnează asasinatul în următorii termeni: „Cei mai încercați nobili și înțelepți dintre senatori îlucid prin mâna soldaților gărzii, în palatul Sf. Mucenic Marnas. Și el, din prea multe beții, trecu fără să simtă de la somn la moarte”. Se cuvine a mai reține cu înfrigurare că asasinatul aparține și celor ce se considerau cei mai credincioși creștini, cu rugăciuni și jurăminte efectuate în biserici și în fața sfintelor icoane.

Independent de fapte, mai mult păgâne decât creștine, instaurarea noului împărat Vasile I Macedoneanul se desfășoară normal, în cel mai autentic spirit creștin, acesta declarând: „Hristoase, împărate prin voia ta am împlinit domnia, ție ți-o încredințez și pe ea și persoana mea”. Pare o situație absurdă, dar e totuși real și de necontestat faptul că istoria Bizanțului înregistrează crime oribile, acțiuni ce neagă creștinismul, dar pe de altă parte nu putem trece cu vederea că același Bizanț constituie un temelie al creștinismului în accepțiunea sa ortodoxă, având merite de cea mai mare importanță.

Spre ilustrarea acestei situații din activitatea noului împărat interesante sunt preocupările sale de ordin religios, pe care bizantinologul Nicolae Bănescu le prezintă după cum urmează: „*El restaurează având mari succese, autoritatea scăzută a*

imperiului. Numai conflictul cu Roma, deschis încă din vremea împăratului Mihail nu-l putea aplana. În anul 878, patriarhul Ignatie fusese depus de Mihail și înlocuit cu laicul Photie. Papa Nicolae I nu a vrut să recunoască acest fapt și îl excomunică pe Photie. Acesta știu să exploateze resentimentul întotdeauna viu al bizantinilor împotriva pretențiilor de supremație ale papei și făcu din cauza sa personală o cauză națională. El o rupse cu Biserica Romei.

În dorința lui de a relua relațiile cu Roma, Vasile sili pe Photie să se retragă într-o mănăstire și restabili în scaun pe Ignatie. Papa Adrian, urmașul lui Nicolae I pronunțase anatema asupra lui Photie. Legații săi veniți la Constantinopol siliră sinodul din 869-870 să semneze această hotărâre. Această lipsă de măsură a apusenilor jigni adânc mândria bizantinilor, iar partizanii lui Photie erau foarte numeroși în imperiu. Când Ignatie muri în 877, Photie fu ridicat din nou în scaunul patriarhal. El ceru Papei Ioan al III-lea să trimită legați la Constantinopol pentru restaurarea păcii în biserică. La sinodul prezidat de Photie (869-870) hotărârile celuilalt sinod se casară, Photie fiind recunoscut patriarh și formula credinței răsăritene admisă. Papa Ioan al VIII-lea nu vru să recunoască nimic sub cuvânt că legații săi depășiseră împuternicirea ce li se dase. El aruncă anatema asupra lui Photie, în chip solemn, în Biserica Sf. Petru din Roma (880). Acesta a fost cel dintâi act al separării care avea să fie definitivată în veacul al XI-lea, despărțind pentru totdeauna Biserica de Răsărit de cea de Apus. Marile ambiții ale șefilor bisericii nu au fost mai prejos de ale suveranilor timpului în voința lor de dominație asupra oamenilor” (Bănescu, 1971, 117-118).

Spre înțelegerea conflictului dintre Constantinopol și Roma trebuie ținut cont că acesta e anterior domniei lui Vasile. La 25 decembrie 858, adică în timpul lui Mihai al III-lea este ales în fruntea bisericii imperiului Photios, sub influența curentului laic umanist, prin care s-a ajuns și la înființarea Universității sub titlul ei original de Școala Superioară din Constantinopol, cu sediul în palatul Magnaura. În anul 859 a fost convocat un sinod la Constantinopol, de confirmare a lui Photios, fapt contestat de papa Nicolae I, care se pretindea primul în ierarhia bisericii creștine. În 861 se convocă un nou sinod la care luau parte și delegați ai Romei, care îl recunosc pe Photios.

În 863 Papa Nicolae I convoacă un conciliu la Lateran în care excomunică pe Photios, considerând canonic pe Ignatius. Acesta revine ca patriarh numai în 867, la îngăduința lui Vasile I care era interesat politic a restabilit relațiile de înțelegere cu Roma. Conflictul s-a reactualizat la moartea lui Ignatius fiindcă preferat a fost tot Photios, respins de Papa Ioan al VIII-lea care a proclamat schisma din 880, premergătoare celei din 1054. Papa se justifica și prin faptul că Photios era adept al iconoclasmului.

Spre înțelegerea schismei trebuie luat în considerare și faptul că în imperiu și în biserica răsăriteană s-a contura un tot mai pronunțat curent slav, prin încreștinarea slavilor și creșterea lor numerică în cadrul bisericii. Constantin (Kyril) (827-869) propune alfabetul slavon, acceptat în principiu, și apoi el împreună cu Methodius pleacă în apostolat, ca reprezentanți ai împăratului. Normal că introducerea alfabetului apoi a limbii slavone în serviciile religioase, înlocuind și umbrind latina, a contribuit la accentuarea diferențierii și conturarea din ce în ce mai categorică a celor două biserici, una occidentală și alta

răsăriteană, corespunzătoare celor două mari religii ale creștinismului, catolicismul și ortodoxismul.

Pentru zilele noastre, în care curentul ecumenist se promovează și se accentuează, e bine să cunoaștem originea schismei, căci numai așa se poate remedia un astfel de eveniment nefericit. Condiții favorabile sunt, printre altele să luăm în considerare că ortodoxia nu mai e slavonă, iar catolicismul nu mai e latin. Naționalitatea limbilor a învins, fiind comună tuturor, cum la fel este dorită ideea de pace și de toleranță dogmatică, prin care se poate tinde la realizarea unității creștine, pe care o impune revoluția istorică.

Clarificând o problemă de majoră importanță din punct de vedere teologic, dependentă de domnia lui Vasile I Macedoneanul, și care va fi mai cuprinzător tratată într-un capitol separat, reluăm firul istoriei politice a Imperiului bizantin. Așa cum s-a adresat papei de la Roma, în vederea concilierii și a bunei înțelegeri, la fel s-a adresat împăratului Ludovic al II-lea al Germaniei, trimițându-i o solie menită încheierii unei alianțe spre apărarea sudului Italiei de invazia arabă. Nu se ajunge la o înțelegere, dar Ludovic al II-lea, singur, se implică în lupta cu arabii ocupând orașul Bari. Vasile este mulțumit de această acțiune putându-se concentra în lupta contra arabilor în zona răsăriteană.

Astfel în perioada 871-883 el întreprinde o mare defensivă pe întreg frontul oriental de la Marea Ciliciei până la Trapezunt în Armenia, având în obiectiv ocuparea principalelor drumuri de invazie arabă din Taurus și stăpânirea punctelor strategice, din bazinul superior al Eufratului.

În această campanie, respectiv în anul 873, Vasile I, aflat în fruntea armatei, cucerește bazinul superior al Mesopotamiei cu

cetățile Samosata și Zapetra. În anul 878 celebrul emir Abdallah-ibn-Rașid, care a întreprins o acțiune de pradă în sudul Capadochiei, suferă o înfrângere zdrobitoare, căzând prizonier armatei bizantine. În anul 879, împăratul împreună cu fiul său, Constantin, conduc o campanie peste frontiera siriană, unde sunt cucerite și distruse câteva cetăți, centre de invazie asupra imperiului.

Drept rezultat al acestor lupte, țelul politicii orientale a lui Vasile I, era atins, stăpânind cheile munților Taurus cu deschidere spre Mesopotamia, iar frontiera imperiului spre răsărit era mult extinsă.

În ultimul act de domnie Vasile I se bucură de colaborarea și de succesele lui Nikephor Phocas, unul dintre cei mai mari strategii bizantini ai veacului. Acesta debarcă în Calabria și în fruntea armatelor aparținând themelor orientale, ocupă toate posesiunile arabe din regiune, pe care le unește cu cele stăpânite de Imperiu în Apulia.

Sub autoritatea acestor victorii guvernatorii longobarzi din Italia meridională recunosc autoritatea Imperiului. În final se organizează două theme noi, Longobardia și Calabria, ce fac parte integrantă din Imperiu în dauna imperiului franc și mai ales a arabilor, care pierd atât din teritoriu cât și din putere. Cunoscând cât de mult a suferit Imperiul de pe urma invaziilor arabe, succesele obținute de Vasile I au constituit temei de viață liniștită și de dezvoltare prosperă a Imperiului în toate domeniile.

O dovadă vie a creșterii prestigiului Imperiului bizantin este faptul că Vasile I are autoritatea de a trimite o solie bizantină la curtea regelui Armenei, Asos I, acesta declarându-se aliat fidel al Imperiului și semnând un tratat de pace și prietenie. Acest

tratat ne descoperă că Vasile I are merite deosebite privind politica externă a Imperiului, favorizată de destinul religios al Bizanțului, centrul spiritual al Creștinismului, ceea ce se confirmă și în zilele noastre, când patriarhul Constantinopolului este recunoscut ca patriarh ecumenic al ortodoxiei cu autoritate deosebită pe plan dogmatic.

Împărații bizantini, îndeosebi de la Iustinian, au corelat obiectivele politice cu cele religioase și astfel orice misiune religioasă era completată cu una politică. Secolul al IX-lea este în mod deosebit apreciat ținând cont că el a înregistrat conversiunea popoarelor slave la creștinism, ca de asemenea alierea sau chiar integrarea lor în Imperiul bizantin.

Vasile I a sprijinit în mod deosebit pe frații Kyril și Metodi, considerați apostoli ai slavilor. Ei au perfectat alfabetul numit chirilic și astfel au tradus în slavonă scrierile religioase care până la ei se aflau traduse doar în limba latină și greacă. Fiindcă scrierile iconoclaste au fost în limba greacă, aceasta și-a pierdut autoritatea religioasă, fapt ce explică evoluția limbii slavone, ce cuprindea adevărata credință ortodoxă.

Prin încreștinarea slavilor autoritatea Imperiului a cuprins Peninsula Balcanică cu prelungire până în Boemia, ca de asemenea zona Caucazului și stepele rusești. Metoda a avut succese deosebite în Bulgaria, având drept rezultat slavizarea bulgarilor și transformarea lor din dușmani periculoși ai Imperiului, în prieteni fideli și subordonați Bizanțului, din păcate nu pentru mult timp.

Vasile I a susținut viața religioasă și prin sprijinirea construcțiilor. Din rândul realizărilor celebre fac parte: Bazilica cu cupolă din Shrinzu-Beoția și Bazilica Nea din incinta Marelui

Palat. Ambele confirmă și favorizează dezvoltarea stilului clasic bizantin.

Tot pe plan intern, lui Vasile I i se mai recunoaște meritul de a fi stabilit o ordine deosebită. Faptul că din exterior Imperiul a fost salvat de la invazii prăpăstioase, care ajungeau adeseori până la asediarea Capitalei, faptul că s-a ocupat de actualizarea codurilor juridice iustiniene prin angajarea unor specialiști și a întocmit el însuși un manual de drept bizantin numit *Procherion*, corespunzător cerințelor epocii, faptul că noile legi au contribuit la instaurarea unei solide ordini interne, sunt motivele pentru care se apreciază că Vasile I și dinastia pe care a inaugurat-o au condus Imperiul spre un stadiu glorios.

Deosebit de îmbucurător este faptul că în sfârșit o domnie se încheie și alta se inaugurează fără asasinat. Vasile I moare în pace la 29 august 886 și îi urmează la tron fiul său Leon al VI-lea, continuând glorioasa dinastie.

EVOLUȚIA SPIRITUALĂ. LEON AL VI-LEA FILOSOFUL (886-912)

Dinastia macedoneană inaugurată de Vasile I rămâne renumită nu numai prin consolidarea politică a Imperiului, ci și prin evoluția spirituală ce se realizează sub împărații ei.

Pentru ortodoxie este foarte important a reține evoluția spirituală ce se manifestă și pe plan religios, fiindcă sub această dinastie se decide desprinderea Bisericii de Răsărit, respective a Patriarhiei Bizanțului de sub autoritatea canonică a papei de la Roma.

Sub autoritatea și protecția lui Vasile I, Photie este restaurat ca patriarh și nu s-a ținut cont de anatema papei Ioan al VIII-lea, inaugurându-se era autonomiei ortodoxe față de papalitatea catolică.

Tot în spirit de independență față de Roma, dovedind o puternică credință, Vasile a reparat și a construit mai multe biserici, încurajând în mod deosebit decorațiunile rămase celebre din Palatul nou imperial și Biserica nouă ridicată alături de Palat. El a asigurat materialele cele mai prețioase ale epocii, prin care s-au relizat mozaicuri originale, specifice artei bizantine, împodobind absidele, pereții și bolțile mărețelor monumente.

Fiul său, Leon, zis și înțeleptul sau Filosoful, prezintă și o evoluție spirituală de ordin religios, depășind canoanele

bisericești ce-i interziceau botezul copilului nelegitim, din perioada văduviei. El onorează atât copilul, cât și pe mama lui, cununându-se, deși era a patra soție.

La fel se înregistrează evoluția spirituală tot îmbinat, inițiată de tatăl și continuată de fiu. Bizantinologul Nicolae Bănescu ne prezintă contribuția lui Vasile astfel: „În politica internă Vasile și-a câștigat o anumită popularitate prin măsurile sale în favoarea săracilor, covârșiți de greutate și asuprairi. Împăratul Mihail al III-lea sleise tezaurul împărțind averea publică favoriților săi. În loc de a impune noi sarcini populației, Vasile refăcu în parte averea statului, obligând pe favoriții predecesorului său să restituie jumătate din sumele pe care le strânseseră. Pentru a stăvili abuzurile, el se îngriji a pune în funcțiuni oameni considerați onești, recomandându-le înainte de toate a ocroti pe cei săraci împotriva celor puternici.

Se îngriji apoi ca justiția să fie la îndemâna oricui, pentru ca cei lipsiți de mijloace să nu fie împiedicați a-și căuta dreptatea la tribunalele înalte din capitală. Vasile decretează de asemenea ca reclamanții să fie întreținuți pe socoteala sa, în tot timpul cât stăteau pentru judecăți în Constantinopol. El însuși obișnuia să împartă dreptatea în tribunalul său, unde din toate părțile Imperiului puteau să vină oameni cu pricini în fața împăratului. Prin toate acestea Vasile făcu, după mărturisirea istoricului său, ca legalitatea și dreptatea să se întoarcă iarăși printre oameni. Caracterul apologetic al acestei aprecieri este evident, dar preocuparea împăratului nu poate fi tăgăduită. Grija lui deosebită pentru justiție îl făcu să ceară rezumate ale legislației lui Iustinian” (Bănescu, 1971, 118-119).

Nicolae Iorga vine la rândul său și prezintă contribuția fiului, Leon, devenit împărat, reușind incontestabil o operă

măreață de evoluție spirituală, ce este prezentată în următorii termeni: „*Pentru a consolida așezământul lui Vasile I, fiul său Leon, a crezut că este necesară o întregă operă de legislație, care să transforme în formule juridice atât rezultatul evoluției lente înfăptuite sub iconoclaști, cât și acela datorat acțiunii marelui împărat [...].*

Modelul pe care și-l alege Leon Filosoful va fi deci mai vechi decât Iustinian reformatorul instituțiilor, dar va trebui să fie un creștin. Leon poate să afirme principiul următor: condițiile vieții reale dau naștere legilor și pentru fiecare realitate nouă, care nu poate fi raportată la vreo lege veche, trebuie făcută o nouă lege. Un frumos principiu, cu totul nou, este acela că legea trebuie să fie înțeleasă de toți, până și de copil. Astfel, prigonit în privința religiei, Leon anulează permisiunea acordată țăranilor și nu numai lor, de a munci la câmp duminică” (Iorga, 1974, 295-296).

Constatăm că Leon Filosoful, într-adevăr, dă dovadă de originalitate de idei și proiecte noi, dar este în același riguros și chiar sever din punct de vedere religios, ținând cont de preceptele creștine. Așa se explică justa măsură de a nu se munci duminica, dar și injusta măsură privitoare la comportamentul femeilor în public. Astfel, într-o astfel de situație, femeile trebuie să fie rezervate, să vorbească cât mai puțin, spre a nu depăși poziția bărbaților.

Sporul acesta de autoritate acordat bărbaților culminează în poziția împăraților, care, pare-se că de la Leon, se impuneau a fi considerați ca trimiși ai lui Dumnezeu pe pământ. Se consolidează astfel absolutismul imperial ce s-a extins și a dominat întregul Ev Mediu.

După legislația lui Leon, împăratul se bucură de cele mai pompoase titluri, fiind *prea marele, regele regilor* dar și *prea piosul întru Iisus Hristos*, o garanție ca toate titlurile să nu-l îndemne spre abuzuri față de supuși. Corespunzător acestor onoruri, împăratului i se asigură un palat deosebit, păzit de gărzi, cu consilieri de înaltă calitate și personal protocolar, pentru ca atât cetățenii țării, cât și străinii să fie primiți în condiții deosebite. Dacă iese în public calea împăratului trebuie împodobită cu flori, obicei ce se păstrează la noi, cu prilejul vizitelor marilor ierarhi.

Prima impresie a fastului prevăzut împăratului ar putea fi aprecierea că totul se datorează unui orgoliu, o mândrie peste măsură. Istoria contestă această apreciere, considerând că, de la introducerea acestui fast, s-a întrerupt firul comploturilor și asasinatelor ce până atunci au fost curente în palatul imperial.

Calificarea ca „filosof” provine din realizarea celebrului cod de legi intitulat *Basilicalele*, la care au lucrat juriști de marcă timp de șase ani, între 887-893, sub directa îndrumare a împăratului Leon. Codul conține 60 de cărți și reprezintă cea mai mare operă juridică a Bizanțului. Codul rezumă în limba greacă legislația lui Iustinian și novelele urmașilor acestuia, prezentând norme juridice, politice și administrative corespunzătoare cerințelor sociale ale secolelor IX-X și păstrând principiile generale ale dreptului roman, universal valabile.

Opera personală a lui Leon este *Taktike*. Relatările lui Nicolae Iorga despre această lucrare ne edifică asupra organizării politice și a vieții militare în Bizanțul Evului Mediu: *„Fiecare din militari beneficiază de posesiunea unui lot de pământ proporțional gradului său [...]. Din prevederile tratatului militar putem vedea cât era de îngrijită pregătirea*

tehnică a acestei armate. Nu este greu să obții ofițeri de neam bun și având o avere proprie. Originea lor făcea ca ei să fie respectați de soldați, în vreme ce banii lor le îngăduiau să câștige buna dispoziție a acestor oameni, prin numeroase daruri de o utilitate modestă, care le veneau ca un supliment la solda lor.

La începutul unei campanii generale pe care trebuia să o conducă fie împăratul, fie unul din asociații săi, fie un locotenent imperial, strategii săi sunt consultați pentru a se ști ce pot oferi, ce iau asupra lor ca trupe auxiliare, vase, arme, ustensile, cai, ajutoare în bani. Ei au dreptul să ia cu rechiziție din orașe, de la mănăstiri, de la particulari, tot ce le este necesar pentru armament și pentru celelalte pregătiri” (Iorga, 1974, 302).

Opera *Taktike* a împăratului Leon mai cuprinde date referitoare la modul de luptă al popoarelor cu care a purtat războaie, consemnate și oferite comandanților, ca să știe cum să procedeze în luptă. Sunt amănunte privind pe arabi, bulgari, unguri, ruși sau sirieni. Interesante sunt și *Omiliile* împăratului Leon, ce vădesc credința, caracterul, gândirea și năzuința sa filosofică de îndrumare spre o viață morală, atât la nivel personal, cât și social. Aceiași gândire cu aceleași năzuințe le-a preluat și fiul acestuia, Constantin Porphyrogenetul, preocupat activ de adăpostirea sărmanilor.

Activitatea împăraților de acest gen a reușit o evoluție spirituală, ca și una morală, dovadă fiind faptul că marile serbări sângeroase au dispărut subit și definitiv din întrecerile și luptele de la Hippodrom. La fel au evoluat și jocurile din Circ.

Au încetat de asemenea rivalitățile dintre *verzi* și *roșii*, care provocaseră victime la cursele de cai, cât și lupte de stradă.

Fără îndoială că istoria Bizanțului stârnește interes îndeosebi pentru problemele religioase, fiindcă e leagănul Creștinismului, ca de asemenea pentru problemele politice, fiind un unicat în istoria universală, dar și pentru problemele culturale, fiindcă și-a adus contribuția de cea mai mare importanță în creația spirituală.

În aceste condiții rămân în umbră problemele de ordin economic, cu latura lor socială. Cercetând epoca dinastiei macedonene, se impune totuși o scurtă incursiune și în această direcție, fiindcă atât Vasile cât mai ales Leon al VI-lea Filosoful au intervenit cu succes și au adus contribuții majore la dezvoltarea economică a imperiului.

În veacurile IX-X a început să se întărească poziția marilor proprietari. Astfel în *Viața Sfântului Filaret Milostivul* se menționează că un mare proprietar din Paflagonia deținea 600 de boi, 600 de atelaje pentru lucrarea pământului, o herghelie de 800 de cai, 80 de catări pentru muncile curente, 12.000 de oi, înzestrând 40 de domenii, adică moșii, pe care lucrau numeroși sclavi.

Un alt exemplu concret este dat prin văduva Danielis, mare proprietară, sau boiereasă, cum i s-ar mai putea spune, care a lăsat moștenire chiar lui Vasile Macedoneanul: 80 de domenii, câteva orașe, 3.000 de sclavi, mai bine zis șerbi și importante sume de bani. Alături de această proprietate sunt menționate obști sătești, care demonstrează că în perioada respectivă, existau aceste două forme de proprietate: moșiile nobiliare și obștiile sătești.

Moșiile erau mari, dar datorită faptului că statul își percepea regulat și în cea mai mare măsură impozitul din profitul obștilor țărănești, înseamnă că ele erau destul de numeroase în aceste veacuri. S-a semnalat și situația de terenuri părăsite, statul

sesizându-se că nu încasa impozitele. Acestea erau preluate de stat și astfel au apărut și fermele de stat, pe lângă cele particulare. Împărații macedoneni sunt semnați a fi promulgat novele în favoarea obștilor țărănești. Prin ele statul avea asigurate impozitele ce se încasau în interesul propriu și tot din aceste oști își asigurau contingentele militare. Favorizând obștile țărănești statul a intrat în conflict cu marii proprietari funciari, de la care încasa renta funciară.

Așa se explică novelele veacului al X-lea, în care împărații dispuneau favoruri obștilor țărănești atunci când apăreau prilejuri de a se cumpăra noi terenuri, sau erau terenuri în dispută. Interesant un text de novelă al împăratului Leon, în care se dovedește credință și principialitate creștină: „Oamenilor pe care providența dumnezeiască, prin marea sa milă, sau pentru alte pricini, i-a ridicat de la o stare modestă la o treaptă superioară [...] trebuie să rămână la o aceeași moștenire de avere ce i-a fost dată de la început și, neîntrecând măsura, să nu se nenorocească pe vecii vecilor, răpindu-le averea”.

Că abuzuri au avut loc, este neîndoielnic, căci astfel se explică novelele lui Vasile al II-lea, care prevăd anularea unor hotărâri de înstrăinare a unor terenuri ale obștilor, în favoarea unor mari proprietari. În același sens, în cazul unor așa-zise donații în favoarea marilor proprietari, evident ale unor terenuri ce se cuveneau obștilor, împărații macedoneni au prevăzut impozite foarte mari, de care sunt scutiți țărani foarte săraci. Ideea de justiție în favoarea celor umili este susținută de Împăratul-filosof.

Cele două forme de existență ale proprietății în Evul Mediu bizantin se disting destul de clar: marea proprietate nobiliară, predominantă, și obștiile țărănești. Menținerea obștii țărănești s-

a dorit în primul rând pentru faptul că un impozit modest era asigurat, apoi și din cauză că armata își asigura efectivele din membrii obștilor.

Cu toate aceste măsuri, statul bizantin este unul autentic feudal. Privind toate aceste noutăți în ansamblul lor, se constată că statul a venit în favoarea obștilor, pe lângă interesul militar, și pentru a slăbi potențialul politico-economic al clasei nobiliare, care, devenind prea puternică, era dificil de controlat. În al doilea rând statul imperial a procedat în așa fel încât să-i rămână disponibile mari terenuri, respectiv mari feude, pe care să le aibă cu drepturi absolute de stăpânire în condițiile prevederilor feudale, având sub ordine administratorii marilor proprietăți.

Așa se explică de ce numai în prima parte a dominației dinastiei macedonene s-a manifestat o luptă de apărare categorică a obștii sătești, urmând ulterior consolidarea marilor feude de care beneficia și statul, feudal autentic.

Interesant este și faptul că exista și o proprietate intermediară de genul celei a răzeșilor români, rezultată din împroprietărirea celor cu merite vitejești pe câmpurile de luptă. Astfel, se vorbește de o proprietate mijlocie, nu mică, însemnând că recompensele militare erau onorabile. Similar, în zona orașelor se formase o clasă mijlocie din negustori, proprietari de ateliere și meseriași cu înaltă calificare.

Dinastia macedoneană a reușit o etapă nouă, superioară din toate punctele de vedere celor precedente. Vasile I, luptător de excepție, a reușit cuceriri teritoriale, asigurarea granițelor, liniște internă, deși nu absolută, totuși cu dispute religioase mult diminuate. El și-a încheiat viața onorabil, adică nu prin asasinat, ci prin accident de vânătoare, fiind probabil, am putea spune,

creștinește iertat pentru crimele patronate până la cucerirea puterii.

Leon al VI-lea Filosoful, denumit pe bună dreptate și Înțeleptul, n-a avut norocul unor mari succese pe câmpurile de luptă, dar a reușit a fi model de demnitate, reușind să impună întregii societăți o mentalitate nouă. A reușit să fie și un bun împărat, un celebru jurist și într-o mică măsură și un istoric.

Primii doi împărați macedoneni au reușit să imprime imperiului o evoluție spirituală rămasă de mare prestigiu politic și având merite deosebite pentru statornicirea Ortodoxiei drept ramură fundamentală și glorioasă a creștinismului.

CONSTANTIN AL VII-LEA PORPHYROGENETUL, ÎMPĂRATUL ERUDIT

Constantin al VII-lea Porphyrogenetul¹ (908-959) a venit pe lume la mijlocul lui mai 905, fiind moștenitorul mult așteptat de Leon al VI-lea Filosoful, deși mama sa, Zoe Carbonopsina („cu ochi de cărbune”), nu era căsătorită cu împăratul. Nașterea sa scandaloașă nu l-a împiedicat, însă, să aibă una dintre cele mai lungi domnii din întreaga istorie a Bizanțului, cincizeci și patru de ani, presărată cu destule pericole și evenimente. Deși s-a confruntat cu asociați la domnie mai vârstnici și mai puternici, totuși principiul eredității puterii l-a ajutat să se mențină în viață și chiar să se remarce la timpul său prin câteva realizări de seamă.

A primit coroana imperială la o vârstă fragedă, dar nu a putut deveni cu adevărat împărat decât la vârsta de 40 de ani, la 6 aprilie 945, în ziua de Paști, când l-a încoronat și pe fiul său, Roman, cu titlul de coimperator.

În tinerețe fiind dat la o parte de la treburile statului, de către Roman I Lecapenul, iar în perioada 922-924 ajungând chiar pe locul trei în ierarhia împăraților datorită lui Christophoros

---

¹ Porphyrogenetul – „născut în Porphyra” – denumire dată moștenitorilor tronului imperial, care se nașteau în sala rezervată împărăteselor, Porphyra, din Palatul Imperial, pentru a sublinia faptul că în momentul nașterii, tatăl se afla pe tron.

Lecapenidul, Constantin al VII-lea s-a refugiat în știință, cu care și-a ocupat aproape în întregime timpul liber. Rezultatul a fost că i-a întrecut cu mult, în ceea ce privește gradul de instruire, pe toți împărații Bizanțului.

După îndepărtarea lui Roman Lecapenul în decembrie 944 și proclamarea lui Constantin al VII-lea ca autocrator de către populația Constantinopolului, acesta și-a îndreptat atenția spre viața culturală a Bizanțului, contribuind la progresul intelectual prin sprijinirea celor care se distingeau în artă, muzică sau istorie. A acordat o atenție sporită școlii superioare din Constantinopol, iar pe lângă curte a fondat un cerc al celor mai învățați oameni din vremea sa, care, sub conducerea și cu participarea nemijlocită a basileului luminat, s-au ocupat de alcătuirea unor compendii la aproape toate ramurile științei, cunoscute pe atunci omenirii: agronomie, medicină, zoologie, tactică, istorie etc. Au fost alcătuite în jur de cinczeci de astfel de compilații, astăzi, din nefericire, pierdute. Sub semnătura monarhului însuși sunt cunoscute trei opere de proporții: lucrarea istorico-geografică *De Thematibus (Despre theme)*, în care se dau amănunte despre organizarea administrativă și politică a imperiului, *De Administrando Imperii (Despre guvernarea imperiului)* care se adresează succesorului său la tron și care cuprinde date cu privire la așezarea geografică a popoarelor vecine, informații privitoare la legăturile imperiului cu popoarele vecine (ruși, chazari, pecenegi, maghiari, arabi, bulgari), precum și date despre puterea administrativă și politică a imperiului, și cartea *De ceremonii Aulae Byzantinae (Despre ceremoniile curții bizantine)*, în care găsim însemnări despre normele aplicate la curtea bizantină, despre felul în care se făceau botezurile, căsătoriile, încoronările, înmormântările, de

asemenea, despre procesiunile bisericești, despre modul de acordare a titlurilor onorifice. În această ultimă lucrare se dau amănunte și despre primirea făcută lui Ioan Curcuas la 15 august 944 când s-a întors la Constantinopol cu vâlul Mântuitorului.

Pe lângă acestea există și altele de mai mică importanță, precum *Biografia panegirică* a bunicului său, Vasile I Macedoneanul, însă în general se poate aprecia că lucrările lui Constantin al VII-lea Porphyrogenetul au un scop practic și didactic, având darul de a oferi posterității o imagine a inițierii unui viitor împărat în problemele capitale ale statului bizantin.

Deși astăzi, unii istorici îl acuză de lacune serioase în instruirea sa, el necunoscând limba latină, totuși basileul a rămas, mai întâi de toate, un enciclopedist și un organizator, care a conservat pentru civilizație o parte a istoriei, ceea ce, în sine, reprezintă un merit uriaș. Fenomenul cultural numit de istorie *Renaștere Macedoneană* își situează, fără îndoială, apogeul în vremea lui Constantin Porphyrogenetul, căci nici până atunci, nici după aceea, cultura bizantină n-a avut un epitrop mai bun (Dașkov, 1999, 232).

Programul politic al lui Constantin al VII-lea, așa cum era expus în scrierile sale, reprezenta o sinteză a ideii autocratice bizantine, care susținea că Imperiul Bizantin era „corabia lumii”, Constantinopolul, capitala orașelor și a întregii lumi, iar împăratul era ca și Christos printre apostoli. În relațiile cu celelalte state, pe de o parte, era statul romeu, iar de cealaltă parte, restul lumii, indiferent de gradul civilizației, „barbarii”.

Constantin al VII-lea nu a uitat că răsturnarea puterii Lecapenizilor s-a realizat, în mare măsură, cu ajutorul aristocrației din capitală, însă consolidarea poziției lui în fruntea statului era rezultatul simpatiei de care se bucura printre oamenii

de rând, datorită charismei sale. Potrivit mărturiei istoricilor, împăratul era foarte frumos, având un ten deschis și ochi albaştri, cu obraji ascunși într-o barbă deasă și neagră, și o statură zveltă dar viguroasă (Norwich, 1991, 200-201). Ținând seama de nevoile păturilor sărace din capitală, el a construit, ca și predecesorul său, spitale și aziluri și a împărțit cu dărnicie pomeni.

În politica socială Constantin a reluat chestiunea atât de aprinsă a bunurilor țărănești și militare. Astfel, novela din 947, alcătuită de patriciul și chestorul Teofil și adresată celor din themele Anaticilor și Tracesienilor, prevedea înapoierea imediată și fără restituirea prețului de cumpărare a pământurilor țărănești, dobândite de către marii latifundiați, de la începutul domniei personale a împăratului. Interdicțiile erau valabile și în viitor, în timp ce pentru cumpărările mai vechi, dintre anii 927-945, era înscrisă, ca o concesie pentru aristocrație, obligativitatea restituirii prețului de cumpărare. Erau exceptați doar cei foarte săraci, în timp ce novela mai prevedea, în cazul înstrăinărilor de bunuri funciare de către marii latifundiați, dreptul de preemțiune al țăranilor. În privința bunurilor militare, o altă novelă interzicea ca bunurile militare ale stratiotișilor să fie înstrăinate.

Politica externă a lui Constantin Porphyrogenetul este dominată mai ales de luptele cu arabii. Conflictele au loc în sudul Italiei, fără a avea repercusiuni prea mari în viața imperiului, și în Orient, unde bizantinii luptă împotriva emirului de Alep, Saif-ad-Daulah. La început bizantinii au unele succese aici, cucerind provincia Germaniceea în 952, dar în anul următor sunt nevoiți să o părăsească. Prin venirea lui Nikephor Phocas, viitorul împărat, în fruntea armatei imperiale și

mulțumită războiului civil care cuprinsese califatul arab, lucrurile se schimbă în favoarea Bizanțului. Nikephor Phocas cucerește în 957 o serie de orașe din Siria de nord, printre care orașul Hadat, iar un alt mare general și, de asemenea, viitor împărat, Ioan Tzimiskes cucerește Samosata din Mesopotamia de nord. De asemenea, patriciul Vasile Hexameletes incendiază marea flotă a emirului de Tars, ceea ce determină instituirea unui climat de siguranță la frontiera sud-estică a imperiului.

O caracteristică a domniei lui Constantin al VII-lea este aceea că a avut întinse relații diplomatice cu străinătatea, la curtea Bizanțului întâlnindu-se adesea diferiți ambasadori arabi sau europeni. Printre aceștia au figurat chiar și reprezentanți ai împăratului Otto I cel Mare (936-973). Tot în acest context o mare importanță pentru relațiile bizantino-slave, a avut-o vizita, în anul 957, în capitala Imperiului, a mării cneaghine de Kiev, Olga, eveniment ce a avut urmări favorabile pentru Imperiul Bizantin, prin deschiderea unor bune perspective de misionarism în Rusia.

Tot în vremea lui Constantin al VII-lea, prin anii 948-950, este amintită venirea la Constantinopol a unei delegații maghiare în frunte cu un principe care se numea Bolczu, cu scopul de a reînnoi tratatul dintre Bizanț și unguri, ocazie cu care acesta a primit religia creștină. Istoricii Ioan Skylitzes și George Kedrenos ne spun că: „după întoarcerea în Ungaria a lui Bolczu, ar fi venit la Constantinopol un alt principe, pe nume Gyula, care a fost [și el] creștinat și a primit pe un episcop Ierotei, cu care s-a întors în Ungaria pentru a aduce la dreapta credință populația ungară”. Acest episod marchează momentul primirii creștinismului de către unguri, realizată prin filieră bizantină și, bineînțeles, sub forma ritului ortodox. Amintirea

acestor evenimente legate de creștinarea ungarilor este întipărită și pe coroana regelui Ștefan cel Sfânt, pe care este reprezentat Constantin al VII-lea Porphyrogenetul, ca o mărturie asupra faptului că ea a fost primită de către suveranul maghiar din partea basileului și nu din partea papei (Popescu, 1996, 15).

Constantin al VII-lea Porphyrogenetul moare pe la jumătatea lui noiembrie 959 ca urmare, se pare, a otrăvirii puse la cale chiar de fiul său, viitorul împărat Roman al II-lea. El a murit fiind pe deplin conștient, dând dovadă, în fața morții, de o tărie de caracter demnă de un împărat și un filozof.

POLITICA EXTERNĂ A BIZANȚULUI ÎN TIMPUL DINASTIEI MACEDONENE

În mod unanim istoricii bizantinologi apreciază că Imperiul bizantin a realizat epoca sa de glorie în perioada dinastiei macedonene, respectiv între anii 867-1056. Este justificată această apreciere, atât prin durata stăpânirii, cât și prin împărații celebri care s-au distins în luptele de apărare ale imperiului și prin spiritul lor constructiv în privința problemelor de ordin spiritual.

Urmărind politica externă din perioada acestei dinastii luăm contact cu dramatica viață a acestui imperiu. Nu este exclus ca această situație să se datoreze în bună măsură poziției sale geografice. Privind harta constatăm că imperiul s-a statornicit la confluența celor trei continente ale planetei. El a luat ființă moștenind și continuând tot ceea ce a fost mai măreț și mai glorios până atunci: cultura greco-romană. Tot lui i-a revenit menirea de a promova cea mai elevată religie a lumii: creștinismul.

Pe cât de înaltă i-a fost menirea pe atât de amarnică a fost istoria vieții sale, fiindcă pe lângă greutățile interne s-au adăugat toate forțele întunecate și barbare ale celor trei continente. Indiscutabil că inițiativa lui Constantin cel Mare a fost și s-a dovedit măreață. Ca genial strateg, el a transferat capitala Imperiului roman de la Roma la Bizanț, încercând salvarea

imperiului de sub amenințarea barbarilor Europei, ca din nefericire să-l expună loviturilor barbare a trei continente.

A greșit oare Constantin? Absolut deloc, din contră, a salvat imperiul pentru un mileniu, căci Roma cu ultimul împărat, devenit doar un simbol, a căzut deplorabil fără nici o rezistență în anul 476, atâta timp cât Bizanțul s-a prăbușit onorabil, în lupta eroică de apărare în 1453 în frunte cu ultimul împărat Constantin al XI-lea Paleologul.

Până la căderea imperiului, cel mai numeros, cel mai puternic și cel mai periculos inamic, l-a reprezentat comunitatea arabă, animată de noua lor religie islamică.

Din numeroasele confruntări redăm una consemnată de bizantinologul A.A. Vasiliev, pentru a lua cunoștință asupra condițiilor în care s-a desfășurat, după cum urmează: „*Arabii din insula Malta au debarcat în Sicilia, poziție strategică de prim ordin. În 878 ei au întreprins un asalt asupra Siracuzei, după un asediu de 9 luni. Deținem o interesantă descriere a asediului Siracuzei datorită martorului ocular, călugărul Theodosie, care trăia atunci în Siracuză și care, după ocuparea orașului, a fost luat prizonier de arabi și dus la Palermo. El povestește că în timpul asediului a apărut foametea în oraș. Populația a fost obligată să se alimenteze cu iarbă, cu piei și oase de animale amestecate cu apă. S-au mâncat cadavrele celor uciși și chiar copiii. Drept rezultat s-a declanșat o epidemie, care a determinat moartea a numeroși oameni.*

După pierderea Siracuzei, Bizanțul nu mai deținea în Sicilia decât orașul Taormina, de pe coasta de răsărit a insulei. Ocuparea Siracuzei de către arabi a marcat un moment critic în politica externă a lui Vasile și eșecul planului său de ansamblu contra arabilor” (Vasiliev, 1932, 168).

Împăratul Vasile nu s-a descurajat și continuând lupta, datorită eroicului general Nikephor Phocas, a reușit să cucerească importantul oraș Tarent din Italia de sud, în anul 880. Același general a debarcat în anii următori în Calabria și a ocupat toate posesiunile arabe din zonă, astfel, întemeindu-se două theme bizantine în Italia centrală și meridională. Același general, spre sfârșitul deceniului IX, conduce o campanie în Peninsula Balcanică ocupând sudul Bulgariei. În același timp, flota bizantină are succese în Mediterana, astfel încât secolul al IX-lea se încheie cu un spor de autoritate a imperiului în zona sa sudică.

Secolul X începe și continuă cu întărirea flotei, fapt ce asigură un plus de autoritate și de stăpânire asupra piraților arabi ce deveniseră extrem de periculoși. În anul 908 Bizanțul reușește să consolideze importantele centre Antalia și Thesalonica și, sporindu-și flota, se obține una din cele mai mari victorii maritime, fiind distrusă flota arabă din Marea Egee. Fără a continua cu alte lupte reținem că bătăliile maritime au fost foarte frecvente, în general Imperiul înregistrând succese, dar suferind și înfrângeri. E o caracteristică a întregii istorii a Bizanțului care se încheie cu înfrângerea pe mare și cu asediul Constantinopolului, nu de arabi, ci de turcii care au preluat de la arabi religia islamică.

Incontestabil că luptele maritime au fost de majoră importanță în istoria Bizanțului, datorită atât structurii lui geografice, cât și importanței economice a comerțului ce îi era asigurat de căile maritime. Cu toate acestea nu putem pierde din vedere politica stăpânirii teritoriilor pe care se desfășura atât viața productivă de bunuri cât și cea spirituală. Lupte teritoriale de mare importanță s-au dus mai ales în timpul celor doi

împărați macedoneni, Nikephor Phocas (963-969) și Ioan Tzimiskes (969-976), foarte importante fiindcă oglindesc politica externă a Bizanțului, măreață prin valoroasele sale obiective.

În timpul domniei lui Nikephor Phocas trupele Imperiului din orient au ocupat Tarsul, apoi au cucerit Cilicia. Un amănunt interesant este că Nikephor a dispus așezarea pe zidurile Tarsului a două mari embleme cu textele: „Terenul romanilor” și „Terenul islamului”, ordonând crainicilor a anunța că în preajma primei embleme să se grupeze toți cei care doresc dreptate, egalitatea, siguranța vieții, a familiei și a tuturor bunurilor, iar în jurul celei de-a doua, toți cei care doresc regim sever, opresiune, violențe, adultere și confiscarea proprietăților, reușind astfel să câștige opinia publică de partea creștinismului.

Ocuparea Ciliciei și a Ciprului a deschis lui Nikephor drumul spre Siria, oferindu-i satisfacție dorinței sale de a cuceri Antiohia, centru important al Siriei, care a și fost asediat și ocupat în anul 969, după care orașul Alep s-a declarat vasal Bizanțului fără nici un fel de luptă.

S-a reușit astfel una dintre cele mai pașnice, dar și mai onorabile spiritual victorii, fiindcă populația plătea un anumit tribut imperiului, iar pe de altă parte s-au asigurat mari favoruri populației creștine protejată și încurajată în operațiuni comerciale și ajutată în a-și reconstrui bisericile ce au fost deteriorate sau dărâmate de fanaticii arabi.

Din documentele timpului se mai reține un fapt de majoră importanță, respectiv că Nikephor Phocas și-a propus să cucerească locurile sfinte precum Nazaretul și Ierusalimul. Pe deplin împlinit, el s-a întors în Bizanț simțindu-și sfârșitul vieții aproape, eveniment care a și intervenit în noaptea de 10 spre 11

decembrie 969, ca urmare a unei lovituri de palat. În orice caz, nu se poate pierde din vedere că Phocas și-a propus a reliza, ceea ce în istorie ulterior s-a numit cruciadă.

Urmașul său, Ioan Tzimiskes, moștenise și a menținut un așa prestigiu, încât sarazinii, armenii și o parte din perși au cerut supunere și pace. Astfel autoritatea imperiului s-a extins până la râul Eufrat, cuprinzând și centrul Edessa. Se poate recunoaște pe deplin adevărat că imperiul a reușit o culminație a prestigiului său sub dinastia Macedoneană.

Drept dovadă, deși Nikephor Phocas își încheiase domnia (963-969) și chiar viața, autoritatea imperiului a fost atât de puternică încât urmașul său, Ioan Tzimiskes (969-976), fără mari eforturi, dar autoritar și cu un simț al conducerii înnăscut, a lăsat urmașului său, Vasile al II-lea (976-1025), imperiul la un nivel superior. Putem spune astfel că mileniul I creștin se încheie în mod glorios și fericit ținând cont de situațiile critice și dureroase pe care imperiul le-a suportat anterior, dar care revin, din păcate, încă din primele decenii ale celui de-al doilea mileniu creștin.

Astfel, chiar la început de mileniu, califul Hakim al Palestinei a ordonat dărâmarea unor biserici creștine, act de ostilitate față de imperiu. Vasile al II-lea nu intervine cu armata ci doar diplomatic, dar cu rezultat, căci patriarhul Nikephor vizitând Constantinopolul în 1021 raportează că toate bisericile creștine au fost rezidite.

Vasile al II-lea nu s-a mai angajat cu forțe în răsărit datorită dificultăților pe care Imperiul le preîntâmpina în Apus. El pregătea, însă, o mare expediție, pe care n-a mai realizat-o datorită sfârșitului vieții, astfel că arabii și-au reluat acțiunile lor agresive.

În Occident arabii au reluat expedițiile de jaf în sudul Italiei, iar în Orient au cotropit din nou teritoriul imperiului. Norocul a fost că tânărul general George Moniaces a reușit să restabilească ordinea în teren. În acest fel nu a mai fost nevoie de participarea împăratului Roman al III-lea (1028-1034) care a dus tratative cu arabii, reușind să obțină din partea califului Palestinei, dreptul împăratului bizantin de a numi patriarh la Ierusalim și dreptul credincioșilor de a-și reconstrui lăcașurile de cult. Apare pe deplin evident faptul că în politica externă a Imperiului bizantin s-au conturat două obiective de majoră și egală importanță: apărarea teritoriului imperiului și apărarea bisericii creștine.

De recunoscut că sub dinastia macedoneană prin victoriile obținute s-a reușit nu numai apărarea teritoriului ci și extinderea lui până la Eufrat, încât Siria și Antiohia au făcut din nou parte din Imperiul bizantin. Fără îndoială că aceste cuceriri au importanță de ordin religios, salvând creștinismul de la rătăcirea islamică în acea zonă.

O importanță deosebită de ordin religios o au și relațiile cu noul regat în formare, cel al armenilor. Fiindcă nu reușise un grad înalt de organizare, poporul armean, din punct de vedere religios, se afla în fața celor două mari și puternice curente: creștinismul și islamismul. În primele secole ale mileniului II Armenia se afla în fața a doi rivali: Bizanțul și Persia. Deci pe deplin întemeiată a fost politica împăraților Vasile I și al II-lea de a interveni și a încerca să alipească imperiului Armenia, cel puțin în parte, dacă nu total, având ca rivali pe arabi.

Fără expediții armate, Vasile al II-lea a continuat politica tratativelor, luptând pentru aliere, nu pentru cucerire, situându-se pe o poziție superioară, autentic creștină contra arabilor ce căutau cuceriri.

În Armenia s-a instaurat prestigioasa dinastie Bagratides. Din cadrul acesteia s-a remarcat regele Ashot Bagratide al III-lea, cu care Vasile al II-lea a dus tratative, oferindu-i o coroană fastuoasă și onorându-l pe Ashot cu titlul de „rege al regilor” și asigurându-l și de ajutor militar împotriva arabilor. În aceste condiții Ashot al III-lea întemeiază o nouă capitală, Ani, dezvoltată în stil bizantin. Ruinele existente dovedesc un avansat grad de civilizație în fosta capitală armeană pentru sectorul cronologic corespunzând lui Ashot al III-lea Bagratide.

Relațiile pașnice, constructive, au fost depășite în primul secol al mileniului al II-lea în situația în care Armenia a fost atacată de turcii selgiucizi, fiind supusă pericolului islamizării. În această fază critică Vasile al II-lea s-a dovedit un bun prieten, întreprinzând o expediție armată victorioasă în urma căreia o parte a Armeniei a intrat sub administrație bizantină, cu trupe de pază, iar restul s-a declarat vasală.

Din nefericire Armenia n-a putut fi salvată pentru prea mult timp datorită faptului că Imperiul a trebuit să-și retragă trupele spre a se apăra de dușmanii dinspre teritoriul european, deveniți deosebit de periculoși, precum bulgarii și pecenegii. Așa se explică căderea Armeniei sub autoritate turcească. Interesant și important rămâne cavalerismul onorabil al Imperiului, care, diplomatic, a acordat azilul politic cuvenit ultimului rege Bagratid, iar religios a continuat să întrețină bune relații cu bisericile creștine din teritoriile ocupate, asigurându-le ajutoare.

Luând cunoștință de politica și luptele de apărare ale Imperiului Bizantin în zona răsăriteană și asiatică a granițelor sale în timpul dinastiei macedonene, ne dăm pe deplin seama de destinul acestuia, căruia i-a revenit menirea de protejare a civilizației europene, ca și, de asemenea, de salvare și

consolidare a Creștinismului, care pe parcurs, ca și astăzi, este temei spiritual al umanității și cadru fericit de trăire religioasă al multor popoare ale lumii.

MAREA SCHISMĂ

Marea schismă, ruptura comunității de credință a Bisericii creștine, produsă în anul 1054, este un eveniment istoric ale cărui cauze trebuie căutate cu mult timp în urmă.

Inițial Biserica creștină își avea în episcopul Romei, conducătorul ei, deși centrul politic al Imperiului roman se mută în timpul lui Constantin cel Mare în partea orientală a Imperiului. Acest lucru duce la apariția unei episcopii orientale tot mai puternice, care, datorită în parte și evoluției puternice a imperiului își va susține tot mai mult emanciparea de sub tutela Romei. Dintre aceste evenimente politice care vor determina formarea unei biserici creștine răsăritene putem menționa: împărțirea Imperiului Roman în 395 între fii lui Theodosie cel Mare, organizarea părții de răsărit într-un imperiu prosper, capabil să reziste invaziilor barbare, în timp ce partea apuseană a fost desființată prin detronarea ultimului împărat, Romulus Augustus în 476.

O imagine mult mai completă asupra evoluției relațiilor din cadrul Bisericii creștine în primul ei mileniu de existență, încheiat din păcate cu tristul eveniment de rupere a comunității spirituale în 1054, ne putem face urmărind desfășurarea acelor sinoade ecumenice care discută chestiuni de supremație ecleziastică precum și a altor evenimente cu implicații în această problemă.

Astfel Sinodul I Ecumenic de la Niceea din 325 confirmă prin canonul 6, dreptul mitropoliților din Roma, Alexandria și Antiohia (aceste scaune episcopale având întâietate onorifică) față de episcopii aflați sub jurisdicția lor, stabilind și aria jurisdicțională a episcopului Alexandriei în Egipt, Libia și Pentapole. Acesta se bucura de aceleași drepturi ca și episcopul Romei. Scaunul episcopal din Constantinopol nu a fost pomenit în actele acestui sinod deoarece orașul nu a fost încă inaugurat și declarat „capitală a Imperiului Roman ca Roma cea Nouă”, de către Constantin cel Mare, decât la 11 mai 330.

Sinodul al II-lea Ecumenic, desfășurat la Constantinopol în 381, prin prevederile canonului 3, îl scoate pe episcopul Constantinopolului de sub jurisdicția mitropolitului de Heracleia, și îi conferă întâietate onorifică după episcopul Romei, iar în plan politico-religios, egalitatea cu acesta.

Sinodul al IV-lea de la Calcedon din 451 prin canonul 28, reafirmă egalitatea celor două scaune episcopale, Roma și Constantinopol. Totodată extindea jurisdicția Bisericii din Constantinopol asupra diocезelor Pont, Asia și Tracia, prin conferirea către episcopul capitalei a dreptului de hirotonisire a mitropoliților din aceste diocезe.

Canoanele 9 și 17 au pregătit terenul pentru acceptarea canonului 28, reglementând drepturile și prerogativele scaunului episcopal din Constantinopol. Astfel, acesta avea dreptul să rezolve orice litigii dintre un laic sau cleric și mitropolitul său.

Pe plan politic astfel de măsuri se luaseră încă din vremea împăraților Honorius și Theodosius al II-lea care, prin decret imperial, nu numai că au confirmat Constantinopolului *jus italicum*, care îl scutea de tribut, ci i-a recunoscut și toate privilegiile de care se bucura Roma cea veche.

După acceptarea canonului 3 al Sinodului de la Constantinopol din 381, care afirma egalitatea scaunului episcopal din Constantinopol cu cel de la Roma, ierarhul capitalei a devenit ținta atacurilor Romei, care se simțea ofensată, și a Alexandriei, care se simțea retrogradată. Astfel, umilirea adusă Constantinopolului nu a mai fost tolerată și, cu acordul reprezentatului împăratului, sinodaliile formulează și acceptă canonul 28, care completează canonul 3 al Sinodului al II-lea Ecumenic și conferă unele privilegii bisericești scaunului episcopal din Constantinopol, în consonanță cu privilegiile politico-administrative acordate noii capitale de împărații Honorius și Theodosie al II-lea. Aceste privilegii nu retrogradau vechea capitală, Roma, nici politic nici religios, ci era ridicată pentru importanța ei politică noua capitală la egalitate cu cea veche. Egalitatea celor două metropole și a scaunelor lor episcopale nu desființa întâietatea onorifică a Romei.

Prevederile canonului 28 al Sinodului al II-lea Ecumenic nu au fost acceptate de legații papali, episcopii din Thesalonic, Corint și alți illyrieni, subordonați episcopului Romei, motivând că papa Leon I ordonase să nu permită vreo modificare a hotărârilor sinodului de la Niceea și să apere cu fermitate autoritatea lui. Papa dorea să i se recunoască o autoritate dominantă, o prerogativă unică în Biserică: să fie prim-episcop, mai presus de toți ceilalți, inegalabil în cinste și autoritate. Acest lucru era fundamentat pe criteriile divine, pe primatul Sf. Apostol Petru conferit de însuși Mântuitorul Iisus Christos, prerogativă transmisă episcopului Romei.

Canonul 28 de la Calcedon recunoștea întâietatea episcopului Romei, dar o socotea relativă, nu absolută, morală, nu de jurisdicție, fundamentată nu pe un drept divin ci pe

realitatea istorică, pe cinstea imperială a vechii Rome, urmată în mod firesc în aceiași cinste de noua Romă, adică de Constantinopol. Canonul dorea să stopeze tendința puterii papale de a se extinde nejustificat în Orient. Roma, care nu mai era capitala nici măcar a Imperiului Roman de Apus, nu mai constituia un element sigur pentru garantarea întâietății scaunului papal. Existau și alte metropole în Imperiul Roman care puteau egala și chiar depăși din punct de vedere al importanței politice vechea Romă. Numai că cinstea Romei ca fostă capitală a Imperiului trecuse asupra Constantinopolului, ceea ce trăise Roma în trecut, trăia Constantinopolul în prezent. Sinodalii de la Calcedon au stabilit că întâietatea scaunului episcopal trebuie susținută pe criterii politice și nu religioase, precum cel al apostolatului Sf. Petru, cum susțineau reprezentanții papei. De altfel, acest aspect al apostolatului Sf. Petru este discutabil. Leon I și ceilalți papi uitau că existau și alte metropole unde a predicat Sf. Petru înaintea Romei, precum Antiohia, sau care datorau vestirea Evangheliei și înființarea bisericilor lor altor apostoli sau ucenici, ca în cazul Alexandriei. De asemenea, Ierusalimul, prin faptul că este locul răstignirii Mântuitorului, se putea erija în „mama” tuturor bisericilor, iar episcopul acestui oraș ar fi trebuit să fie primul în rang. În concluzie, canonul 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic nu aducea nici o lezare scaunului episcopal din Roma ci recunoștea cu consecvență întâietatea lui dată de importanța istorico-politică a orașului. Principiul era folosit acum și pentru Constantinopol, pe care Sinodul îl ridica la cinste egală cu Roma, însă îi conferea locul pe care îl merita în ordinea ierarhică.

Poziția papei față de canonul 28 al Sinodului Ecumenic de la Calcedon a evoluat de la opunere categorică la acceptare, însă aceasta din urmă forțată și nesinceră. Astfel, în scrisoarea către împăratul Marcian și către episcopul Constantinopolului din 452, Papa Leon I arată că se opune canonului 28 făcând referire la canoanele Sinodului I Ecumenic. În 453 într-o scrisoare către împărat și către participanții la Sinod, papa confirmă toate canoanele cu excepția celui de al 28-lea iar în 454, în răspunsul către împărat, papa acceptă și acest canon în urma insistențelor basileului.

Ca urmare a canonului 28 cele cinci scaune episcopale, Roma, Constantinopol, Antiohia, Ierusalim și Alexandria, au fost ridicate la rang de patriarhii formând pentarhia, care păstra constituția federală și sinodală a Bisericii. Ea apăra primatul de onoare și respingea, însă, primatul juridic și de putere, cum dorea scaunul papal.

În octombrie 482, la propunerea patriarhului Constantinopolului, Acachie, împăratul Zenon publică un edict de unire între ortodocși și necalcedonieni, numit *Henotikonul lui Zenon*, act care a rămas până la 518 normativ în privința relațiilor bisericești dintre cele două facțiuni. Actul era de fapt o scrisoare adresată de împărat episcopilor, clerului, monahilor și credincioșilor din Alexandria, Egipt, Libia și Pentapolis, care anatemiza pe Nestorie și Eutihie și afirma divinitatea și umanitatea lui Iisus Hristos, dar evita cu diplomație atât expresia Sf. Chiril al Alexandriei, *o fire*, cât și cea susținută de calcedonieni *două firi*, în privința definirii persoanei Mântuitorului Iisus Hristos.

Papa Felix al III-lea, care dorea subminarea prestigiului mereu crescând al patriarhului de Constantinopol, mai ales după

aplicarea canonului 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic a considerat că este momentul potrivit pentru compromiterea acestui scaun patriarhal. Deși *Henotikonul*, prin faptul că ocolea hotărârile dogmatice de la Calcedon, era condamnabil din punct de vedere ortodox, papa Felix era mai interesat de tranșarea raporturilor jurisdicționale și de onoare dintre Roma și Constantinopol decât de aspectul dogmatic.

Astfel, papa Felix al III-lea îl excomunică și aruncă anatema pe patriarhul Constantinopolului, Acachie, în urma sinodului de la Roma din 28 iulie 484, acuzându-l că l-a sprijinit pe patriarhul anticalcedonian Petru Mong al Alexandriei, care refuza să se prezinte în fața tribunalului papal și că și-a arogat drepturile unor provincii străine, nesocotind canoanele Sinodului I Ecumenic de la Niceea. În Sinodul de la Roma din 5 octombrie 485, papa Felix, împreună cu cei 43 de episcopi prezenți, au reînnoit anatemele rostite asupra patriarhilor Acachie al Constantinopolului, Petru Mong al Alexandriei și Petru Fullo al Antiohiei, semnatarii *Henotikonului*. Anatematizându-l pe patriarhul Acachie al Constantinopolului și pe patriarhii Alexandriei și Antiohiei, papa Felix anatematiza întreaga biserică a Răsăritului. Ruperea comuniunii bisericești dintre Răsărit și Apus a fost considerată chiar de teologii catolici ca un act necugetat și începutul dezbinării dintre cele două biserici.

La rândul său, patriarhul Acachie al Constantinopolului a șters din diptice numele papei Felix și a întrerupt orice legături cu Roma, declanșându-se astfel **schisma acachiană** pe o durată de 35 de ani.

Moartea semnatarilor *Henotikonului* către anul 490 l-a determinat pe împăratului Anastasie I (491-518) să încerce înlăturarea schismei, dar această acțiune s-a soldat cu un eșec.

Formula de împăcare apare abia în 515 sub forma unei mărturisiri de credință propuse de papa Hormisdas, care prevedea anatematizarea lui Nestorie, Eutihie, scoaterea din diptice a patriarhilor necalcedonieni Timotei Elur și Petru Mong ai Alexandriei, Petru Fullo al Antiohiei și Acachie Fravitas, Eufimie, Macedonie al II-lea și Timotei ai Constantinopolului, care au păstorit în timpul schismei acachiene, precum și acceptarea **Epistolei dogmatice** a papei Leon I către Flavian, care privea eliminarea ereziei lui Eutihie.

Actul, trimis inițial împăratului Anastasie I, viza recunoașterea primatului papei și afirma că Biserica Romei a păstrat întotdeauna credința nealterată, și prin urmare, Biserica Răsăriteană trebuie să mărturisească că ceea ce stabilea scaunul episcopal roman în materie de credință era valabil, căci numai în unire cu Roma se păstra credința creștină adevărată.

Împăcarea nu survine decât în 519 când actul trimis de papa Hormisdas este completat cu un preambul alcătuit de patriarhul Ioan al II-lea al Constantinopolului, în care declară că socotește una Biserica Romei vechi și a Romei noi și că recunoaște hotărârile dogmatice și canonice ale celor patru sinoade ecumenice. Această nouă formulă, semnată la 28 martie de patriarh și de episcopii prezenți la Constantinopol, consfințește împăcarea celor două biserici, punându-se capăt schismei acachiene. Chiar dacă evenimentul dădea satisfacție legaților Romei, totodată, accentua egalitatea celor două scaune episcopale, așa cum stabilise Sinodul al IV-lea Ecumenic prin canonul 28.

Un alt conflict, de data aceasta între papalitate și împărat, izbucnește în preajma celui de al V-lea Sinod Ecumenic din anul 553 de la Constantinopol, concentrându-se în jurul problemei

„Celor trei capitole”. Acestea, cuprinzând scrierile anticalcedoniene ale lui Theodor de Mopsuestia, Theodoret de Cyr și Ibas de Edessa, sunt condamnate printr-un edict al împăratului Iustinian I în 543. Odată publicat, edictul trebuia semnat de patriarhii răsăriteni și de papă. Deși inițial s-a opus, patriarhii răsăriteni, Mina al Constantinopolului, Zoil al Alexandriei, Efreim al Antiohiei și Petru al Ierusalimului, până la urmă au cedat presiunilor împăratului și a semnat. Papa Vigiliu, care obținuse scaunul papal cu sprijinul curții imperiale, este chemat la Constantinopol și i se cere să semneze condamnarea „celor trei capitole”. Papa îl excomunică, însă, pe patriarhul Nina în 547 pentru că semnase edictul imperial, dar, ulterior este forțat să elaboreze un act, *Judicatum*, prin care la rândul său condamnă „cele trei capitole”. Papa Vigiliu, fiind conștient de faptul că prin emiterea *Judicatum*-ului își pierde susținerea episcopatului apusean, cere în 550 împăratului să retragă actul respectiv și să convoace un sinod ecumenic pentru a obține consensul episcopal pentru condamnarea „celor trei capitole”. În 551 împăratul Iustinian I publică un al doilea edict de condamnare a „celor trei capitole”, solicitându-l pe papa Vigiliu să-l semneze. Datorită constrângerii din partea basileului, papa fuge din Constantinopol și se refugiază la Calcedon unde publică *Enciclica* către Biserica Univerală. Aici el relatează despre presiunile făcute asupra lui de împărat și despre tulburările provocate în Biserică după publicarea celui de al doilea edict imperial.

Împăratul dorind să nu rupă complet legăturile cu papa și cu episcopatul occidental, îl rugă să revină la Constantinopol, asigurându-l de protecție personală și de redarea păcii în

Biserică, convocând pentru anul 553 un Sinod Ecumenic la Constantinopol.

După încheierea Sinodului al V-lea, care a condamnat „cele trei capitole”, datorită presiunilor, papa Vigiliu cedează și acceptă în februarie 554 condamnarea lor printr-un *Constitutum*, întorcându-se spre Roma umilit.

Un alt conflict între papalitate și Biserica Răsăriteană izbucnește în 638 în legătură cu textul *Ecthesis*, un edict imperial al împăratului Heraclius I, afișat în nartexul catedralei Sf. Sofia din Constantinopol. Textul respectiv, un document dogmatic care interzicea folosirea expresiilor *o lucrare* sau *două lucrări*, ca fiind foarte periculoasă, și pretinzând mărturisirea „unei singure voințe în Hristos”, deschidea o nouă dispută privind raporturile dintre elementele constitutive ale persoanei Mântuitorului și problema definiției acestei persoane. Patriarhul Serghie al Constantinopolului, autorul moral al *Ecthesis*-ului, îl determină pe patriarhul Cyr al Alexandriei să semneze și el documentul, însă papa Ioan al IV-lea (640-642) respinge acest decret și chiar îl acuză de erezie pe împăratul Heraclius. Basileul se stinge din viață la 11 februarie 641, lăsând Biserica dezbinată din cauza ereziei monotelite.

Legăturile cu Biserica Romei sunt reluate în același an de noul împărat Constans al II-lea (641-668) și de noul patriarh Pavel al II-lea (641-653), care mărturisesc credința ortodoxă fără să mai amintească de *Ecthesis*. Când însă noul papă, Teodor (642-649), l-a recunoscut pe fostul patriarh Pir, ca patriarh canonic al Constantinopolului, patriarhul Pavel al II-lea i-a adresat o scrisoare sinodală cu conținut monotelit în anii 646-647. Redeschis astfel conflictul dintre Roma și Constantinopol îl determină pe împăratul Constans al II-lea să publice în anul 648

un nou edict dogmatic, numit *Typos*, care anula *Ecthesisul*, prevăzând interzicerea discuțiilor legate de expresiile *o voință* sau *o lucrare, două voințe* sau *două lucrări*.

Publicarea *Typosului*, care urmărea rezolvarea divergențelor dogmatice, a produs din păcate o și mai mare discordie în biserică. Papa Teodor I-a excomunicat pe patriarhul Pavel al II-lea al Constantinopolului la sfârșitul anului 648, iar în urma unor violențe suportate de legații papei, în octombrie 649 se convoacă un sinod în palatul Lateran din Roma. Acest sinod, condus de papa Martin I (649-655), condamnă monoergismul și monotelismul, respingând *Ectesisul* și *Typosul*, anatematizează pe patriarhii Serghie și Pir ai Constantinopolului și declară că în persoana Mântuitorului Iisus Hristos sunt două firi unite inconfundabil, două voințe naturale, divină și umană, și două lucrări naturale, divină și umană în perfectă armonie. Oponându-se decretului imperial *Typos*, papa Martin este arestat în 653 din ordinul împăratului Constans al II-lea, de către exarhul Ravennei și adus la Constantinopol unde va fi judecat pentru înaltă trădare și condamnat la moarte, pedeapsă comutată în exil la Chersones, unde a și murit doi ani mai târziu.

Spre sfârșitul domniei împăratului Constans al II-lea se observă o diminuare a monotelismului, determinând o reluare a relațiilor dintre Roma și Constantinopol, ceea ce nu însemna rezolvarea definitivă și sigură a crizei.

Unul dintre cele mai acute conflicte dintre Biserica Romei și cea Orientală a fost cel legat de iconoclastism, care a avut drept rezultat producerea unei mari crize religioase în Imperiul Bizantin, afectând legăturile firești dintre Constantinopol, Roma și patriarhiile Orientale.

Iconoclasmul, fenomen religios cu implicații politice, sociale și culturale, a debutat ca o mișcare antiidolatră, fundamentată pe porunca a doua a Decalogului și s-a dezvoltat ca o învățătură care combate nu numai cultul icoanelor, făcând uz de teologia hristologică a Sinoadelor de la Efes și Calcedon, interpretată în înțeles monofizit, ci și cultul sfinților, al moaștelor și cunoscând chiar forma de mișcare antimonaahală.

Iconoclasmul începe în 726 cu impunerea de către împăratul Leon al III-lea Isaurul (717-741) a primelor măsuri de înlăturare a icoanelor din biserici și locurile publice, urmate de înlocuirea patriarhului ortodox Germanos I al Constantinopolului (715-730) cu iconoclastul Anastasie (730-754). Prin aceasta iconoclasmul devine învățătură oficială, aprobată de împărat și Biserică, și propagată ca atare. În consecință Papa Grigore al II-lea (715-731) a respins alegerea patriarhului Anastasie, considerând-o drept necanonică, l-a condamnat pe împăratul Leon al III-lea ca eretic și a scos Roma și întreaga Italie de sub autoritatea imperială.

Ruperea relațiilor dintre Roma și Constantinopol a fost determinată și de acțiunea în forță a împăratului, care a întemnițat legații papei din capitală, a încercat să aresteze pe papă și a scos de sub jurisdicția Romei, trecând în cea a Constantinopolului, provinciile Sicilia, Calabria și Illyricul.

Sinodul întrunit la Hieria în 754 în urma convocării făcute de împăratul Constantin al V-lea (741-775), a întrunit un mare număr de episcopi din întreg Imperiul Bizantin, autoproclamându-se ecumenic, dar făcând însă abstracție de un criteriu fundamental care asigura ecumenicitatea unui sinod: acordul pentarhiei. Lipsind acordul patriarhilor din Roma,

Ierusalim, Alexandria și Antiohia, nici Sinodul și nici deciziile luate de acesta nu pot fi considerate de importanță ecumenică.

Sinodul de la Hieria, folosindu-se de dogmele ortodoxe fixate de cele șase Sinoade Ecumenice pentru a-și justifica învățătura, a hotărât îndepărtarea icoanelor din biserici și a interzis confecționarea și utilizarea lor.

În acest timp la Roma se menținea poziția favorabilă cultului icoanelor. În plus, ultimele posesiuni bizantine în Occident, Pentapolisul și exarhatul Ravennei sunt cucerite de regele franc Pepin cel Scurt (741-768) și oferite Romei ca „Patrimoniu al Sf. Petru” în 756. Se pun astfel bazele viitorului „stat ecleziastic”.

Reluarea relațiilor dintre Roma și Constantinopol se produce cu puțin înaintea celui de-al VII-lea, și ultimul totodată, Sinod Ecumenic al Bisericii Creștine, desfășurat în anul 787 la Niceea. Convocat de împărăteasa Irina cu scopul adoptării măsurilor necesare restabilirii cultului icoanelor în Imperiu, acest sinod, condus de patriarhul Constantinopolului, Tarasie (784-806), a unit reprezentanți ai curții imperiale, ai scaunului papal, ai scaunelor patriarhale din Alexandria, Antiohia și Ierusalim, precum și numeroși ierarhi bisericești din întreg Imperiul.

Sinodul se încheie cu restabilirea comuniunii de credință în cadrul episcopatului bizantin, precum și între Constantinopol și celelalte scaune patriarhale. Totodată era condamnat iconoclasmul și era formulată o învățătură de credință care reabilita cultul icoanelor.

Nerezolvarea situației provinciei Illyricum, confiscată scaunului papal de către Leon al III-lea Isaurul, a rămas totuși o problemă deschisă în cazul relațiilor dintre Roma și Constantinopol, determinând o apropiere tot mai accentuată de

regatul franc a lui Carol cel Mare. Astfel, papa Adrian I (772-795), într-o scrisoare adresată regelui Carol cel Mare, precizează că încă nu a recunoscut oficial hotărârile Sinodului de la Niceea din 787, deoarece împărăteasa Irina nu a rezolvat problema Illyricumului. Din această cauză el se declara dispus chiar, dacă regele Carol ar accepta, să-l excomunică pe împăratul Constantin al VI-lea.

Desprinderea papalității din sfera de influență a Imperiului Bizantin și intrarea sub protecția regatului franc a devenit evidentă în urma încoronării, după ceremonial bizantin, a lui Carol cel Mare ca împărat al Imperiului Roman, la 25 decembrie 800, la Roma, de către papa Leon al III-lea (795-816). Acest lucru a fost posibil în condițiile în care atenția și energia Bizanțului erau îndreptate înspre evenimentele desfășurate în acei ani în familia imperială. Astfel ambițioasa împărăteasă Irina nu a cedat tronul imperial fiului ei, Constantin al VI-lea, la vârsta majoratului, ceea ce îl determină pe acesta să formeze o coaliție iconoclastă în jurul lui, cu ajutorul căreia se proclamă singur împărat în anul 790. În 792, a repus-o pe împărăteasa Irina în drepturile imperiale, dar aceasta, folosindu-se de insuccesele militare ale împăratului, a reușit în 797, în urma unui complot, înlăturarea definitivă a acestuia. Împărăteasa Irina a domnit sinură până în anul 802, când a fost înlăturată de împăratul Nikephor (802-811).

După anul 800, relațiile dintre Bizanț și papalitate continuă, însă au un caracter sporadic și consultativ. În timpul celei de-a doua perioade iconoclaste (815-842) împăratul Leon al VI-lea Armeanul (813-820) caută să obțină aprobarea Bisericii Romei pentru iconoclastism, însă papa Pascal al II-lea (817-824) se opune cu vehemență, apărând Sinodul al VII-lea Ecumenic și arătând

că cinstirea icoanelor este fundamentată pe întruparea lui Hristos.

Un alt conflict, grav de această dată, care a determinat în mod direct Marea Schismă din 1054 între Biserica Romei și cea constantinopolitană, izbucnește în a doua jumătate a secolului al IX-lea, în urma încreștinării bulgarilor. Convertirea bulgarilor, realizată în 862, a fost împlinită de discipolii celor doi faimoși apostoli, învățații frați Constantin (Chiril) și Metodie, astfel că după eveniment hanul bulgar Boris își va lua numele de botez Mihail, după numele nașului său împăratul Mihail al III-lea. Neînțelegeri vor apărea în momentul în care bizantinii vor încerca să plaseze Biserica bulgară sub autoritatea patriarhului de Constantinopol, în timp ce țarul bulgar dorea autonomia sub conducerea unui arhiepiscop bulgar. Din această cauză țarul Boris-Mihail, își îndreaptă privirea spre Roma, unde găsește sprijinul total al papei Nicolae I, marele dușman al patriarhului constantinopolitan Photie (858-867, 877-886). Dorind să readucă Illyricul sub jurisdicție romană, papa lezează unele interese vitale ale Imperiului Bizantin, determinând reacția dură a acestuia. În schimbul de scrisori dintre Photie și Nicolae I, au intrat în joc și diferențele doctrinare, patriarhul acuzându-l pe papă de erezie, în legătură cu adaosul *Filioque*. Acest principiu dogmatic, care susținea că Sfântul Duh purcede de la Tatăl și de la Fiul, alcătuit în secolul al V-lea în spațiul apusean, a apărut ca o completare a hotărârilor Sinoadelor Ecumenice de la Niceea din 325 și Constantinopol din 381. El a fost acceptat până în secolul IX în majoritatea bisericilor apusene, ceea ce a stârnit dezaprobarea bisericilor răsăritene.

S-a ajuns ca un conciliu, convocat la Constantinopol în 867 și prezidat de împăratul Mihail al II-lea, să excomunică pe papă

și să declare ca erezie doctrina *Filioque*, după care, patriarhul Photie, victorios, adresează o *Enciclică* celor trei patriarhii din Orient, aducându-le la cunoștință măsurile luate și criticând practicile papale precum postul de sâmbăta și celibatul preoților. Aceste evenimente au determinat pe papă să-l excomunică la rândul său pe Photie. Tensiunea extremă atinsă între cele două biserici va fi depășită prin mijloace politice. Astfel, tronul imperial bizantin este uzurpat de Vasile I, care întemeiază dinastia macedoneană și care înțelege să schimbe politica religioasă a predecesorului său, exilându-l pe Photie și restabilindu-l pe Ignatie în scaunul patriarhal în noiembrie 867.

Această schimbare a permis reluarea legăturilor cu Roma. Între 869-870 are loc un conciliu la Constantinopol, la care participă și delegații papei Adrian al II-lea, care îl excomunică pe Photie și proclamă reunirea celor două biserici. Dar între Vasile I și delegații papei intervin neînțelegeri de principiu în legătură cu jurisdicția scaunului papal, la care se adaugă și cererea bulgarilor, nemulțumiți de papă, de a fi reprimiți în patriarhia Constantinopolului. În ciuda protestelor legaților papali, Biserica bulgară este încorporată, definitiv de această dată, în Biserica bizantină, în urma acestor evenimente apropierea lui Vasile I de Roma fiind compromisă. Totuși, în anii următori, deși protestele Romei au rămas fără rezultat, papii, sub amenințarea arabilor din Sicilia, au refăcut treptat relațiile cu împăratul și patriarhul, inclusiv prin recunoașterea în 880, în anumite condiții, ca patriarh a lui Photie reînscăunat.

Această conciliere cu Sfântul Scaun era departe, însă, de a elimina deosebirile de interese și contradicții apărute în urma incidentelor din trecut dintre Biserica Răsăriteană și Apuseană. Practic, Constantinopolul și Roma s-au îndepărtat atât de mult în

dezvoltarea lor distinctă încât comunitatea lor spirituală și religioasă nu mai reprezenta decât o idee abstractă, greu de argumentat. De multă vreme universalismul politic al basileilor se opunea universalismului ecleziastic al papilor, în condițiile în care primul ajunsese subminat de apariția, cu sprijin roman, a Imperiului Carolingian în Occident, iar al doilea avea zdruncinate pozițiile spirituale în Orient, prin redobândirea jurisdicției asupra creștinilor din califatele arabe și prin cucerirea lumii slave de patriarhia constantinopolitană.

Pentru aplanarea neînțelegerilor apărute între Biserica apusului și cea a Răsăritului, la începutul anului 1054 sosește la Constantinopol o solie de la Roma în frunte cu cardinalul Humbert, după ce o corespondență intensă circulase în lunile dinainte între patriarhul Mihail Kerullarios și papa Leon al IX-lea. Aceste discuții aveau în vedere probleme mai vechi, care separau cele două biserici încă de pe vremea lui Photie, precum doctrina *Filioque*, celibatul preoților, postul de sâmbăta și, cu deosebire, folosirea pentru împărtășanie a pâinii dospite în Biserica Răsăriteană, respectiv a celei nedospite (azima) în Biserica Apuseană.

Solia fusese trimisă pentru a purta tratative numai cu împăratul Constantin al IX-lea Monomahul, un susținător al bunelor relații cu Roma, în vederea salvării stăpânilor bizantine din sudul Italiei, latinii ignorându-l în mod deliberat pe patriarh. Kerullarios însă l-a silit pe Humbert să se întâlnească cu el. Discuțiile în jurul acuzațiilor reciproce de încălcare a dogmelor și ritualurilor credinței s-au prelungit mult timp și au fost purtate de ambele părți cu o desăvârșită lipsă de corectitudine. În audiență la Mihail, cardinalul Humbert s-a arătat de o impertinență uluitoare și și-a permis atacuri la adresa

Bisericii Ortodoxe. Împăratul a încercat să-i împace pe participanții la dispută, dar n-a izbutit.

La 16 iulie 1054, cardinalul Humbert a depus pe altarul Sf. Sofia bula papală prin care l-a excomunicat pe Kerullarios acuzându-l de aderență la nouă erezii. Drept răspuns, un sinod convocat în grabă de patriarh format din 12 mitropoliți și 2 arhiepiscopi a aruncat anatema asupra capului Bisericii apusene redactând totodată o bulă asemănătoare celei a papei Leon. Adresată episcopilor din Răsărit, în ea sunt enumerate toate plângerile patriarhului împotriva bisericii romane, ca și toate erorile dogmatice și liturgice reproșate latinilor. S-a produs astfel evenimentul istoric numit ulterior Marea Schismă.

Cearta credinciosului Humbert cu patriarhul Kerullarios însă, n-a dus la o ruptură definitivă între Biserică, deși unitatea lor fusese pierdută încă din secolul IX. În jurul anului 1057, o solie a papei Ștefan al IX-lea a încercat să cadă la învoială în problema reuniunii, însă fără succes, astfel de încercări fiind întreprinse și mai târziu. În 1089, când împăratul Alexios I Comnenul a cerut să-i fie puse la dispoziție documentele referitoare la evenimentele din 1054, acestea n-au putut fi găsite în cancelaria patriarhiei (Dașkov, 1999, 294).

Bisericile din Apus au devenit în mod definitiv adversare după 1204, când Constantinopolul a fost cucerit și devastat de participanții la cruciada a patra.

Afuriseniile reciproce, cu o vechime de 9 veacuri au fost retrase abia în zilele noastre, în 1967.

DINASTIA COMNENILOR

Dinastia macedonenilor a fost glorioasă dar a sfârșit lamentabil, nedispunând de un moștenitor corespunzător. Ultimul reprezentant al dinastiei a fost Theodora (1042, 1055-1056) după care, în lipsa unui urmaș legitim, tronul imperial a fost preluat de un fost apropiat colaborator demnitar al administrației statale, sub numele Mihai al VI-lea Stratiotikos sau cel Bătrân (1056-1057).

Următorul monarh, Isaac I Comnenul, cunoscut mai ales în rândurile armatei, care reprezenta forța principală a statului, a fost proclamat împărat de militarii din Asia Mică, ajutat fiind de patriarhul Mihail Kerullarios.

Data fiind situația critică din punct de vedere economic, Isaac I Comnenul impune impozite pe toate veniturile, inclusiv Bisericii, ceea ce face să intre în conflict cu patriarhul Kerullarios. Împăratul îl destituie, îi deschide proces, cauzându-i chiar moartea. Simțind că este dușmănit din cauza severității lui administrative, împăratul se retrage, în cele din urmă, la o mănăstire. Au urmat la tron Constantin al X-lea Ducas (1059-1067) și Romanos al IV-lea Diogenes (1068-1071), care au purtat lupte grele cu turcii selgiucizi, aflați în plină ascensiune. A fost o perioadă critică fiindcă s-au adăugat și tulburări interne, cu răscoale ale militarilor. Este perioada de tranziție de la dinastia Macedonenilor la cea a Comnenilor, din rândul cărora

se remarcă, cu calități militare și politice, generalul Alexios Comnenul.

Fiind tulburări grave în Constantinopol, împăratul Nikephor al III-lea Botaniatul se retrage, tronul revenind de la sine generalului recunoscut ca autoritate, devenit împăratul Alexios I Comnenul (1081-1118), care inaugurează noua dinastie domnitoare (1081-1185).

Fostul general se dovedește un împărat înțelept. Drept dovadă stă și politica sa religioasă. Conflictele între împărați și patriarhi au fost frecvente, însă împăratul, din capul locului, a proclamat și a susținut că între Stat și Biserică trebuie să fie o perfectă colaborare.

În egală măsură împăratul se dovedește un animator al culturii, el însuși fiind scriitor. Mama sa, Anna Dalassena, asociată ca regentă, a susținut în mod deosebit activitatea culturală. Așa se explică cum, fiica împăratului, Ana, este apreciată a fi printre cele mai emancipate figuri feminine din istoria culturii bizantine.

Virtuțile culturale sunt dovedite și de fiul său, Ioan, care are drept ctitorie, în Constantinopol, mănăstirea lui Hristos Pantocratorul. El urmează modelul Sf. Vasile cel Mare, construind pe lângă mănăstire, așezăminte spitalicești și de asistență socială pentru bătrâni.

Același Ioan tinde la relații cu Occidentul, fapt ce explică cum s-a realizat căsătoria cu o principesă maghiară, Irina, după care se implică în problemele dinastice ale ungarilor. Urmașul său, Manuel, efectuează expediții împotriva acestora, amestecându-se și în problemele cnezatului rus de la Kiev, eveniment interesant pentru noi, românii, fiindcă trupele bizantine au trecut pe teritoriul țării noastre.

Prin însemnările comnenilor despre Ungaria și Ucraina s-au realizat și primele consemnări despre existența unei populații românești în stânga Dunării, adică pe teritoriul țării noastre. Astfel, istoricul bizantin Ioan Kinnamos, care l-a însoțit pe Manuel I (1143-1180) menționează existența unei populații a vlahilor, ca urmași ai coloniștilor romani, ocupând zona subcarpatică de sud și răsărit, adică pe teritoriul Munteniei și Moldovei.

În ceea ce privește Dobrogea ea a fost în lungi perioade sub autoritatea bizantină, dar în perioada comnenilor stăpânirea bizantină a fost mai intensă, dovezile arheologice fiind bogate, constând în monumente, sigilii și numeroase monezi, provenind din schimburile comerciale.

Din punct de vedere religios noi, românii, am beneficiat în mod deosebit de unele avantaje, întrucât Vicina a fost un centru religios cu mari ierarhi investiți de la Constantinopol.

Ana Comnena, autoarea operei istorice *Alexiada*, realizată în cinstea tatălui său Alexios I, vorbește de o populație românească bine organizată în secolele XI-XII în această regiune, specificație care se datorează, evident, intenselor relații cu Imperiul bizantin și influenței acestuia asupra spațiului nord-dunărean.

Dată fiind această situație, un rol important îl deține dezvoltarea socială din această perioadă din imperiu, coincidând cu cea a poporului român. Evident, fiind în Evul mediu, luăm cunoștință de societatea feudală, în spiritul căreia s-a format poporul român și s-a afirmat pentru prima dată în istorie.

Feudalismul a apărut ca sistem social curând după afirmarea și victoria creștinismului, datorită căruia nu mai era de conceput calitatea de sclav, dispărând societatea sclavagistă. Termenul de

feudalism este de origine occidentală provenind de la cel de feudă, adică acel gen de proprietate care s-a instituit și în răsărit sub denumirea de *pronoia* sau *charistikion*, iar la români *moșie*.

Așa numita *pronoie* consta dintr-o întindere de pământ variabilă, în general de mari proporții, cuprinzând câte un sat sau mai multe, cu toate ogoarele, pădurile și heleșteele din apropiere. Cel care primea aceste întinderi primea numele de *proniar*, care la noi a intrat în limbă sub forma de boier. Ca peste tot în feudalism, *pronoia* era încredințată printr-un document semnat de împărat prin care proniarul intra în dreptul de posesie, adică de folosință, fără drept de înstrăinare. Proprietar absolut era împăratul care putea revoca posesiunea dacă proniarul nu era fidel. Proniarul era deci un fel de administrator, având în supunere *pareoi*, respectiv șerbi sau iobagi, care îndeplineau toate muncile. Proniarul era obligat a încasa impozitele pentru împărăție și să instruiască o mică unitate militară, gata oricând pentru a fi mobilizată pentru război.

Alexios Comnenul a consolidat feudalismul pentru a avea la îndemână un cât mai mare număr de ostași asigurați pentru războaiele care deveniseră, datorită înaintării turcilor selgiucizi, inevitabile. Și totuși, ostașii de pe feude, n-au fost niciodată suficienți, încât împărații au fost siliți să recruteze mercenari din nordul și apusul Europei.

O altă instituție feudală a fost *charistikariatul*, prin care împăratul acorda unor favoriți supravegherea unor mănăstiri cu toate bunurile lor, care purtau numele de *charistikion*, având totodată dreptul de a decide asupra tuturor bunurilor și asigurând dotarea bisericii și întreținerea călugărilor și a călugărițelor.

Abuzurile erau frecvente, încât au existat adeseori conflicte cu biserica.

Existau terenuri libere în afară de feude, precum și ateliere și alte activități comerciale, care erau supuse impozitelor. Acestea erau date unor particulari, un gen de perceptori, care erau obligați a preda statului o anumită sumă, asigurându-și și lor un beneficiu. Împăratul Alexios I, s-a ocupat în mod deosebit de stabilirea acestui fisc, căutând a asigura statului un venit stabil și dorind evitarea abuzurilor din partea celor ce se angajau cu colectarea taxelor.

S-a constatat că sub primii comneni (Alexios I, Ioan al II-lea, Manuel I), impozitele au fost echilibrate și bine chibzuite. A urmat o perioadă în care s-a abuzat și s-a reținut exagerat din venituri pentru o viață pompoasă la palatul imperial, iar pe teren unii dintre perceptori încasau abuziv și rețineau pentru ei, devenind, uneori, rivali ai imperiului. S-a ajuns în acest fel la fărâmițarea feudală, la marii feudali ce slăbeau unitatea statală și autoritatea conducerii centrale, determinând un declin al imperiului.

Important este că modelul vieții sociale bizantine din perioada dinastiei comnenilor, comun întregii Europe, a inspirat și societatea feudală din principatele noastre românești.

În același fel, este interesant de reținut câteva date din modul în care s-a realizat viața religioasă, un temei și un model de inspirație pentru viața noastră socială.

Sub dinastia comnenilor se remarcă în mod deosebit relațiile strânse și dintre curtea imperială și biserică, ceea ce a fost un temei și în istoria noastră națională. Împărații au fost dreptcredincioși, fiind devotați bisericii și purtând mare grijă mănăstirilor. Alexios I Comenneul, întemeietorul dinastiei, s-a

dovedit tot timpul devotat bisericii și preocupat de problemele teologice, fiind el însuși autor al unor lucrări cu caracter dogmatic.

În lupta împotriva heterodocșilor, măsurile cele mai aspre au fost luate împotriva *paulicienilor* din Tracia și împotriva *bogomililor* care se răspândiseră în întreaga Bulgarie, în secolul al X-lea, având centrul la Philippopolis (azi Plovdiv). Aceștia din urmă au fost aspru loviți de împărat.¹ Căpetenia lor, Vasile, un pretins medic care umbla înconjurat de 12 învățăcei, asemenea lui Iisus, a fost invitat la Constantinopol, unde s-a ținut o consfătuire teologică în speranța că Vasile își va recunoaște greșeala. Fiindcă a persistat, Alexios a poruncit să fie ars pe rug în mijlocul Hippodromului.

Evident că a fost o măsură nedreaptă și cu totul contrară credinței creștine, constituind un motiv de critică la adresa trecutului creștinismului.

Un eretic vestit a apărut din partea intelectualilor, Ioan Italos, un celebru profesor de filozofie al universității din Constantinopol, care a adăugat creștinismului, drept adevăruri de credință, idei platonice și unele teze budiste de genul metempsihozei. Împăratul Alexios I s-a sesizat de această rătăcire și a cerut să fie judecat de un sinod, care n-a cerut însă, mai mult decât să fie exclus din universitate.

---

¹ În anul 1082, detașamentele de bogomili au refuzat să lupte pentru Imperiu împotriva normanzilor. Alexios i-a ademenit printr-un șiretlic pe conducătorii bogomililor în cetatea Mosynopolis din Tracia, unde a poruncit ca aceștia să fie dezarmați, apoi aruncați în temniță, iar averile familiilor lor să fie confiscate. Drept răspuns a izbucnit o răscoală, bogomilii, aliați cu pecengii, devastând orașele Traciei, autocratorul trebuind să depună multe eforturi ca să reinstaureze ordinea (Dașkov, 1999, 316).

Alexios I a urmărit în mod deosebit viața religioasă, luând măsuri de emancipare a clerului și de înlăturare a devierilor de la ordinea morală autentic creștină, fără să se implice direct, ci respectând deplin autoritatea patriarhiei.

Fiul lui Alexios I, Ioan al II-lea Comnenul (1118-1143) care i-a urmat la tron, nu s-a mai preocupat atât de intens de viața religioasă, dar totuși recunoștea rolul social al bisericii și al mănăstirilor cu care a colaborat. Drept dovadă au stat toate anexele mănăstirii Pantocrator, al cărei ctitor era. Pe lângă spital a organizat ateliere, brutărie, bucătărie, farmacie, băi și un azil de bătrâni precum și un dispensar medical.

Fiul lui Ioan II, Manuel I Comnenul (1143-1180) reia firul politicii religioase, după modelul bunicului său Alexios I. Asemenea lui, Manuel I ia măsuri drastice împotriva bogomililor, din rândul cărora se ridicaseră fanatici propovăduitori de genul călugărului Niphon.

În paralel cu bogomilii, persistau urmașii filosofului platonist Ioan Italos, cu idei străine creștinismului. În loc de persecuții, împăratul a inițiat sinoade dogmatice, două dintre ele, mai importante, în perioada 1156-1167, discutându-se Taina Sfintei Euharistii, ca de asemenea și unele texte evanghelice, menite întăririi credinței și discreditării ereziilor.

Manuel I Comnenul a depășit limitele Imperiului, prin ambiția sa de a realiza unitatea de credință a întregii lumi creștine. De la sine înțeles că a reflectat la unirea cu Biserica apuseană patronată de papa de la Roma, reluând străduințele bunicului Alexios, care convocase un sinod la Constantinopol în 1089 având la bază o accețiune în principiu din partea papei Urban al II-lea. Manuel I se mulțumește a numi reuniunea lui doar conferință sinodală, aceasta desfășurându-se la

Constantinopol în 1171. Fiind inițiativa lui, el a și prezentat un proiect de unire a celor două Biserici.

Conferința s-a ținut și proiectul împăratului s-a acceptat, propunându-se chiar condițiile și căile de unire. În mod practic, însă, nu s-a realizat nimic, fapt explicabil, fiindcă Apusul era preocupat numai de Cruciade, acestea adâncind, din păcate, diferendul dintre cele două Biserici.

Pentru Manuel și toată dinastia comnenilor rămâne marele merit de a fi năzuit unirea creștinească, ca de asemenea de a spori sfera comunității creștine prin noi adepți. S-a reușit deplin cu armenii, dar prea puțin sau de loc cu sirienii. Comnenii au încercat chiar o apropiere și o aliere cu arabii, o idee nobilă, ecumenistă i-am spune astăzi, dar aproape absurdă.

Dinastia comnenilor rămâne celebră în Istoria Bizanțului atât pentru planul social în care au realizat feudalismul în forma lui culminantă și specifică, dar mai ales pentru planul religios, fiindcă toți împărații au fost stăpâniți de o puternică credință și s-au dovedit vrednici creștini, cu preocupări și merite de cea mai mare importanță pentru consolidarea și afirmarea culminantă a Ortodoxiei, de care s-a învrednicit și poporul nostru.

Am mai putea arăta că la scurt timp după ridicarea pe tron a împăratului Alexios I Comnenul teritoriile dintre Marea Neagră și Dunăre devenite „theme bizantine”, după cum confirmă cronica rusă *Cronica vremurilor de demult* a cneazului Sviatoslav al Kievului, încep să sfideze din nou autoritatea imperială, așa cum făcuseră și în timpul domniei lui Mihail al VII-lea Ducas, când, între anii 1072-1073, se răsculaseryă împotriva măsurilor de introducere a monopolului comerțului cu produse cerealiere.

În această perioadă forțele autohtone se aliază cu pecenegii, populație de origine turanică, ajunsă pe teritoriile românești pe la mijlocul secolului al XI-lea, luptând împreună împotriva dominației bizantine: „*Conducătorii acțiunii antibizantine erau Tatos, avându-și reședința la Silistra, cel mai important oraș de la Dunărea de Jos, Seslav și Saccea, stăpâni la Vicina și în celelalte orașe paristriene. Examinarea riguroasă a surselor nu îndreptățeste opinia că aceste căpetenii locale s-ar mai fi aflat în fruntea unor formațiuni politice românești. Este de presupus, mai degrabă, că, populației de o mare diversitate etnică a Dobrogei, i s-a suprapus o pătură dominatoare pecenegă din rândurile căreia s-au ridicat cei trei conducători. Victoria lui Alexios I Comneanul în bătălia de la Lebunion (1091) a pus capăt rolului politic și militar al pecenegilor. Înrușiți îndeaproape cu ei, un alt neam turanic și-a făcut apariția în secolul al XI-lea în spațiul românesc [cumani] inaugurând o sinteză româno-turcă sau «o colaborație româno-turcă» (ambele formule aparțin lui N. Iorga), cu însemnate urmări pentru procesul de constituire a statelor medievale românești de la sud și est de Carpați. Funcția de accelerator politic îndeplinită de cumani la nord de Dunăre, nu a rămas fără urmări și pentru romanitatea sud-dunăreană” (Constantin, 1997, 39).*

Pe de altă parte: „*Vicisitudinile istoriei bizantine din secolul al XI-lea aveau să crească prestigiul și profitul pe care îl urmărea politica venețiană, potrivit termenilor formulei ce va fi consacrată: ad honorem et proficium Veneciarum. Când împăratul Alexios Comneanul, care ducea lupte împotriva invaziei turcilor din Asia și din Europa, s-a aflat amenințat și de cea a lui Robert Guiscard și a normanzilor săi din Italia Meridională, dogele Domenico Salvo nu a ezitat să-și trimită*

flota în ajutorul escadrelor bizantine; Veneția care își apăra în același timp dominația asupra Adriaticii și libertatea navigației în Mediterana, a fost recompensată atât prin victoriile sale asupra normanzilor la asediul de la Durazzo, cât și prin marea chrisobulă, obținută în mai 1082 din partea basileului, adevărat fundament al măreției ei viitoare. Aceasta îi conferea privilegiul nemaipomenit de a putea trafica liber în toate porturile enumerate de acest document, fără să plătească vreo taxă autorităților bizantine. Lista este lungă: ea începe cu porturile din Siria de Nord pe care Bizanțul nu a încetat să le revendice, urmează coasta Asiei Mici până în Efes și Phocea, ca să treacă apoi în Europa și să menționeze succesiv litoralul Albaniei și insulele Ionice, Peloponezul, Grecia cu Athena și Teba, Eubeea, Thesalonikul, mai multe puncte de pe coasta Egeei, altele pe malurile Mării de Marmara, pentru a se termina în sfârșit, cu Megalopolis, «marele oraș», ce nu este altul decât Constantinopolul. Se vede totuși că, în această perioadă de criză în care se făceau concesii atât de importante, Bizanțul tot își rezervă monopolul comerțului pontic. Nici un port de pe litoralul Mării Negre, nici din Asia Mică, nici din Peninsula Balcanică, nici din Caucaz sau din Crimeea, unde s-a văzut că imperiul își mai menținea pozițiile, nu figurează în chrisobula lui Alexios Comneanul. Marea Neagră rămâne închisă comerțului apusean” (Brătianu, 1988, 10-11)

Ridicarea acestei dinastii pe tronul Bizanțului într-o perioadă destul de dificilă, când în apropierea spațiului carpatodunărean începuse închegarea unui stat ungar care năzuia permanent să-și întindă stăpânirea în Balcani și chiar până la Adriatică, coincide cu momentul când popoarele slave și poporul român încep să se constituie ca state. Acestea opresc

expansiunea maghiară și pe cea a Imperiului german care devenise o forță în Apus, lovindu-se mereu de interesele politicii Bizanțului.

CRUCIADELE

Cruciadele reprezintă unul dintre cele mai interesante evenimente din istoria universală, care s-a desfășurat pe o suprafață geografică foarte mare, cuprinzând cele trei continente: Europa, Asia și Africa. Pe lângă extinderea geografică, cruciadele s-au desfășurat și pe o îndelungată perioadă cronologică, ținând cont că au început cu anul 1096 și s-au încheiat cu Cruciada a VII-a, în 1270.

E o tradiție istorică de a se încadra cruciadele tematic în istoria bizantină, justificat fiind de faptul că Imperiul bizantin a fost deosebit de afectat de acestea, deși ele au fost rezultatul inițiativei imperiilor occidentale. Un alt motiv de încadrare a cruciadelor în Bizantinologie, este faptul că ele au un profund caracter religios și prezintă interes deosebit pentru istoria creștinismului, care în bună parte se contopește cu istoria Bizanțului.

Din punct de vedere teologic, cruciadele prezintă un interes deosebit, fiindcă ele sunt o creație a creștinismului și prilejuiesc calificări de cea mai mare importanță. Indiscutabil, cruciadele sunt foarte interesante, o trecere a lor în revistă impunându-se.

Cruciada I (1096-1099) are la origine apelul lui Alexios I Comnenul (1081-1099) adresat papei Urban al II-lea, de a-l ajuta în luptele contra musulmanilor care ocupaseră locurile sfinte. Papa a răspuns favorabil apelului și în 25 noiembrie 1095, la Conciliul de la Clermont, în Franța, a lansat chemarea

de înrolare pentru eliberarea locurilor sfinte. Chemarea a avut mare ecou la toate categoriile sociale. Din păcate entuziasmul a fost prea mare, încât acțiunile au fost prea puțin judecate rațional.

Începutul a fost chiar extrem de dureros. Un prim val de credincioși, reușind a întruni 50.000 de voluntari, bărbați, femei și copii chiar, au plecat spre locurile sfinte în primăvara anului 1096. Conduși de kaiserul german Walter Habenicht și monahul Petre Eremitul din Picardia, au ajuns în august la Constantinopol. Împăratul Alexios I Comnenul i-a condus pe coasta golfului Nicomidiei, asigurându-i că merg spre locurile sfinte. Au înaintat foarte puțin căci, neorganizați militar, au fost uciși până la unul de musulmani.

Luându-se cunoștință de acest dezastru s-a trecut la grupări organizate, formate din cavaleri cruciați, conduse de personalități celebre precum Godefroy de Bouillon al Lutharingiei, contele Robert de Flandra și Courthouse, ducele Normandiei.

În 1097, patru grupări organizate, totalizând 200.000 de luptători, s-au reunit la Constantinopol apoi l-au depășit, îndreptându-se spre locurile sfinte. În înaintare au reușit să înființeze un prim stat latin la Edessa, care a durat până în anul 1144, apoi un al doilea stat latin, Antiohia, care a durat din 1098 până în 1268.

Din Antiohia, sub conducerea contelui Raymond de Toulouse, cruciații în număr de 1.200 de cavaleri și 12.000 de soldați au înaintat spre Ierusalim. L-au asediat în perioada 7-15 iulie 1099, după care au intrat și au organizat regatul latin al Ierusalimului. Fapt dezonorabil pentru creștini a fost

exterminarea celor aproximativ două mii de locuitori musulmani și iudei din zonă.

Primul rege ales a fost Godefroy de Bouillon, iar regatul s-a menținut până în 1197, când Orașul Sfânt a fost cucerit de sultanul Saladin al Egiptului. De reținut că, deși începutul a fost modest și dureros, Cruciada I a realizat succese deosebite.

Cruciada a II-a (1147-1149) a fost organizată în urma ocupării regatului latin Edessa de către musulmani, care au masacrat toată populația creștină, eveniment care a produs o vie impresie în Europa creștină. Ducele Raymond de Edessa a făcut apel papei Eugeniu al III-lea să susțină o nouă cruciadă, pentru restaurarea regatului latin Edessa. Papa a răspuns favorabil și a emis o bulă adresată tuturor statelor occidentale pentru recucerirea Edessei. Bula a avut ecou, dovadă fiind faptul că în noua cruciadă s-au angajat Ludovic al VII-lea, regele Franței, și Conrad al III-lea, împăratul Germaniei. Fiecare țară a organizat câte o armată cu destinația Ierusalim. Au trecut pe lângă Constantinopol fără să-l atace și s-au reunit la Ierusalim. În iulie 1148 au încercat să ocupe Damascul, bază de cucerire a Edessei, dar n-au reușit.

Armatele au rămas spre apărarea Ierusalimului, iar monarhii Ludovic al VII-lea și Conrad al III-lea s-au întors în țările lor.

Cruciada a III-a (1188-1192) are loc după dramaticul sfârșit al regatului Ierusalimului în 2 octombrie 1187. După 88 de ani de stăpânire creștină, Ierusalimul este ocupat de armatele sultanului Saladin al Egiptului, căzând eroic 14.000 de cavaleri, din cei 15.000 ce apărau Orașul Sfânt.

Sub impresia acestui masacru s-a inițiat cea de-a treia cruciadă realizată prin participarea a trei glorioși monarhi: împăratul german Frederic I Barbarossa (1152-1190), regele

Angliei, Richard Inimă de Leu (1169-1199) și regele Franței Filip al II-lea August (1180-1223).

Frederic I Barbarossa a condus o armată germană în cursul anului 1190, colaborând pașnic cu împăratul bizantin Isac al II-lea Anghelos (1185-1195). Trecând în Asia Mică a cucerit Iconium, capitala turcilor selgiucizi. În drum spre Ierusalim împăratul se înecă în râul Selef din Cilicia. Comanda a preluat-o un fiu al său, dar care a murit și el, în cele din urmă armata risipindu-se și expediția luând sfârșit.

Filip al II-lea August și Richard Inimă de Leu au cooperat și au plecat cu corăbiile spre Țara Sfântă. S-au comportat dușmănos față de Imperiul Bizantin, astfel că, debarcând în Cipru, au considerat-o insulă ocupată, preluând conducerea.

Continuând drumul au poposit în Siria și au ocupat importanta localitate Acra, bază de plecare spre Ierusalim. Filip al II-lea s-a întors în Franța, dar Richard Inimă de Leu a rămas. El n-a putut cuceri Ierusalimul, dar a fost recunoscut ca o forță în regiune de către sultanul Saladin, care le-a cedat cavalerilor cruciați litoralul mediteraneean între Jafer și Acra, acordând creștinilor dreptul de a vizita Orașul Sfânt. După aceste bune rezultate, Richard Inimă de Leu s-a întors în Anglia.

Cruciada a IV-a (1202-1204) a fost determinată de celebrul papă Inocențiu al III-lea (1198-1216), care a propus o expediție având ca punct inițial de sosire Egiptul, cruciații urmând apoi să se îndrepte spre Ierusalim.

Din nefericire, această așa-zisă cruciadă, s-a transformat într-o expediție de cucerire a Constantinopolului, instituindu-se Imperiul Latin de Răsărit, formațiune politică având ca prim rege pe Balduin de Flandra. În perioada acestuia, 1204-1261, clerul grec și aristocrația bizantină s-au retras în Asia Mică,

reușind o restaurare a Imperiului cu capitala la Trebizonda, iar în Europa au putut organiza provincia Epir.

Împăratul Isac al II-lea Anghelos a fost îndepărtat, iar cruciații, în aprilie 1204 au năvălit asupra Constantinopolului, jefuindu-l în mod barbar. Se descoperă astfel caracterul de cucerire al acestei cruciade, susținută de flota Veneției, în profund dezacord cu scopul nobil, proclamat inițial, de eliberare a locurilor sfinte de sub dominația arabă. Falșii cruciați au luat în stăpânire o bună parte a imperiului, restul teritoriului fiind împărțit în ducate conduse de prinți apuseni.

Detestabilă a fost situația nou creată și din punct de vedere religios. Patriarhul a fost înlăturat și înlocuit cu un patriarh latin, venețianul Tommaso Morosini, ce a patronat persecutarea bisericii băștinașe. În aceste condiții s-a creat prăpastia profundă și de nedepășit dintre cele două Biserici a Apusului și a Răsăritului, datorită urii manifestate de autoritățile dirijate de papa de la Roma. Consecințele se resimt până în zilele noastre. Evident s-a înscris o pată neagră în istoria Creștinismului, datorită faptului că o expediție inițiată și propusă pentru eliberarea Ierusalimului s-a soldat cu ocuparea, jefuirea și ruinarea celebrului Imperiu Bizantin, cu rol major în promovarea și instaurarea Creștinismului.

Cruciada copiilor. Abandonarea cruciadei a IV-a de către nobilii porniți spre Orient sub conducerea lui Bonifaciu de Montferrat a determinat o politică de pace în Siria, creștinii și musulmanii neîndrăznind nici unii nici alții să provoace o ruptură. Amaury al II-lea, regele Ierusalimului, Acrei și al Ciprului, în zadar i-a așteptat pe cruciați. Acum, când nu mai aveau de ce să se teamă de rivalitatea Imperiului Bizantin, când dispuneau de resursele acestuia, moleșeala îi cuprinse pe

cruciați, fiecare dorind să se bucure de pământurile primite, de bogățiile și funcțiile dobândite. Amaury al II-lea murea în 1205, la un an de la căderea Constantinopolului, lăsând urmașilor speranța unui ajutor din Occident. Cum acesta întârzia să vină. Regentul Jean d'IBelin, mai întâi, apoi regele Jean de Brienne, un baron sărac dar chibzuit, trimis din Franța de Filip al II-lea August să preia coroana Ierusalimului, au menținut pacea cu sultanul Malik-al-Adil, ea fiind acum condiția fundamentală de existență a șubredului regat cruciat din Siria. Nobilii din Cipru, conștienți de insecuritatea regatului, în 1205 se desprinseră de Acra. Nimeni nu se mai gândea la recucerirea Ierusalimului.

Cruciada a IV-a nu adusese nici un folos *republicae-i christiana*. În locul Bizanțului se născuse un Imperiu latin de Răsărit, cum s-a numit, un stat slab, fără vitalitate, condus de un împărat lipsit de autoritate, în care Biserica catolică nu s-a putut impune. Papa Inocențiu al III-lea își vedea visul spulberat, dar nu a renunțat la dorința de hegemonie. Cu multă perseverență el a căutat noi mijloace de a realiza unitatea lumii creștine, de a redeștepta sentimentul religios, stima împinsă până la venerație față de pontiful roman. Statele europene își găsiseră, însă, de mult fâgașul. Ele porniseră pe calea unei dezvoltări naționale, având nevoie de liniște și securitate. În acest sens trebuia să acționeze papa, pentru ca oamenii să simtă că Roma era centrul internațional al lumii creștine de unde porneau toate inițiativele politice, cerute de progresul economic și social.

Printre măsurile luate se numără și dispoziția din anul 1212 de a se organiza procesiuni generale, în toate localitățile, mici sau mari, la o anumită dată, dinainte stabilită, în cadrul cărora toată suflarea catolică să se roage pentru pacea universală între creștini. Toți, fără excepție, erau chemați să participe, inclusiv

copii, nici o scuză nu era admisă. Se poate spune, păstrând desigur proporțiile, că aceste adunări au fost primele mitinguri de pace în Europa, realizate cu mijloacele vremii, cele religioase, în conformitate cu ideologia și structura psihică a omului medieval. Din ele Inocențiu al III-lea, cu spiritul său politic, voia să tragă foloase, procesiunile organizate în toate statele catolice la aceeași dată urmând, în gândirea papei, să facă creștinătatea să se simtă unită, solidară și, mai presus de toate, înlănțuită de aceeași forță spirituală. Nu a uitat papa Inocențiu al III-lea să adauge rugăciunile împotriva „necredincioșilor”, gândindu-se la musulmanii din Spania, unde începutul Reconquistei institua supremația absolută a catolicismului. Dispoziția din 1212 era o ridicare în masă care nu putea să nu impresioneze spiritele, mai ales cele simple, de aceea în ea se află germele ideii de cruciadă a copiilor, care va fi ultima mare mișcare de mase, născută în Europa apuseană în favoarea „războiului sfânt”. Această idee a uimit pe contemporani și a nedumerit multă vreme pe istorici, primii considerând-o „o minune”, iar ceilalți o enigmă. Pentru a o putea înțelege trebuie să coborâm în lumea statului de la începutul secolului al XIII-lea, o lume care trecea prin profunde transformări social-economice, să-i pătrundem mecanismul mental, să aflăm ce loc ocupau copiii în universul țăranilor, cum participau ei la viața adulților, în sfârșit și nu în ultimul rând, ce ecou mai avea cruciada în rândul țăranimii.

Masele populare, deși se îndepărtaseră tot mai mult de cruciadă, devenită o aventură a nobililor, nu renunțaseră total la ideea mântuirii, a realizării într-o țară a făgăduinței, țară ce le fusese refuzată, credeau țăranii, din cauza păcatelor făcute de cei mari. Din vina lor, se spunea, prosperitatea ce se înregistra la

țară, odată cu renașterea economică, nu avea să fie de durată, pedeapsa cerească ajungându-i pentru că dezertaseră de la o cauză sfântă, iar dacă unii se vor îmbogăți și se vor lăsa ademeniți de ispita arginților, alții se vor scufunda într-o sărăcie și mai mare. Era explicația ce se dădea diferențierii sociale în mediul rural, accentuată în Franța în urma emancipării țărănimii, agravată în Germania de aservirea ei târzie. Vechea egalitate și solidaritate de grup amenințau să dispară, iar schimbarea nu era înregistrată ca un progres, ca o trecere spre structuri superioare, cum s-a întâmplat, ci ca o rupere a echilibrului. „Ce va fi? Cum va fi?” erau întrebările care îi chinuiau pe oameni. Gândirea țaranului, prinsă ca într-o menhină, între formele vechi și noi de viață, se zbătea să caute o ieșire, un răspuns, dar neputând scruta viitorul s-a întors la credințele de demult, care pe măsură ce îmbătrâneau, păreau mai înțelepte, de aceea erau luate drept repere sigure. Așa aflăm, renăscând cu o forță nemaiîntâlnită până atunci, o mentalitate susținută de credința că răul este alungat de bine, greșeala de virtute, păcatul de inocență, indispensabilă fiind pentru această schimbare, ca pentru orice început, jertfa de sânge. Așadar, credeau ei, opusul adulților vinovați, erau copiii nevinovați, prin urmare numai ei puteau, prin jertfele lor, să reașeze omenirea pe calea cea bună.

Cruciada copiilor nu poate fi înțeleasă fără *cultul inocenților*, foarte puternic în Europa Apuseană, cu rădăcini adânci în trecutul îndepărtat al istoriei, transmis cu multe credințe păgâne în creștinism și întreținut de misticismul și fanatismul Evului Mediu, mai ales în secolele XI-XIII. O credință străveche adusă prin veacuri până în Evul Mediu, și perpetuată mult după aceea ca o superstiție, susținea că, prin puritate și farmecul lor, copii pot răscumpăra de la divinitate

vina celor mari. Era un lucru obișnuit și general răspândit, ca mamele să pună copiii să se roage pentru părinții lor. O întregă literatură laică și religioasă întreținea această credință pentru care există și o sărbătoare în calendarul catolic (28 decembrie) asociată cu cultul lui Iisus copil, iar cruciada copiilor va purta amprenta constantă a acestei aprecieri, până identificare.

Ziua de 28 decembrie devine o zi deosebită, în care se alegea *episcopus puerorum*, prin care filosofia vremii era transpusă în creștinism.

Am putea spune că această Cruciadă a copiilor a avut o tradiție prin importanța pe care ei au jucat-o alături de părinți la primele cruciade, ca iscoade.

Pornită din Franța, din departamentul Vendame, în jurul ciobănașului Etienne din cătunul Claies se strâng aproximativ 30.000 de copii, băieți și fete, din regiunile Normandia, Vendromais și Ile de Frances. Ajunși la catedrala Saint Denis au fost îndemnați să se întoarcă acasă. Sărăcia și lipsurile, însă, i-au făcut să ajungă în portul Marsilia, unde se îmbarcă pe șapte corăbii cu care pornesc spre estul Mediteranei. Două au eșuat pe drum, iar celelalte cinci au ajuns în portul Alexandria, unde copiii au fost vânduți ca sclavi.

S-a mai încercat și transportarea unor copii din Germania, conduși de un anume Nicolas din Köln, care au ajuns în Genova, sperând că cineva îi va duce în Palestina. Au mers și la papa într-o stare deplorabilă, fiind sfătuiți să se întoarcă acasă. „Ceea ce la început fusese măreț, la întoarcere nu era decât tembelism, mulți rătăceau drum și numai puțini din cei plecați în cruciadă au mai revăzut căminul părintesc”.

Această cruciadă ivită în Europa catolică, este începutul unui lanț de înfrângeri, de accidente în lumea Orientului.

Cruciada a V-a (1228-1229) este o cruciadă complexă, cu mai multe acțiuni, toate specifice Evului Mediu, profund religios, ilustrând devotamentul și spiritul de jertfă în cinstirea Locurilor Sfinte.

O expediție a fost inițiată de Andrei al II-lea al Ungariei (1205-1235) care, însoțit de Leopold al VII-lea, duce al Austriei, a condus o mică armată care s-a plasat în Valea Iordanului. Nedispunând de forțe pentru a ataca Ierusalimul, s-a întors în țară.

O altă expediție a fost condusă de Wilhelm de Olanda și George de Wied, reușind să mobilizeze olandezi, germani și francezi, dovedind credință fanatică. Cu aceeași idee, că din Egipt se poate porni spre cucerirea Ierusalimului, au debarcat și cucerit nordul Egiptului, dar totuși nu au reușit o expediție spre Ierusalim.

Principal reprezentant al cruciadei a V-a este considerat împăratul Germaniei, Friederich al II-lea de Hohenstaufen (1215-1250), care a reușit să ajungă în Palestina, să ia în stăpânire un anumit teren în vederea asaltului asupra Ierusalimului. Interesant este faptul că intrând în relații cu sultanul Egiptului, Malik-al-Kamil, a reușit să realizeze Tratatul de la Jaffa (11 februarie 1229), prin care i se permitea preluarea sub administrație a Ierusalimului cu o zonă extinsă din Galileea. Deplin satisfăcut a intrat în Ierusalim și s-a încoronat ca rege la 17 martie 1229, după care s-a întors în patrie. Dominația creștină s-a menținut până la 1244, când o hoardă de turci, chemați de sultanul Egiptului a năvălit și a ocupat Ierusalimul.

La 13 aprilie 1204 cruciații au luat definitiv controlul și puterea la Constantinopol. Doar la vârsta de 32 de ani, este

încăunat pe tronul basileilor de Constantinopol, Balduin de Flandra, protejatul dogelui Veneției.

Din moștenirea preluată de Balduin era și aceea de recuperare a vechilor teritorii ce aparțineau bizantinilor. Ideea nu a fost însă încununată cu o victorie, pierzând bătălia și odată cu ea chiar libertatea și viața.

„Astfel la 14 aprilie 1205, Balduin de Flandra, primul împărat franc de la Constantinopol, a fost prins viu, iar contele Ludovic de Blois, nepotul regelui Filip August, a fost ucis în fața orașului Adrianopol de către valahii lui Ioniță. Balduin a fost dus la Târnovo, capitala valahilor, unde câteva luni mai târziu va muri în captivitate, în condiții neelucidate, dar, probabil, atroce”.

Vestea de cele petrecute la Constantinopol a ajuns până la Inocențiu al III-lea. Omul politic care era papa nu putea să nu vadă că o asemenea purtare nu era deloc în favoarea unității lumii creștine. De aceea, papa furios, scria lui Bonifaciu de Montferrat, învinuindu-l de felul cum cruciada deviasse de la planul ei inițial: „Neavând nici un drept, nici o putere asupra Greciei, v-ați abătut imprudent și în mod nechibzuit de la planul vostru, îndreptându-vă privirea spre Constantinopol, în loc de Ierusalim [...]; Dar vinovăția voastră se agravează prin faptul că nu ați cruțat absolut nimic și pe nimeni. Purtarea voastră a făcut ca biserica grecească să nu mai vrea să se supună tronului apostolic, văzând din partea latinilor numai fapte diabolice și criminale, ceea ce le dă dreptul de a vă privi cu dezgust, ca pe niște câini...”.

Contemporanii și istoricii de mai târziu au numit cucerirea Constantinopolului un adevărat act de brigandaj. Prin cruciada a IV-a se dădea o lovitură foarte grea Bizanțului, căci restaurarea

de la 1261 nu va crea decât un imperiu destul de slab, care sta gata să se prăbușească și care s-a menținut cu greutate până în 1453.

Ca rezultat al tuturor cruciadelor de până acum, sub autoritatea creștină au mai rămas Jaffa, Acra, Tripolis și Antiohia. Nu putem pierde din vedere că și astăzi Cetatea Sfântă a Ierusalimului și toate locurile sfinte ale creștinismului sunt în luptă de rezistență la agresiunea Islamului. Nu mai sunt cruciade, dar sunt frecvente pelerinajele la locurile sfinte monahale din zonă, ce reprezintă o prezență vie Creștinismului.

Cruciada a VI-a (1248-1254). Subjugarea și profanarea locurilor sfinte au continuat a indigna Occidentul credincios, ținând cont că Imperiul Bizantin nu mai putea întreprinde nimic, datorită și lipsei de cooperare și sprijin din partea statelor creștine europene.

Papa Inocențiu al IV-lea (1243-1253) a deschis din nou problema dureroasă a creștinismului, cu teritoriile originare și sfinte sub ocupația păgână și persecutarea creștinilor. De data aceasta regele Franței, Ludovic al IX-lea, zis și cel Sfânt, a răspuns chemării și, personal, a condus o expediție bine organizată, ducând lupte crunte în zonă, în perioada 1248-1254. Flota i-a fost distrusă, el căzând și prizonier. Salvat totuși, n-a mai dispus însă de forță suficientă pentru a continua lupta, reușind să se întoarcă în țară cu conștiința de creștin împăcată și cu încrederea în viitor.

Cruciada a VII-a (1270) se reduce la o expediție, tot a lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt, reușind să ajungă la Tunis, sperând într-o alianță cu emirul zonei împotriva Egiptului, de unde să se îndrepte spre Ierusalim. Gânduri bune și frumoase, dar o epidemie de ciumă năpustită asupra cruciaților n-a iertat nici pe

rege, astfel că totul s-a încheiat cu atât, punând capăt capitolului cruciadelor și rezultând un bilanț cu realizări disproporționat de mici față de sacrificiile ce s-au făcut.

În încheiere trebuie luate în considerare opiniile prestigiosului bizantinolog Ioan Rămureanu, după cum urmează: „Consecințele cruciadelor au fost și pozitive și negative. Au fost pozitive pentru că datorită comerțului maritim dintre Europa, Orientul Apropiat și Africa s-au dezvoltat orașele, a înflorit burghezia și chiar primele întreprinderi de tip capitalist, care au sprijinit apoi înflorirea literaturii, a artei și a științei. Cultura bizantină, continuatoarea prestigioasei culturi greco-romane a contribuit în cea mai mare măsură la dezvoltarea civilizației și culturii apusene. Constantinopolul a fost în Evul Mediu centrul civilizației și al culturii universale, așa cum va deveni Parisul mai târziu.

Între consecințele negative notăm: scăderea moralității și a disciplinei bisericești, dar mai ales slăbirea conștiinței unității Bisericii, mai ales după cruciada a IV-a când dezbinarea dintre Biserica Răsăritului și Biserica Apusului s-a adâncit cu adevărat. Dacă orgoliul bizantinilor pentru trecutul lor și pentru cultura lor, moștenitoarea prestigioasei culturi greco-romane, a dăunat unității Bisericii, nu mai puțin dăunătoare a fost pretenția de dominare a cavalerilor occidentali, care s-au străduit s-o impună în numele Bisericii Catolice, totdeauna doritoare să obțină conducerea supremă în Biserica lui Hristos, în detrimentul Bisericii Răsăritului.

Alunecând prea mult spre interesele lumești spre secularism, conducătorii apuseni ai vieții bisericești au contribuit la nașterea spiritului libertin și protestatar, care se va amplifica cu putere în

secolele următoare, proliferând sub forma schismelor, ereziilor și a încercărilor de reformă *in capitis et membris* a Bisericii”.

Indiscutabil că cruciadele au adâncit prăpastia deschisă de Marea Schismă din 1054, dar acum la început de mileniu trei, cu inițiativele proiectelor ecumenice concepute, ne interesează erorile săvârșite. Valoroase sunt și învățămintele ce ne pot fi sugerate.

Dacă cruciadele au adâncit diferențele în numele unor dogme, azi putem spune că în numele principiilor de bază ale creștinismului se cade a depune eforturi pentru unitatea credinței.

Dacă în trecut credincioșii apuseni au umilit Constantinopolul datorită unor interese politice, astăzi să încercăm a alia Occidentul la o prosperare a credinței creștine pe lângă Patriarhia ecumenică.

Dacă cruciadele au însemnat în trecut dezbinarea în creștinism, în numele devoțiunii lui Hristos, acum e timpul să luptăm pentru întronarea unității creștine, prin credința și dragostea întru Hristos, căci dezbinați pierdem mult în concurența deschisă de Marile Religii ale lumii.

DINASTIA ANGHELILOR ȘI STATUL VLAHO-BULGAR AL ASĂNEȘTILOR

După detronarea ultimului comnen, Andronic I (1183-1185) și linșarea acestuia de către mulțimea înfuriată a Constantinopolului¹, puterea a fost preluată de Isaac II Anghelos (1185-1195, 1203), întemeietorul dinastiei Anghelilor (1185-1204).

Isaac II Anghelos era un om cult, dar, din păcate, lipsit de scrupule, chiar și în raport cu normele bizantine. Urcând pe tron, el a promis să suprima pedeapsa cu moartea, dar nu și-a respectat acest jurământ, ca și multe altele, viața omenească valorând o nimica toată pentru basileu. În timp el s-a dovedit un mare cheltuitor, fiind amator de lux și de mâncăruri scumpe după cum spune cronicarul Niketas Choniates: *„Bucatele de la masa lui erau întocmai ca cele de la masa lui Solomon [...] și fiecare ospăț al lui era alcătuit din munți de pâine, un regat de animale, o mare de pești și un ocean de vin”* (Choniates, 1860-1862, 117). Totuși noul suveran a demonstrat și temeritate, luptând de câteva ori în fruntea trupelor sale cu multă vitejie.

---

¹ Andronic I, după ce i s-a tăiat o mână și i s-a scos un ochi din ordinul lui Isaac II Anghelos, a fost așezat gol pe o cămilă și a fost purtat pe străzi spre Hippodrom, expus loviturilor și huiduielilor gloatei. Acolo, a fost batjocorit și torturat până și-a dat obștescul sfârșit.

Primele semne ce prevestesc demolarea imperiului din 1204 apar sub acest Isaac II, edificiul statal ruinându-se deja în interior datorită sporirii sarcinilor fiscale ca și a abuzurilor și corupției administrației centrale, precum și în provincie, unde erau atotputernici marii latifundiari. De altfel, impunerea unui impozit extraordinar pe turme, cu ocazia recăsătoririi basileului, va constitui una din principalele cauze ale răscoalei Asăneștilor.

Deși energicul general Alexios Branas a reușit să înfrângă decisiv, în toamna anului 1185, pe normanzii ce pustiiseră Tesalonicul, obligându-i să abandoneze teritoriile cucerite în Peninsula Balcanică, în același timp în Bulgaria izbucnește o violentă revoltă sub conducerea fraților Petru și Asan, vlahi din sudul Dunării. Aceștia ceruseră să li se acorde ca *pronoia* un domeniu, în care viețuia majoritatea covârșitoare a concetățenilor lor împreună cu un însemnat număr de bulgari, însă refuzul cererii precum și aroganța curții bizantine au determinat declanșarea răscoalei. Puternica mișcare care începe la Târnovo, capitala viitorului stat vlaho-bulgar, va antrena atât pe oamenii simpli cât și pe cei înstăriți, proprietari de turme și cirezi, dintre munții Haemus și Dunăre, vlahi sau bulgari. În luptele cu armatele imperiale (1186-1187) răsculații s-au dovedit în cele din urmă victorioși, găsind sprijin la cumanii și românii din stânga Dunării. Tratatativele din primăvara anului 1187 au avut ca rezultat recunoașterea *de facto* de către Bizanț a celui deal doilea Țarat Bulgar între Munții Balcani și Dunărea de Jos. Dominația bizantină în această zonă, care a durat 169 de ani se apropia de sfârșit. Tentativele imperialilor de a relua ofensiva vor eșua, în 1190 la Verria² și în 1194 lângă Arcadiopolis³

---

² Verria – cetate în nordul Greciei (azi Berrhoia).

³ Arcadiopolis – oraș în Tracia (azi Lüleburgaz în Tucia europeană).

armatele romee fiind înfrânte. Al doilea Imperiu Bulgar a pretins să fie moștenitorul legitim al regatului lui Boris, Simeon și Petru. Neținând seamă de drepturile ecleziastice atât ale cetății Ohrida, cât și ale Constantinopolului, a fost înființată la Târnovo o arhiepiscopie independentă, iar Asan a fost încoronat țar de primul său episcop.

În acest timp o altă primejdie se conturează la orizont pentru bizantini: pericolul cruciat. În 1187 Palestina este invadată iar Ierusalimul cucerit de Salah ad-Din (Saladin), sultanul Egiptului și al Siriei, care îl face prizonier pe regele Ierusalimului și al Ciprului, Guy de Lusignan. Căderea Sfântului Mormânt în mâna musulmanilor atrage după sine declanșarea cruciadei a III-a, având în frunte pe cei mai vestiți suverani apuseni: împăratul romano-german Frederic I Barbarossa, prințul moștenitor, apoi rege al Angliei, Richard I Plantagenet (Richard Inimă de Leu) și regele Franței, Filip al II-lea August. Monarhul german, ostil Bizanțului, deși inițial căzuse de acord la Nürnberg cu emisarii lui Isaac al II-lea ca basileul să-i dea ajutorul necesar când trupele sale se vor deplasa pe teren bizantin, încheie un acord cu sultanatul selgiucid de la Iconium, acțiune ce determină încheierea un acord între Isaac al II-lea și Saladin. Acest lucru declanșează un val de atacuri din partea cruciaților asupra orașelor bizantine. Frederic I ocupă Philippopolis¹ ca pe o cetate vrăjmașă, la fel Adrianopolul², iar conducătorul de Hohenstaufen se gândea chiar la o cucerire a Constantinopolului. În aceste condiții cedarea lui Isaac al II-lea Anghelos seamănă în fond cu o capitulare. În urma unei convenții Barbarossa își va trece soldații în Asia Mică, unde,

---

¹ Philippopolis – oraș în Tracia (azi Plovdiv în Bulgaria).

² Adrianopol – oraș în Tracia (azi Edirne în Turcia).

însă, ca rezultat al unui accident stupid survenit ca urmare a încercării de a traversa călare îmbrăcat în armură un râu, moare înecat, armata sa dispersându-se. După acest eveniment neașteptat și în condițiile în care ceilalți capi ai cruciadei se vor bate câtva timp în Siria, cu rezultate modeste și fără să poată elibera Cetatea Sfântă, Bizanțul redobândește libertatea de acțiune în Balcani. Sârbii sunt readuși sub autoritatea Bizanțului prin înfrângerea lui Stefan Nemanja în 1190 pe râul Moravia, iar apoi se semnează un tratat prin care se recunoaște independența regatului sârb. Legăturile comerciale cu bizantinii vor fi întărite prin căsătoria unei nepoate a lui Isaac, Eudoxia, cu fiul cneazului sârb.

În aprilie 1195 are loc o nouă lovitură de stat, cu repercusiuni multiple și profunde, prin care la tronul imperiului ajunge fratele împăratului legitim, Alexios al III-lea (1195-1203), care îl orbește pe fostul monarh și îl întemnițează împreună cu fiul acestuia. Noul suveran era cu desăvârșire lipsit de talente în treburile guvernării: „*Orice hârtie și oricine i-ar fi adus-o împăratului, acesta o semna îndată, chiar dacă acolo era o înșiruire de cuvinte fără noimă, iar vizitatorul ar fi cerut ca marea să fie arată, pe pământ să se navigheze, iar munții să fie puși la mijlocul mării*” (Choniates, 1860-1862, 140).

În timpul domniei noului cârmuitor, un individ de o speță inferioară chiar predecesorului, noul stat vlaho-bulgar este răscolit de rivalități între căpetenii, care duc la asasinarea lui Asan în 1196 și a lui Petru în 1197, de către conjurația unor boieri pe care Constantinopolul caută să-i atragă de partea sa. Unul dintre asasini va primi toate onorurile în capitala romaică, fiind numit guvernator de Philippopolis (Muntean, 2000, 26). Conducerea vlaho-bulgarilor este preluată de fratele mai mic,

Ioniță Caloian (1197-1207), care primește coroana regală de la papa Inocențiu al III-lea. Acesta îl recunoaște numai ca rege, deși Ioniță dorea să fie recunoscut ca împărat. Papa îi scrie apoi lui Ioniță despre originea latină a vlahilor, în încercarea de a-l atrage la catolicism, iar acesta îi răspunde că are în minte memoria sângelui și a patriei din care descinde (Popescu, 1996, 42). În timpul lui granițele statului vlaho-bulgar se lărgesc, în defavoarea bizantinilor în primul rând, de la Dunăre până pe Mărița inferioară și de la portul Agatopol până la Vardarul superior.

Dar agresiunea cea mai serioasă contra Bizanțului venea din altă direcție. Fiul lui Barbarossa, Henric al IV-lea de Hohenstaufen, împăratul Germaniei și regele Siciliei, a cerut printr-un ultimatum să le fie redat normanzilor pământurile de la Dyrrachium³ până la Tessalonic, amenințând cu războiul. Romeii i-au promis tribut, însă în vistieria pustii de familia Anghelos nu erau destui bani. Încercarea lui Alexios al III-lea de a introduce un impozit extraordinar a provocat dezordini în capitală. În toamna lui 1197 Henric al IV-lea a murit, însă, în locul lui au apărut alți șantajști: dogele Republicii Veneția, Enrico Dandolo, și Lotario Conti, conte de Segni, cunoscut mai bine sub numele de papa Inocențiu al III-lea (Dașkov, 1999, 343).

Frământările recente din Imperiul Romano-German au sustras Italia de sub dominația împăraților, papa Inocențiu al III-lea readucând în prim-planul politicii orientale a Occidentului catolic ideea de cruciadă. În concepția papală Bizanțul trebuia supus nu militar, ci spiritual, prin realizarea unirii religioase a

---

³ Dyrrachium – oraș pe coasta Dalmației (azi Durrës în Albania)

Bisericilor sub supremația Romei și alinierea Constantinopolului la cruciadă alături de creștinătatea apuseană. Succesul trebuia să vină în sprijinul acțiunii din Balcani a legaților papei, care tocmai obținuseră din partea Serbiei, la 1202, și a Bosniei, la 1203, recunoașterea supremației papale și a suzeranității ungare, tratative similare fiind angajate și cu țarul statului vlaho-bulgar, Ioniță Caloian.

Pentru Veneția, pe de altă parte, o cruciadă deturnată putea duce la distrugerea Bizanțului, condiție indispensabilă consolidării dominației sale în Orient și eliminării din aceste părți a republicilor rivale, Genova și Pisa (Andea, 1995, 170).

Încep, astfel, în anii 1197-1198 în Franța, pregătirile pentru ceea ce va fi cruciada a patra. Inocențiu al III-lea i-a binecuvântat pe participanții acesteia, printre care se aflau mulți dintre cavalerii cei mai de vază din Europa, în fruntea cruciadei situându-se Bonifaciu, marchiz de Montferrat. În aprilie 1201, solii cruciaților au încheiat cu republica Veneția un acord privind echiparea unei flote puternice pentru necesitățile „ostașilor lui Christos”.

Cavalerii se obligaseră să le plătească venețienilor, pentru transportarea pe mare până în Egipt, 85.000 de mărci de argint, însă, dovedindu-se că nu dispuneau de această sumă, s-a convenit ca în schimbul diferenței, cruciații să aducă la supunere orașul dalmat Zadar, care devenise concurentul Veneției pe plan comercial în Marea Adriatică.

În noiembrie 1202, flota cruciată devastează Zadarul, în ciuda protestelor papei, demonstrând care sunt adevăratele scopuri ale expediției, apoi se îndreaptă spre Constantinopol. La 17 iulie 1203 a început asaltul asupra capitalei bizantine, iar spre dimineața zilei următoare, orașul, cuprins de flăcări, a capitulat.

Alexios al III-lea Angelos abandonează la 18 iulie 1203 capitala împresurată de cruciați, fugind la Adrianopol, însoțit doar de fiica sa preferată, luând cu sine zece chintale de aur. Și-a găsit în cele din urmă refugiul la curtea sultanului de Iconion, Kay Khusraw I, căruia îi făcuse cândva servicii importante. Acesta a pornit în fruntea unei armate puternice spre Niceea, la care atenta, de această dată, ex-suveranul. În luptă, surprinzător, sultanul și-a pierdut viața, iar Alexios al III-lea a căzut prizonier. Și-a petrecut restul vieții în straie monahale, închis într-o mănăstire din Asia Mică (Dașkov, 1999, 344-345).

Între timp, la 1 august 1203, fiul lui Isaac Anghelos al II-lea, Alexios al IV-lea este încoronat ca asociat la domnie al tatălui său orbit, readus de cavalerii cruciați pe tron. Pentru aceasta Alexios le promisese să le plătească colosala sumă de 200.000 de mărci, să le întrețină timp de un an flota, să le pună la dispoziție zece mii de oșteni pentru campania în Orient și să formeze, pe cheltuială proprie, o garnizoană de 500 de ostași, în unul dintre orașele Palestinei. Pentru a-și achita datoria, Alexios al IV-lea a împovărat cu un impozit extraordinar toate categoriile de populație, inclusiv clerul ortodox. Pe deasupra, ostașii cruciați făceau pe stăpânii absoluți în împrejurimile capitalei, iar la insistențele împăratului, patriarhul Ioan Kamateros a fost nevoit să facă un șir de concesii papei. Toate acestea au stârnit o indignare extremă printre locuitorii capitalei, basileul atrăgându-și disprețul tuturor.

În lunile următoare, realizând că nu va putea achita întreaga sumă promisă cruciaților, Alexios al IV-lea a început să tragă de timp, relațiile agravându-se până la ultima limită. Cavalerii erau nemulțumiți de proasta întreținere a oștirii lor, între latini și

romei izbucnind chiar ciocniri armate. Grecii au întreprins chiar o tentativă de a arde flota cruciată, atacând-o cu vase incendiare.

În noaptea de 28 ianuarie 1204, în urma revoltei gărzii imperiale, Alexios al IV-lea este detronat, fiind înlocuit cu Alexios al V-lea Ducas, supranumit Murtzupholos (încrunțatul) (1204-1205), un om ferm, crud, adversar convins al „latinilor”. El a refuzat să le plătească cruciaților orice fel de recompensă în conformitate cu obligațiile luate de Angelos și a început să întărească orașul, pregătindu-se de război.

În martie, căpeteniile cruciate au luat decizia să ia cu asalt Constantinopolul, adoptând drept pretext formal pentru intervenție, uciderea lui Alexios al IV-lea. La 9 aprilie 1204 flota cruciată a pornit asaltul asupra Zidurilor Maritime, fiind respinși în primele zile cu ajutorul artileriei și al „focului grecesc”. În cele din urmă, zidurile au fost străpunse, iar orașul, care rezistase aproape nouă sute de ani în fața invaziilor barbare, a fost îngenunchiat și jefuit de purtătorii sabiei latine. Timp de trei zile cavalerii au smuls și adunat bogățiile din bisericile, palatele și casele Constantinopolului, sângele locuitorilor curgând șiroaie pe străzi. Jafului general i-a pus capăt numai o eclipsă de lună, pe care cruciații, superstițioși, au luat-o drept un semn divin. După împărțirea prăzii, pe tronul bizantin a urcat Balduin, conte de Flandra.

Împăratul Alexios al V-lea nu a abandonat lupta, încercând să realizeze o alianță cu ex-împăratul Alexios al III-lea, la care a și fugit după cucerirea capitalei. Inițial acesta a acceptat propunerea, însă ulterior, l-a invitat pe Murtzupholos la un ospăț și a poruncit să i se scoată acestuia ochii chiar la masă. Orbit, Alexios al V-lea a încercat să fugă în Asia Mică, dar a fost prins

de cruciați și condamnat la moarte și executat, pentru uciderea lui Alexios al IV-lea.

După zdrobirea Constantinopolului, care a pus capăt pentru totdeauna existenței Bizanțului ca imperiu de importanță mondială, un mare număr de greci a început un adevărat exod din teritoriile ocupate de cruciați spre orașele care nu fuseseră cucerite de latini. Cel mai puternic centru grecesc va deveni Niceea, pe care o despărteau de capitală doar Bosforul și un lanț de munți, însă și alte centre vor organiza rezistența împotriva latinilor.

Cele mai mari frământări se vor înregistra în partea europeană a fostului Bizanț, Epirul ajungând sub stăpânirea Anghelilor, Tracia sub cea a latinilor, iar Corintul și Atena sub cea a lui Leon Sguros. Litoralul Mării Marmara și a Mării Egee ca și majoritatea insulelor, au intrat pe mâna venețienilor. În Asia Mică, fără a socoti micile domenii, s-au format patru state grecești independente: Rhodosul, Philadelphia, Imperiul de Trapezunt și Imperiul de Niceea, ultimele două, cele mai importante.

BIZANȚUL ÎN EXIL

După cucerirea și jefuirea Bizanțului în aprilie 1204 de către trupele cruciate, acesta a încetat practic să mai existe, prăbușindu-se sub povara propriei slăbiciuni, victimă a crizei regimului politic care a degenerat în lupte pentru succesiune la tron și a prilejuit intervenția străină.

Teritoriul Bizanțului și capitala au fost împărțite între Veneția și cavalerii franci după un plan dinainte pregătit, nesocotindu-se orice legitimism prin alegerea lui Balduin de Flandra ca împărat, iar a venețianului Tommaso Morosini ca patriarh.

Balduin de Flandra, în calitate de împărat al Constantinopolului, nu al Bizanțului, dobânda cea mai mare parte a orașului cucerit și un însemnat domeniu format din Tracia până la râul Marița și părți din Bithynia Asiei Mici cu insulele învecinate.

Veneția dobânda nu mai puțin de o pătrime și jumătate din întreg teritoriul imperiului și din capitală, inclusiv biserica Sf. Sofia, urmând a fi legată de marea metropolă printr-o serie de porturi și insule din Marea Adriatică și Egee. Totodată, ajunge și în stăpânirea orașului Adrianopol din Tracia, prin toate acestea Veneția devenind stăpâna incontestabilă a Mediteranei Orientale și a strâmtoarelor Bosfor și Dardanele. Cu toate aceste posesiuni, cu o scutire comercială absolută pe întreg teritoriul fostului

imperiu și cu monopolul alegerii patriarhului, Veneția se putea considera, cu adevărat, marea beneficiară a cuceririi Bizanțului.

Ceilalți cruciați au întemeiat ducate la Atena și Moreea în Peloponez, ce vor dura multă vreme, creând aici o civilizație de coloratură franceză și venețiană.

O parte din feudalii bizantini s-au acomodat cu noul stil de viață, pactizând cu cruciații, alții au plecat în exil, organizând rezistența împotriva cruciaților. Aceștia din urmă se vor grupa în cinci centre independente: **Niceea**, unde ia naștere un nou imperiu sub conducerea familiei Laskaris, **Epirul**, cu capitala la Arta¹ sub conducerea Anghelilor, **Trapezuntul**, pe coasta de sud-est a Mării Negre, întemeiat cu sprijinul reginei Georgiei, de către nepoții lui Andronic I, Alexios și David, care au adoptat titlul de Mari Comneni, **Rhodosul**, cârmuit de fostul arhonte al Cretei, Leon Gabalas, și **Philadelphia**, împreună cu orașele din jur, conduse de Theodor Mangaphas.

Imperiul de la Niceea

Niceea era cel mai puternic centru grecesc după prăbușirea Constantinopolului. Aici a venit și Theodor Laskaris, care purta titlul de *despotes*, în 1204 în refugiu, însă locuitorii, trecuți prin amara experiență a comunicării cu puterea imperială a Anghelilor, nu l-au lăsat pe Laskaris să intre în oraș, chiar dacă, după lungi discuții, i-au oferit adăpost familiei acestuia.

Acesta și-a stabilit baza la mai neospitaliera Brussa, însă ulterior, organizând energic lupta împotriva latinilor, și-a atras simpatia niceenilor, care s-au învoit să-l recunoască suveranul lor. În martie 1205 sau 1206, Theodor I Laskaris a fost

---

¹ Arta – oraș în nord-vestul Greciei (azi în Albania).

proclamat împărat al romeilor la Niceea. Deoarece patriarhul Constantinopolului, Ioan al X-lea Kamateros, a refuzat categoric să părăsească Didymotika, care îl adăpostise, iar în curând a renunțat la funcție și a și murit, încoronarea bisericească n-a putut avea loc până de Paști, în anul 1208, când noul patriarh Mihail al IV-lea Autoreianos, ales și el la Niceea, a pus pe capul lui Laskaris stema imperială.

Theodor I (1205-1221) se distingea prin multe calități, însă ceea ce îl caracteriza în mod deosebit era uimitoarea capacitate de muncă, prin care și-a câștigat respectul tuturor. Urcând pe tron și-a jurat să izgonească din orașele bizantine oastea apuseană, și, deși succesele reale ale Imperiului de Niceea în conflictul cu latinii trebuie calificate ca modeste, totuși, el a reușit să apere independența noului stat și să înfăptuiască reforme serioase, creând baza pentru Reconquista grecească (Dașkov, 1999, 354).

Theodor a creat un sistem de apărare a granițelor susținut de trei linii defensive. Prima linie se baza pe întărirea și paza frontierelor cu ajutorul așezărilor de *akritai*, categorie socială scutită de la plata impozitelor și care beneficia de privilegii funciare. A doua linie era constituită de un redutabil lanț de cetăți și castele, dotate cu puternice garnizoane de mercenari. A treia linie era formată de milițiile kataphraktarilor pronoiari, numiți ulterior kaballarioi, cu detașamentele lor.

Schimbările din aparatul de stat au transformat, treptat, Imperiul într-un stat grecesc medieval, cu un înalt nivel al conștiinței naționale și al patriotismului. În virtutea acestui fapt Imperiul însuși poate fi pe deplin socotit moștenitorul legitim al Bizanțului „viguros”, iar basileii lui, în ciuda proporțiilor mult

reduse, pot fi puși în același rând cu Iustinian și cu Vasile Bulgaroctonul.

În ciuda unui șir de insuccese, în anii 1205-1214, grecii au oprit înaintarea spre Răsărit a cruciaților, războiul împotriva acestora transformându-se într-un război al întregului popor. Totodată, recurgând la războaie și la intrigi politice, Laskaris a făcut destul de repede din țara sa, cel mai puternic stat grecesc din Asia Mică.

În primul rând a căzut, sub loviturile niceenilor dar și ale latinilor, stăpânirea lui Theodor Mangaphas din Philadelphia, urmându-i lupta cu Imperiul de Trapezunt timp de un deceniu. Între 1205 și 1214 Theodor I le-a răpit trapezuntinilor David și Alexios, Marii Comneni, care făcuseră nesăbuița de a se recunoaște vasali Imperiului latin, cea mai mare parte a pământurilor lor apusene, înlăturând astfel un dușman la fel de periculos ca și turcii selgiucizi. Aceștia își întemeiaseră un sultanat la Iconion, în centrul Asiei Mici, de unde întreprindeau atacuri de pradă în teritoriul Imperiului niceean.

Theodor I Laskaris este recunoscut de venețieni „împărat al grecilor” în 1219, în urma încheierii unui acord prin care acestora le erau recunoscute vechile privilegii comerciale, prin el și Imperiul de la Niceea obținând recunoașterea internațională.

În 1221, înainte de a muri, Theodor I a lăsat tronul, nu unicului său fiu cum s-ar fi convenit conform tradiției, ci ginerelui său, Ioan Ducas Vatatzes, un om care poseda toate calitățile necesare unui basileu, pentru a proteja statul de eventualele răzmerițe.

Ioan III Ducas Vatatzes (1221-1254) s-a dovedit demn de încrederea socrului său. În primăvara anului 1225, în orașelul

Poimaneon, în nord-vestul Asiei Mici, frații defunctului împărat Theodor I, Alexios și Isaac Laskaris, însoțiți de o oștire latină, au încercat să-l detroneze pe Ioan al III-lea, însă intrușii au fost zdrobiți de greci. Bătălia de la Poimaneon a marcat cotitura în mersul războaielor latino-niceene, de acum încolo nu grecii fiind cei siliți să țină piept presiunii catolicilor, ci invers. Posesiunile cruciaților din Asia Mică se predau una după alta lui Vatatzes, care și-a câștigat repede faima unui comandant de oști de temut.

Dacă Theodor I acordase cea mai mare atenție organizării Imperiului din Niceea, Ioan al III-lea și-a îndreptat atenția spre consolidarea internă a țării. Astfel, aplicând o politică fiscală chibzuită și reorganizând economia imperiului, Ioan al III-lea a reușit să refacă resursele vistieriei într-un timp scurt, într-o vreme în care vecinii bizantinilor trăiau vremuri grele din cauza înaintării mongole. El încurajează ceea ce numim autarhie economică, susținând agricultura, avicultura și comerțul cu selgiucizii, interzicând în schimb importul de materiale costisitoare și care nu erau absolut necesare.

Situația stabilă a țării i-a permis lui Ioan al III-lea să înceapă la mijlocul deceniului al IV-lea al secolului al XIII-lea o amplă campanie de izgonire a catolicilor din Balcani. În anul 1235 el și-a consolidat poziția în Tracia încheind o alianță cu țarul bulgar Ioan Asan al II-lea, care rupe legăturile canonice cu Roma. Cu binecuvântarea patriarhilor răsăriteni, bulgarii vor avea din acel moment și ei un patriarh ortodox, prin aceasta consolidându-se pozițiile ortodoxismului în Balcani, mai ales că încă din 1219, Biserica sârbească se îndreptase spre Niceea pentru investirea unui arhiepiscop al Serbiei. În acea vreme, continuă și tratativele cu cele două biserici creștine (catolică și

ortodoxă) pentru o unire a lor, care totuși nu se va putea înfăptui.

Moartea în 1241 a lui Ioan Asan al II-lea și marea invazie mongolă în Europa și Asia Mică, vor schimba raportul de forțe în spațiul bizantin. Bulgaria, atacată de tătari, își pierde importanța politică. Pe de altă parte, în Asia Mică atât Marii Comneni din Trapezunt cât și Statul selgiucid cad sub dominația mongolă, singurii, grecii de la Niceea, sunt cruțați. Ei se folosesc de aceste împrejurări pentru a câștiga cât mai mult teren în dauna grecilor dizidenți din Epir, încât, în 1246 Thesalonicul cade în mâinile lui Ioan al III-lea. La moartea sa în 1254 Imperiul bizantin „în exil” de la Niceea, își dublase suprafața inițială (Dașkov, 1999, 358-361).

Fiul său, Teodor Laskaris al II-lea (1254-1257) s-a dovedit mult mai intransigent în chestiunile ecleziastice, neîncurajând unirea cu Roma decât dacă i s-ar fi recunoscut împăratului un arbitraj care să-l așeze deasupra papei și a patriarhilor. A dus războaie nu prea reușite în Europa cu bulgarii și cu despotul Epirului, Mihail al II-lea Anghelos, reușind să păstreze până către sfârșitul domniei cea mai mare parte a cuceririlor lui Vatatzes. Către sfârșitul domniei, Mihail al Bulgariei a răpit Niceei un șir de orașe din nordul Traciei, iar despotul Epirului, aproape toate posesiunile apusene, până la râul Vardar.

Teodor al II-lea a murit în 1258, odată cu el epoca Imperiului din Niceea și a dinastiei înțelepților Lascarizi, creatorii statului național grecesc, luând sfârșit. Pe tronul imperial a ajuns, prin înlăturarea cu abilitate a urmașilor și susținătorilor dinastiei Lascaride, Mihail al VIII-lea din dinastia Paleologilor. Acesta a cucerit despotatul Epirului și a pus

stăpânire pe Constantinopol, alungându-i pe latini și reînnoind firul stăpânirii bizantine asupra acestui oraș.

EPOCA DRAMATICĂ ȘI IMPERIUL BIZANTIN (1185-1261)

După dinastia Comnenilor a urmat o perioadă extrem de tulbure și dureroasă. Am înțeles a o numi „epoca dramatică” nu numai pe considerentul că ea este dominată de evenimente dramatice, ci și pentru a reține că în fond întreaga istorie a Imperiului Bizantin reprezintă o dramă istorică dintre cele mai dureroase și mai compromițătoare.

Aspectul compromițător prezintă interes deosebit căci istoria Bizanțului s-a inaugurat prin gloriosul merit de a fi deschis era creștină, având la bază credința într-un unic Dumnezeu – Tatăl reprezentând Desăvârșirea și în Iisus – Fiul proslăvind Dragostea, presupunând respectul față de om la cel mai înalt nivel.

Ca și în capitolele anterioare, vom lua cunoștință cu condamnabile crime ce au loc și la curtea imperială, respectiv în rândurile celor au aparținut Ortodoxiei, ca apoi să aflăm despre crime între aceiași creștini, de Răsărit și de Apus, prin intermediul cruciadelor. Nu putem pierde din vedere aceste aspecte compromițătoare într-o istorie bizantină ce o considerăm a fi actualizată, dat fiind că actualmente Creștinismul se confruntă atât cu ateismul, cât și cu Marile Religii.

În această luptă deschisă, în care ni se reproșează erori compromițătoare, suntem obligați a nu le trece cu vederea și a le

recunoaște, căci numai în acest fel dovedim că le regretăm și le contestăm, întrucât putem fi scutiți de critici din afară și ne continuăm mesajul creștin în accepția lui onorabilă.

Trecând la firul istoriei, se impune a reține că dinastia Comnenilor se încheie cu o crimă: Andronic I Comnenul este ucis într-o răscoală populară și înlocuit cu conducătorul răscoalei Isaac II (1185-1195). Noul împărat s-a dovedit curajos și merituos în luptele de apărare a Imperiului contra avarilor, dar a fost afectat și el de răscoala din zona Balcanilor, condusă de frații Petru și Asan. Ei au fost nemulțumiți de impozitele sporite și de faptul că au fost tratați umilitor la curtea imperială, refuzându-se calitatea de proniari, adică de nobili.

Răscoala a început la Târnovo, care după lupte victorioase cu bizantinii, devine capitala noului imperiu româno-bulgar, în ea încoronându-se Asan ca împărat. De la sine înțeles că Imperiul bizantin pierde teritorial zona Munților Haemus.

Încurajat de succesul Asăneștilor, marele jupân sârb Ștefan Nemanja se declară și el independent, pretinzându-se stăpân pe întinse teritorii iugoslave din nordul și vestul provinciei sârbești Rascia, de unde provenea el. Isaac II întreprinde o expediție și restabilește autoritatea imperiului în zonă. Acest succes a fost umbrat de cruciada a III-a care după cum știm, a prejudiciat mult Imperiu.

N-au fost de ajuns toate aceste nenorociri, căci Isaac II a fost supus și unui sfârșit de viață dintre cele mai dramatice și compromițătoare pentru o societate creștină. Propriul său frate Alexios III patronează un complot, îl detronează, îl orbește și îl întemnițează, dovedindu-se de o cruzime fără pereche.

Dureros de constatat că imoralitatea politică este dominantă și în noul regat româno-bulgar, căci în rândurile noii societăți

apar rivalități ce conduc la asasinarea lui Asan în 1196 și a lui Petru în 1197. Succesorul este tot un frate al lor, Ioniță, care reușește să se mențină zece ani.

Din punct de vedere religios are loc o deviere de la dreapta credință ortodoxă, nemairecunoscând autoritatea patriarhiei de la Constantinopol. Astfel, Ioniță primește coroana regală din partea papei de la Roma, iar episcopul Bisericii din Târnovo, care și primește calitatea de arhiepiscop din partea papei, se desprinde total de Constantinopol.

Alexios al III-lea Anghelos este constrâns să recunoască oficial regatul româno-bulgar, ca și pe cel sârb. Reținând că și acesta din urmă primește coroana tot din partea papei acordată noului rege Ștefan, ceea ce reprezintă o gravă extindere a Catolicismului în sfera ortodoxă a Răsăritului.

Așa se explică de ce noul papă al Romei, Inocențiu al III-lea (1198-1286) recunoscut a fi fost de mare autoritate, și-a permis să-i ceară lui Alexios al III-lea să se alieze cruciadei, acesta neputându-se opune și acceptând-o principal.

Forțele cruciate au cucerit cetatea Zara, de unde s-au pregătit a înainta spre Constantinopol. În sprijinul lor a apărut Alexios al IV-lea, fiul detronat a lui Isaac al II-lea Angelos, care reușise a fugi de sub arest, promițând a sprijini ocuparea Capitalei. La apropierea cruciaților de Constantinopol, Alexios al III-lea fuge și revine la tron Isaac al II-lea și fiul său, Alexios al IV-lea, înțelesi a-i primi pe cruciați.

Urmează seria dramelor: Isaac al II-lea și Alexios al IV-lea sunt uciși într-o răscoală populară, iar Alexios al V-lea Ducas, care a preluat tronul este ucis de cruciați în martie 1204, Constantinopolul fiind ocupat și jefuit după cum știm.

În afară de conducători, Imperiul însuși trece prin drama umilitoare și dureroasă fiind la discreția fraților creștini, apuseni, care împuternicesc ca rege pe Balduin de Flandra și hotărăsc împărțirea Imperiului, a cărui zonă centrală revine Veneției și cavalerilor apuseni, constituind Imperiul latin al Răsăritului. Evident are și el istoria lui, tot dramatică, întrucât Balduin de Flandra cade prizonier Asăneștilor și este ucis, însă noi continuăm cu istoria Imperiului Bizantin care-și urmează firul vieții și fără celebra Capitală.

Bizantinii nu capitulează, atât pe considerentul că le-au rămas terenuri disponibile, cât și pentru că și-au însușit ca ideal recucerirea Constantinopolului. În aceste condiții ei au reușit a se reconstitui statal în două centre mai importante: Niceea și Epirul.

Centrul cel mai puternic și mai însemnat, după cum am văzut mai sus, a fost Niceea, în Asia Mică dispunând de teritorii întinse sub stăpânirea familiei Laskaris. Cel dintâi Laskaris, recunoscut ca împărat, a fost Teodor I (1204-1222) urmat de Ioan al III-lea Ducas Vatatzes (1222-1254), ginerele său și de fiul acestuia, Teodor al II-lea Laskaris (1254-1258), care la moartea sa lasă un fiu nevârstnic Ioan al IV-lea, înlăturat de Mihai al VIII-lea Paleologul, ce a deschis era ultimei dinastii.

În Epir s-a impus o personalitate remarcantă Theodor Anghelos, care, în 1224 a reușit să intre în stăpânirea Tesalonicului, unde a fost încoronat ca împărat de arhiepiscopul grec al Ohridei, Dimitrii Chomatianos.

În acest timp, suveran în Niceea a fost Ioan al III-lea Ducas Vatatzes, impunător conducător prin calitățile de bun administrator, reușind o epocă prosperă. A fost în așa măsură admirat, încât după moartea sa a fost proclamat sfânt.

Populația Epirului s-a decis pentru acțiuni războinice. Natural că primul țel a fost Constantinopolul, dar numai entuziasmul n-a fost suficient. N-a reușit, fiind puțini și slab dotați. După o mică pauză, dorind o extindere teritorială, Theodor Anghelos s-a angajat într-o expediție împotriva regatului bulgar, unde țar era Ioan Asan al II-lea cu final dureros, Theodor fiind făcut prizonier, în cele din urmă sfârșind dramatic.

Lupta pentru Constantinopol rămâne să o ducă Lascarizii de la Niceea, care contau pe țarul bulgar, dar acesta era nestatornic, manifestând când prietenie, când dușmănie stăpânilor latini ai Constantinopolului.

O situație dificilă se conturează în zona bizantină în 1241 când moare Ioan Asan al III-lea și are loc marea năvălire a tătarilor, schimbându-se raportul de forțe în regiune. Bulgaria atacată de tătari este slăbită. În Asia Mică, Trapezuntul grecesc și statul Marilor Comneni cad sub dominația mongolă. Singuri, grecii de la Niceea rămân neatinși. Ei se folosesc de aceste împrejurări ocupând, în dauna grecilor disidenți, Epirul.

În 1246 Thesalonicul cade în mâinile împăratului din Niceea, Ioan al III-lea, care întreținea bune relații cu Frederic al II-lea, devenind ginerele său. Așa se explică tratativele de unire dintre cele două Biserici, dar fără rezultate efective. În orice caz, la moartea lui Ioan al III-lea (1254) Imperiul bizantin „în exil” de la Niceea, își dublase suprafața inițială datorită politicii chibzuite a împăratului care, și pe plan intern, a promovat o politică economică benefică, a încurajat agricultura și avicultura dispunând de produse disponibile pentru dezvoltarea comerțului, prin care a asigurat venituri statului.

Urmașul lui Ioan al III-lea este fiul său Teodor Laskaris al II-lea, care s-a dovedit vrednic ca și tatăl, pe care l-a depășit din punct de vedere spiritual și implicit religios. El a fost elev al celebrului profesor Nikefor Bledmydos și s-a realizat la nivelul de autodidact teolog, dovadă fiind calitatea lui de autor al unei noi lucrări cu titlul *Paraclisul Maicii Domnului*.

Se explică astfel de ce Teodor a fost deosebit de intrasigent în probleme eclesiastice, pe o linie strict ortodoxă. El nu a respins principial tratative cu catolicismul, dar a condiționat să i se recunoască autoritatea supremă, atât față de papă cât și față de patriarhii ortodocși.

Fiind profund religios, și-a ales ca patriarh pe Arsenios Autoreianos, vestit ca ascet și ca cel mai prestigios cleric. Drept consilier principial l-a ales, surprinzător pe Georgios Muzalon, modest ca poziție, dar apreciat ca om de caracter.

Din nefericire, Teodor Laskaris al II-lea sfârșește viața prematur, la vârsta de numai 36 de ani, răpus de o boală ereditară dar totuși o moarte naturală, în 1258.

Dureros, că după el, se înregistrează din nou acte dramatice care dezonorează creștinismul. Drept urmaș legitim rămâne minorul și nefericitul Ioan al IV-lea Laskaris (1258-1261) sub tutela lui Georgios Muzalon și a patriarhului Arsenie. Înalte funcții în stat ocupa în acest timp Mihail Paleologul, bun administrator și talentat diplomat. De pe această poziție, el organizează asasinarea coregentului Georgios Muzalon și îi preia el locul, dar nu se mulțumește cu atât, căci îl orbește pe minorul Ioan al IV-lea Laskaris, trimițându-l în surghiun, încât deplin întemeiat am apreciat această perioadă, de trecere între două dinastii, drept epoca dramatică din punct de vedere uman și

politic după cum rămâne deosebit de compromițătoare sub aspect religios și creștin, fiind dominată de crime înfiorătoare.

Mihail are onoarea de a reveni ca împărat în propria capitală a Imperiului la Constantinopol și de a inaugura o nouă și ultimă dinastie a Imperiului Bizantin, aceea a Paleologilor. Ea a început cum nu se poate mai detestabil, printr-o dublă crimă, dar s-a încheiat onorabil, printr-o moarte eroică.

PRIMII ÎMPĂRAȚI PALEOLOGI. CONFLICTUL UNIONIST

Imperiul bizantin a suferit de pe urma a trei **drame: geografică, politică și religioasă.**

Drama geografică este cea determinată de poziționarea la interferența a trei continente și înconjurat de o mulțime de neamuri ce se luptau pentru stăpânirea terenurilor. Drama politică este cea eternă a luptelor pentru putere, ce apar și în sânul celor mai omogene populații statale. A treia dramă, cea religioasă, poate fi internă determinată de secte, ca și externă, când rivalitatea se extinde și peste granițele statale. De acest ultim gen este drama religioasă a Marii Schisme respectiv a dezacordului, a dezbinării și chiar a luptelor dintre cele două curente ale Creștinismului.

Această mare dramă religioasă ne apare destul de clar, urmărind domnia celor doi primi împărați paleologi: Mihail al VIII-lea și Andronic al II-lea ambii prestigioși suverani a căror domnii le vom urmări în totalitatea lor, fiind de mare importanță istorică.

Mihail al VIII-lea revine ca prim împărat în Constantinopol, eliberat nu de el ci de strategul Alexios Strategopulos¹, într-o

---

¹ În vara anului 1261, basileul l-a trimis pe comandantul său de oști, Alexios Strategopulos, cu opsute de arcași călări cumani, să execute o manevră militară în apropierea zidurilor Constantinopolului. Aici acesta a aflat că

expediție contra lui Balduin al III-lea, ultimul împărat latin. Dar el este cel care preia Constantinopolul în locul Niceei, se încoronează în el și restabilește în mare măsură, teritoriul Imperiului. O parte îl obține prin lupte vitejești, o alta pe cale diplomatică prin tratative cu genezii care îi cedează terenuri în schimbul dreptului de a-și construi orașul propriu, Pera sau Galata, care a rămas aliat fidel și în ultimele lupte de apărare ale Constantinopolului în 1453.

Prin expediții războinice, Mihail al VIII-lea, reușește să recupereze o bună parte din teritoriile Peninsulei Balcanice și, astfel, dobândește prestigiu pe plan intern resimțindu-se o categorică prosperitate economică.

Din nefericire, pe plan extern, situația nu se clarificase prin ocuparea Constantinopolului de către bizantini, acesta fiind revendicat urmașii apuseni ai cruciaților. Lui Mihail al VIII-lea, nu i-a rămas decât calea diplomatică, depunând eforturi, încununată de succes în cele din urmă, prin care a reușit ca puterile apusene să schimbe strategia de luptă în cazul Cruciadelor, hotărând ca Africa de Nord să fie bază de expediții în vederea eliberării Locurilor Sfinte și să nu mai pretindă includerea Constantinopolului în itinerar.

Mihail al VIII-lea reușește această manevră diplomatică prin tratative cu regele catolic al Franței, Ludovic al IX-lea, un adept al unității creștine. Tratează cu el ani de zile, dar și cu papa Grigore al X-lea care, la rândul său, condiționa nerevendicarea Imperiul Latin de Răsărit, de unirea celor două Biserici.

---

trupele de pază ale latinilor sunt plecate într-o expediție și, cu ajutorul localnicilor, a pătruns în oraș și a pus stăpânire pe el, incendiind casele catolicilor.

Fără îndoială că Mihail al VIII-lea n-a avut de ales, a acceptat în principiu Unirea hotărâtă la Consiliul de la Lyon, în 1274.

Consecința acestei hotărâri a fost dezlănțuirea luptei dramatice dintre unioniști și fideli ortodocși. Definitivarea Unirii s-a confirmat la 6 iulie 1274 la Lyon, la care basileul a reușit să trimită o comisie unionistă, compusă din fostul patriarh Germanos, marele istoric Georgios Acropolites și mitropolitul din Niceea, Teofan. De partea Unirii a fost câștigat și teologul de mare prestigiu Ioan Bekkos, viitor patriarh de Constantinopol (1275-1282), încât se poate spune că elita Bizanțului a fost pentru Unire.

La comunicarea hotărârii de la Lyon, atât o parte a clerului cât mai ales masele populare au manifestat împotrivire, având în frunte pe patriarhul Iosif I. Acesta a fost, de altfel, înlocuit în curând cu Ioan al XI-lea Bekkos. Împotriva Unirii s-au pronunțat și o parte din membrii familiei imperiale. Mihail al VIII-lea reușește, totuși, să se mențină la conducere datorită faptului că s-a dovedit victorios în luptele pentru apărarea granițelor, iar în interior starea economică era prosperă.

În convingerile lui a rămas fidel cultivării bunelor relații cu Occidentul. Ca să potolească divergența din familie l-a asociat pe fiul său, Andronic, la domnie, dar îi aranjează și căsătoria cu o principesă maghiară, evident catolică.

În aceste condiții Mihail al VIII-lea își încheie domnia, recunoscut fiind ca mare împărat, dar neregretat pentru politica sa unionistă. Normal, fără crime de data aceasta, urmează la tron Andronic al II-lea (1282-1328), categoric antinunionist. De la sine înțeles că a fost reînscăunat ca patriarh Iosif, dar fără persecutarea lui Ioan al XI-lea Bekkos.

Deosebită satisfacție a avut întreg regnul călugăresc, care n-a fost persecutat, dar nici încurajat în această perioadă. Andronic al II-lea stabilește o nouă orânduire privind ierarhia bisericească și hotărăște trecerea tuturor mănăstirilor sub autoritatea patriarhiei din Constantinopol. Prin întreaga sa politică religioasă, refuzând orice amestec al papalității asupra patriarhiei Bizanțului, conflictul unionist încetează și schisma din 1054 reintră în prevederile sale.

Recunoscându-i-se acest merit lui Andronic al II-lea urmăm firul istoric al Imperiului, care, din păcate, se afla pe panta declinului. O primă greșeală a împăratului a fost că în politica de prietenie cu genovezii, le-a încredințat o bună parte din flota de război a Imperiului, care rămâne în acest fel în inferioritate.

În ceea ce privește trupele de uscat, Andronic se orientează spre mercenarii apuseni, angajând compania catalană, condusă de aventurierul Roger de Flor, care s-a obligat la luptă împotriva turcilor otomani, pătrunși în Asia Mică, reușind chiar câteva victorii însemnate. Compania intră în conflict cu grecii autohtoni, care organizează un complot, în urma căruia Roger de Flor este ucis.¹ În complot a fost implicat și Mihail al IX-lea, fiul lui Andronic al II-lea, asociat la tron. Compania catalană părăsește Bizanțul, înaintează spre sud, stabilindu-se și organizându-se într-un mic stat catalan.

---

¹ Condontierul Roger de Flor și catalanii săi au reușit să nimicească în 1303 în Asia Mică forțe uriașe ale turcilor, oprindu-i din înaintare, însă apoi au început să-l șantajeze pe basileu, pretinzându-i bani și pământuri. De fapt, catalanii își organizaseră un stat independent pe teritoriul micrasiatic al Imperiului, fără a manifesta cătuși de puțin o intenție de a se supune autorităților acestuia, săvârșind diverse fărădelegi împotriva bizantinilor. Părăsesc teritoriul Bizanțului abia în 1308, stabilindu-se pe pământurile ducatului Atenei (Dașkov, 1999, 374).

În familia imperială intervine un conflict între Andronic al II-lea și nepotul său, viitorul Andronic al III-lea, care a degenerat într-un război civil (1321-1328) în urma căruia Imperiul slăbește. Recunoscând dureroasa situație, Andronic al II-lea se retrage la o mănăstire, urmându-i, firesc, Andronic al III-lea (1328-1341).

Dându-și seama de situația critică a Imperiului Andronic al III-lea caută colaboratori competenți. Spre norocul lui își alege ca mare domestic, echivalent cu șef de guvern, pe Ioan Cantacuzino, om destoinic, capabil și plin de energie. Măsurile grabnice trebuiau luate pentru salvarea statului, ce se afla în pragul prăbușirii. Trebuia refăcută măcar în parte flota, aproape desființată sub Andronic al II-lea. În acest scop s-au depus eforturi sporite, reușindu-se construirea unui mare număr de nave, la care au contribuit toți cei cu stare bună, prieteni ai lui Cantacuzino.

Viața socială era profund tulburată de infracțiuni curente și de nemulțumiri generate de corupția organelor administrative. Dată fiind această situație Andronic al II-lea înființase la Constantinopol un gen de Curte de Apel cu 12 judecători superiori cu sarcina de a soluționa nedreptățile și nemulțumirile din Imperiu, dar nu s-a reușit o îmbunătățire a situației.

Andronic al III-lea a reluat problema. El a prevăzut și înființat o instanță superioară cu așa numiții Judecători universali la Constantinopol, cu autoritate pe tot Imperiul. Fiindcă s-au dovedit insuficienți s-au mai înființat astfel de instanțe și în provincii.

Fiecare instanță avea 4 judecători, dintre care doi erau laici, iar doi eclesiastici. De recunoscut că acest procedeu a însemnat

o garanție a dreptății, ca și un spor de autoritate a Bisericii, contându-se pe onorabilitatea celor ce o reprezentau.

Fără îndoială că slujitorii Bisericii au fost onorabili, dar pentru simplul fapt că între timp s-a dovedit că trei dintre eclesiastici s-au lăsat mituiți, s-a făcut mare scandal, aducându-se critici violente și jignitoare la adresa întregului cler.

Demn de reținut din această situație este că o colaborare între Biserică și conducerea politică a statului a fost posibilă, realizându-se o moralitate superioară în viața politică, dar existând și riscul de a compromite Biserica, întrucât cea mai mică greșală a unui cleric, prejudiciază peste măsură prestigiul Bisericii. În consecință, se poate spune că se poate coopera fructuos cu Biserica fără implicare afectivă și nemijlocită a clericilor, limitându-se această cooperare la consfătuiri, îndrumări și chiar control privind activitatea instituțiilor publice civile.

Pentru istoricii Bizanțului rămâne un titlu de onoare cooperarea strânsă dintre stat și Biserică, acordându-se credit moral Bisericii, fapt ce a constituit o practică onorabilă în trecutul nostru istoric, prin strânsă cooperare dintre domnitori și ierarhii Bisericii Ortodoxe.

Dacă spiritual s-au înregistrat progrese în perioada primilor împărați paleologi, din punct de vedere politic, Imperiul se menține cu mare greutate, recuperând cu greu doar o parte din vechile teritorii legitime. Astfel, în Grecia de Nord se înregistrează succese prin care micile state grecești, ca și cele latine, sunt reintegrate în Imperiu.

În schimb, în Balcani, Serbia devine tot mai mult stăpână, mai ales după marea victorie de la Velbujd, din iulie 1330, în care ea câștigă supremația în fața bulgarilor. Astfel, Serbia

devine puternică și ocupă o parte din vechile teritorii legitime ale Imperiului. La puțin timp cele două regate slave au la conducere doi suverani prestigioși: regele Ștefan Dušan în Serbia (1331-1355) și țarul Ioan Alexandru (1331-1371) în Bulgaria.

La puțin timp după preluarea puterii, cei doi suverani s-a aliat și au organizat expediții de cucerire a unor teritorii bizantine. Imperiul nu poate acționa, fiind angajat în lupte grele cu turcii otomani, ajunși în Asia Mică, unde de asemenea se pierd teritorii. Turcii cuceresc în 1331 Niceea, iar în 1337 Nicomidia.

Norocul Imperiului a constat în flota sa puternică, prin care a recucerit insula Chios și alte insule din zonă. Fără prea mare greutate au fost recuperate provinciile Grecia propriu-zisă, Thesalia, Epir și Arcadia, încât Imperiul a reușit să se consolideze.

În acest timp apare și un motiv de neliniște socială provocată de Isihasm, un nou curent religios. Andronic al III-lea convoacă un sinod în vara anului 1341, menit a aduce liniște în disputa privind persoana Sf. Grigore de Palamas. Sinodul și-a încheiat lucrările, dar și Andronic al III-lea își încheie viața la 15 iunie 1341. Moștenitor rămâne minorul Ioan al V-lea, cu mama sa Anna de Savoia, împărăteasă-regentă, de obârșie occidentală și cu câțiva devotați ai Curții imperiale.

DECLINUL IMPERIULUI. ISIHAMUL, ANARHIA POLITICĂ, LUPTELE RELIGIOASE ȘI ASCENSIUNEA OTOMANĂ

Istoria omenirii este dominată de neînțelegeri, conflicte și dușmăanii ce degradează viața socială cauzând nu numai suferințe, ci și pierderi de vieți omenești. Fiindcă datorăm diavolului tot ce este rău în lume, de la sine înțeles că s-ar cuveni ca religia, ce reprezintă credința în Dumnezeu, reprezentând Binele, să fie salvatoare și să ferească omul de la răutățile lumii. Din nefericire, istoria în general, dar mai ales istoria bizantină relevă că și credința religioasă dezbină și favorizează conflicte, mai ales atunci când în disputele dogmatice se implică și persoane ale conducerii politice, ceea ce în Imperiul Bizantin a fost foarte frecvent, mai ales în era dinastiei paleologilor.

Se cuvine a ne edifica asupra acelei doctrine și practici ascetice apărute la începutul secolului al XIV-lea în Bizanț, numită Isihasm¹, fiindcă acum la început de secol XXI se

---

¹ Isihasmul reprezintă patru fenomene distincte : 1) practica ascetică a călugărilor din Asia Mică, de la sfârșitul secolelor III-IV, caracterizată prin retragerea deplină din viața lumească; 2) metoda psiho-somatică a „rugăciunii lui Iisus”; 3) palamismul – sistem de concepții teologice, elaborat de Palamas în procesul polemicii sale cu Varlaam și cu discipolul acestuia, Grigore Akindynos; 4) politic – program social și cultural, promovat, începând din

resimte o recrudescență a sa. La origine, curentul îl are pe Sf. Simeon Noul Teolog, decedat în 1022, care a inițiat practica unei meditații profunde, în izolare și deplină liniște, cu capul aplecat și cu privirea fixă spre centrul abdomenului, rostind continuu rugăciunea „Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă”. În zilele noastre se vorbește de „Rugăciunea inimii”, cu privirea spre inimă și rostind în profundă meditație: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul!”.

Dacă credincioșii s-ar fi oprit la atât, la meditația ce-i conducea spre lumina cea nevăzută a lui Dumnezeu ce totuși se descoperea lor, n-ar fi fost motive de neînțelegeri și conflicte. A intervenit însă Sf. Grigore Palamas, care a pretins ridicarea actului practic al meditației la rang de dogmă, ceea ce înseamnă credința că lumina meditației este chiar lumina divină, reprezentând pe Dumnezeu, de care omul se poate învrednici, reușind un nivel superior în sfințenie și chiar în dumnezeire. Drept consecință s-a ajuns la a se crede că se realizează o nouă categorie de credincioși îndumnezeiți, întruchipând în ei lumina divină originală.

Împotriva acestui gen de credință și categorie de credincioși s-a ridicat călugărul Varlaam din Calabria, matematician de vază. El s-a afirmat drept credincios ferm în sprijinul Ortodoxiei, pe care a reprezentat-o și a apărat-o în tratativele cu Biserica romano-catolică, la Avignon în 1339. Revenit la Constantinopol, s-a dat la critici dure la adresa isihaiștilor, numindu-i „privitori în buric” atacând și latura dogmatică.

---

secolul al XIV-lea de către unii oameni politici bizantini (Meyendorff, 1974, 183).

După opinia lui, lumina pe care au văzut-o apostolii pe muntele Taborului este creată, căci dacă ar fi necreată, ar fi identică cu Dumnezeu și dacă ar fi identică cu Dumnezeu, ar fi și ea invizibilă ca și Dumnezeu. Varlaam acuză pe isihaiști de diteism, de credință în doi Dumnezei, unul ca ființă transcendentă invizibilă și altul ca energie creată vizibilă ca cea de pe muntele Taborului. Riposta din partea Sf. Grigore Palamas a fost că lumina de pe muntele Taborului nu era Dumnezeu, ci numai o curgere a harului dumnezeiesc, care iradiază din ființa lui Dumnezeu.

Pentru noi cei de astăzi, n-ar fi motiv de dispută, de neînțelegere și mai ales de dușmănie între credincioșii creștini. De ce totuși s-a ajuns la discordie, putem explica prin două motive: credincioșii timpului erau mult mai exigenți dogmatic decât noi contemporanii, iar în problemele credinței s-au angajat pe lângă ierarhi ai Bisericii, reprezentanți ai conducerii statului, unii de-o parte, alții de alta, urmând evenimente istorice nu atât de importante pe cât de dăunătoare imperiului.

La interval de 4 ani se susțin două sinoade, unul pro, altul contra Isihasmului. Sinodul din 1341 s-a pronunțat pentru isihaiști. Varlaam fiind condamnat a plecat în Italia. A urmat Sinodul din 1345 tot la Constantinopol, care a condamnat și anatemitizat pe Sf. Grigore Palamas susținătorul isihasmului. În aceste condiții în care se desfășoară lupta dintre idei, s-au conturat două tabere ale împuterniciților imperiali.

Astfel, potrivit isihasmului s-a afirmat împărăteasa Anna de Savoia, văduva regentă a împăratului Andronic al III-lea și mama lui Ioan al V-lea Paleologul (1341-1391), având alături pe patriarhul ecumenic Ioan al XIV-lea Kalekas (1334-1347).

În urma altor două sinoade ținute tot la Constantinopol, la 1347 și 1351, s-a aprobat doctrina isihastă, adoptată și de Ioan Cantacuzino. Prin această adopție la curtea imperială se crează o atmosferă extrem de încordată. Ioan Cantacuzino, coregent împreună cu împărăteasa Anna, simțindu-se amenințat de comandantul flotei imperiale, Alexios Apokaukos, unul din apropiații împărătesei, părăsește capitala. El se refugiază în Tracia la Didymotika, puternica cetate în jurul căreia se aflau numeroasele castele și moșii ale familiei sale, și unde, la 26 octombrie 1341 este proclamat împărat de mării latifundiari sub numele de Ioan al VI-lea Cantacuzino. Astfel se deschide o nouă serie de războaie civile, absurd de a fi toate redate în amănunt.

Ioan Cantacuzino se sprijinea pe mării aristocrați, posesori de pământ și pe mulțimea călugărească, dominant isihastă, de la Athos îndeosebi. Tabăra adversă normal că avea aliați prooccidentali, dar era susținută în interior de pătura mijlocie a Constantinopolului și de o parte din populația de rând. În ansamblu, s-a ajuns la prosperarea anarhiei.

Situația s-a complicat și prin faptul că vreme de câțiva ani marele port al Bizanțului, Thesalonicul, era stăpânit de așa-ziii zeloți, căpeteniile unei răscoale populare, cu adânci revendicări sociale, asemănătoare tuturor revoltelor populare gen Spartacus.

Zeloții, vrăjmași ai mării proprietăți și ai aristocrației, se împotriveau și ei lui Cantacuzino. După lupte de câțiva ani, în care au fost implicați și sârbii lui Ștefan Dușan, apoi chiar și turcii, ale căror bande armate au fost chemate în ajutor de Cantacuzino, acesta reușește să intre victorios în Constantinopol.

Deși a avut posibilitatea, Ioan al VI-lea Cantacuzino nu a înlăturat dinastia Paleologilor, ci doar s-a asociat la tron cu aceștia. În timpul domniei lui în fruntea Constantinopolului

(1347-1355) a luptat din răsuputeri să restabilească ordinea, liniștea și să salveze finanțele Imperiului.

Toate străduințele au fost zadarnice. Starea de anarhie persista. Doar sub aspect religios palamismul a triumfat sub influența lui Cantacuzino.

După ce Sf. Grigore Palamas fusese osândit de sinoadele locale în urma intrigilor patriarhului Ioan al XIV-lea Kalekas și chiar întemnițat, la suirea pe tron a protectorului său i se redau toate drepturile.

Obosit de nenumăratele și sângeroasele lupte intestine, Ioan al VI-lea abdică în 1355 călugărindu-se și retrăgându-se într-o mănăstire. Aici, sub numele de Ioasaf, se dedică scrisului, lăsând după sine câteva tratate în apărarea isihasmului, împotriva lui Mahomed și a păgânilor, precum și o *Istorie*, în care a descris evenimentele contemporane lui. Trece în neființă în 1383 la Mistra¹ în vârstă de aproape nouăzeci de ani.

În 1350 Sf. Grigore Palamas intră în Thesalonic, unde fusese numit mitropolit. În 1351 are loc sinodul de la Vlacherne (Constantinopol) care constituie pentru el un adevărat triumf. Doctrina sa dogmatică a fost proclamată doctrină oficială a Bisericii Ortodoxe. Doi adepți ai săi, Callistos I și Filotei, vor deveni, ulterior, patriarhi ai Constantinopolului. Isihasmul și învățătura palamistă cuceresc teren în Balcani și chiar în întregul răsărit ortodox.

Pentru o perioadă s-au domolit luptele religioase, dar apar periculoasele forțe externe. Pe teritoriul Imperiului se desfășoară un război între venețieni și genovezi, sârbii lui Ștefan Dušan fac

---

¹ Mistra – oraș și fortăreață bizantină, în apropiere de străvechea Sparta.

invazii dezastruoase, iar pe de altă parte turcii pătrund tot mai adânc în Peninsula Balcanică.

La aceasta se adaugă și un conflict religios când patriarhul Callistos refuză să-l încoroneze pe Matei, fiul lui Ioan al VI-lea, proclamat coregent și viitor împărat. Se constituie două tabere ce se luptă, conflictul sfârșind cu alungarea de pe tron a lui Matei Cantacuzino (1355).

Ioan al V-lea Paleologul, rămas singur stăpânitor, întâmpină enorme dificultăți din cauza genovezilor și turcilor în expansiune ca și din cauza certurilor religioase, ce par fără sfârșit. Imperiul, în declin din cauza conflictelor interne, este tot mai mult amenințat de ascensiunea otomană. Trecuți în Europa, turcii au ocupat Gallipoli¹ și, extinzându-se, au pus stăpânire și pe Adrianopole, care a devenit noua lor capitală.

Ioan al V-lea depune eforturi disperate să câștige sprijinul papalității, care urma să organizeze o nouă cruciadă, de data aceasta spre salvarea Imperiului de Răsărit. Propunerile înaintate de el papei au fost de-a dreptul uimitoare. Un mic ajutor a primit printr-o expediție condusă de Amedeo de Savoia, care a reușit să elibereze câteva orașe de sub turci și să despresoare Constantinopolul.

Între timp Ioan al V-lea întreprinde călătorii în Apus pentru noi ajutoare. A ajuns astfel, la Buda, la curtea regelui maghiar Ludovic cel Mare. În 1369, Ioan al V-lea ajunge în Italia unde a trecut la catolicism într-o biserică din Roma, în speranța că va primi ajutoare, dar a rămas doar cu promisiuni. Drept reacție, patriarhul Philotheos a inițiat o ligă de apărare, pe bază isihastă,

---

¹ Gallipoli – peninsula pe țărmul european al Dardanelelor și orașul din această peninsula (azi Gelibolu în Turcia).

a Ortodoxiei, propunând acțiuni critice la adresa Constantinopolului.

În aceste condiții tensionate între cele două mari biserici, s-a conceput o cruciadă împotriva turcilor, constituită numai din partea credincioșilor ortodocși. Câțiva principii din zonă, sârbi, bulgari și nobili bizantini, au reușit să întrunească efectivele de luptă, dar departe de nivelul celor necesare față de cele ale rivalilor turci. Cu tot eroismul creștinilor ei au suferit înfrângeri dureroase în anii 1371 și 1372 la Černomen², unde au căzut și principalii comandanți. Drept consecință, turcii devin tot mai puternici în peninsula Balcanică.

Papa Grigore al XI-lea și-a dat seama de pericolul turcesc propunând o nouă cruciadă. Apelul său n-a avut ecou din cauza poziției Patriarhiei Constantinopolului și a masei de credincioși ce refuzau unirea cu Roma.

Dată fiind situația Ioan al V-lea acceptă în 1374 să se semneze un tratat prin care se consideră vasal turcilor otomani. Drept garanție a supunerii lui, a acceptat ca fiul său Manuil să fie ostatic la curtea lui Baiazid. În această tristă situație moare Ioan al V-lea Paleologul, lăsând la domnie pe fiul său devenit Manuil II, care reușește să fugă din Brussa³ și să ajungă la Constantinopol, unde își ia în primire domnia.

Baiazid nu s-a sesizat de fuga prințului, fiind ocupat cu principala expediție, prin care a ocupat Târnovo în 1393, capitala Bulgariei și prin ea întreg regatul bulgar, stăpânit apoi aproape 500 de ani. De pe această glorioasă poziție trece Dunărea și se confruntă cu Mircea cel Bătrân la Rovine în 1394.

---

² Černomen – oraș în Serbia, situat pe râul Marica.

³ Brussa – oraș în Bithynia (azi în nord-vestul Turciei asiatice).

Cu toată vitejia și victoria românilor, Mircea este nevoit să accepte un tratat de vasalitate condiționat de retragerea turcilor de pe teritoriul românesc.

Baiazid s-a întors în Peninsula Balcanică pentru noi cuceriri. Apusul sesizat de ascensiunea otomană, a reușit o nouă cruciadă, bine organizată datorită sprijinului dat de Sigismund, regele Ungariei, dar fără succes în luptă, căci în confruntarea de la Nicopole, 25 septembrie 1396, Baiazid este din nou victorios, continuând cuceririle sale. După ocuparea Bulgariei de Vest, a înaintat spre sud, ocupând toată Grecia.

Constantinopolul reușește să se mențină primind un ajutor din partea lui Carol al VI-lea regele Franței. Imperiul doar se apăra, nu se mai angaja la lupte. Noul împărat Manuel al II-lea a călătorit în Apus, încercând să obțină un ajutor masiv, fără de care își dădea seama că nu putea fi salvat Imperiul, limitat acum la Constantinopol, cu o unică zonă fortificată.

Baiazid era ocupat cu luptele cu tătarii conduși de Timur Lenk, ce ocupă o parte din teritoriile Imperiului Otoman. Războiul i-a fost fatal, căci în lupta de la Ankara din 28 iulie 1402 Baiazid este învins și făcut prizonier, iar Imperiul, o parte este ocupat de tătari, iar în rest, este lovit de dezorganizare.

În aceste condiții, Manuil al II-lea, revenit din călătoria din Franța, reușește să încheie un tratat de pace cu noul sultan Suleyman, care restituie Imperiului Thesalonicul și o mică zonă teritorială, recunoscând Imperiul Bizantin ca stat deplin suveran. Acest succes major al anului 1405, fără luptă, se datorește atât situației critice a Imperiului otoman, cât și basileului Manuil al II-lea, recunoscut drept o înaltă personalitate, cu o cultură superioară și impunător prin condiția sa.

ECUMENISMUL ÎN FINALUL BIZANȚULUI. CONCILIUL FLORENTIN. ULTIMA CRUCIADĂ

Istoria Bizanțului poate fi tratată din diverse puncte de vedere: **politic**, reținând dinastii și războaie, **religios**, reprezentând cele mai importante aspecte ale instaurării și evoluției Creștinismului, **social** fiindcă este oglinda transformării societății antice în cea feudală, și **spiritual**, fiindcă ne descoperă o importantă și dramatică luptă de idei.

La acest plan spiritual ne oprim și în faza decăderii Bizanțului relevând ceea ce se deduce din toată istoria sa, respectiv că: „Ecumenismul constituie un factor determinant al multor evenimente majore ale Bizanțului”.

Fiindcă se poate vorbi în multe sensuri despre Ecumenism se cuvine a lua cunoștință și a recunoaște ca deplin valabile consemnările din *Dicționarul religios* al autorului M. Stoian: „Ecumenici – investit cu autoritate asupra întregii Biserici creștine” și „Ecumenism – tendința de unire a tuturor Bisericilor creștine într-una singură”.

Ambele accepțiuni se impun a fi luate în considerare, căci ambele constituie cele mai valoroase criterii de cercetare și cunoaștere a istoriei bizantine. Prima accepție ne descoperă o cruntă și condamabilă *luptă de autoritate* asupra Bisericii creștine dintre cele două centre supreme: Roma și Constantinopol.

Pentru faza finală a istoriei Bizanțului, de reținut a două concepții: „Tendința de unire a tuturor Bisericilor creștine într-una singură” manifestată prin susținerea întru apărarea și spre salvarea Bizanțului ca centru creștin. Conciliul florentin și toate evenimentele epocii pe care le vom urmări, ne vor dovedi această măreață menire și străduință a Ecumenismului.

Un prim rezultat al acestei idei și stări de fapt salvează istoria Bizanțului de umilitoarea și compromițătoarea idee că: *prăbușirea și cucerirea Constantinopolului se datorește faptului că bizantinii, conducători și clerici erau dominați de disputele privind sexul îngerilor*. Încă se vehiculează această cruntă minciună și autentică blasfemie, atât la adresa adevărului istoric, cât și al religiei creștine.

Imperiul Bizantin a decăzut în primul rând datorită erei istorice dominată de năvăliri barbare, unele provenind din creșterea excesivă a populațiilor ce necesitau noi spații demografice, altele din fanatismul religios islamic sau politic aventurier, precum cel practicat de turci și tătari. Vom urmări ansamblul evenimentelor istorice din care se descoperă cauzele căderii Constantinopolului ca de asemenea manifestările ce ilustrează Ecumenismul ca stare de spirit a Europei creștine.

Deși n-a ieșit biruitor, acest Ecumenism e bine să-l cunoaștem fiindcă ne descoperă adevărul politic asupra epocii și în același timp ne inspiră, ne îndrumă asupra a ceea ce rămâne de făcut actualmente pentru ca același Ecumenism creștin să nu se mai piardă în reuniuni sterile, ci să se împlinească spre salvarea Creștinismului din criza în care se află.

Penultimul împărat Ioan al VIII-lea Paleologul (1425-1448) nu mai era stăpân decât asupra Constantinopolului. Celelalte puține regiuni, care mai rămăseseră sub bizantini, erau

guvernați de către frații săi. Thesalonicul, al doilea oraș al Imperiului, cade asediat de turci. Împăratul nu s-a pierdut cu firea și curajos și-a însușit două idei salvatoare. Prima a fost întărirea zidurilor de apărare ale Capitalei, iar a doua a fost Ecumenismul creștin întrevăzând Unirea Bisericilor și a statelor creștine. În acest scop el a intrat în tratative cu papa Eugeniu al IV-lea, care s-au soldat cu Sinodul de la Ferrara-Florența.

Atmosfera în Apus era favorabilă mobilizării forțelor creștine împotriva turcilor, occidentalii fiind jigniți și revoltați de devastările barbare ale turcilor la ocuparea Thesalonicului și a celor din capitala Epirului, soldate cu exterminări în masă și transformarea bisericilor creștine în moschei. Problema convocării unui conciliu de unire cu Roma a devenit actuală fiindcă prin această unire se justifica și se putea angaja Occidentul în a veni în sprijinul Ortodoxiei.

Dovada condiționării unui astfel de sprijin a dovedit-o faptul că o hotărâre a Conciliului de la Basel-Elveția, ce se desfășoară în acea perioadă, prevedea unirea, motiv pentru care s-a și deplasat în 1433 o delegație la Constantinopol, dar fără rezultat.

Ioan al VIII-lea a dus tratative cu papa Eugeniu al IV-lea și a obținut în mai 1437, încuviințarea organizării unui nou conciliu într-un oraș italian, decis ulterior a fi Ferrara. El lasă locotența Imperiului fratelui Constantin și pleacă spre Italia în fruntea unei delegații din care mai făceau parte Dimitri, fratele împăratului, patriarhul Iosif al II-lea, Visarion al Niceei, Marcu, arhiepiscop al Efesului și marele eclesiast Silvestru Syropoulos.

Papa a primit delegația la Ferrara, unde mai sosise și delegația rusă în frunte cu Isidor al Kievului. Din cauza unei epidemii la Ferrara, sinodul s-a transferat la Florența, în ianuarie

1439. Evident discuțiile erau dificile din cauza problemelor de ordin dogmatic.

Cu destule dificultăți s-a căzut de acord asupra controverselor majore: filioque, purgatoriul, azimila. Foarte greu s-a ajuns la formularea primatului papal pentru ca în iulie 1439 să se poată citi *decretul* de unire, în catedrala din Florența în limbile latină și greacă. Cu excepția primatului papal, pentru care susceptibilitățile grecești erau menajate, *în toate celelalte chestiuni controversate se dădea câștig de cauză latinilor*. În semn de recunoștință papa a înălțat la rangul de cardinal pe Isidor al Kievului și pe Visarion al Niceei.

Ioan al VIII-lea a sosit la Constantinopol în februarie 1440 cu decretul de unire și evident cu asigurări de ajutor din partea Occidentului. La puțin timp basileul a întâmpinat o puternică ostilitate, opinia dominantă a Constantinopolului fiind împotriva Unirii. De reținut: *comunitatea creștină a Capitalei, în fața celui mai mare pericol, a pus mai presus de orice credința sa ortodoxă*.

Antiunionismul era dominant, astfel că, în cele din urmă, chiar câțiva din cei care au semnat actul inițial n-au mai fost de acord. Cu mare greutate împăratul poate numi patriarh pe mitropolitul Mitrophanes, adept al unirii. Mare rival al unirii s-a afișat mitropolitul Marcu al Efesului, care a atras după sine majoritatea monahală.

Situație asemănătoare a fost în tot Răsăritul ortodox, dat fiind că toți patriarhii apostolici s-a declarat contra Unirii. În Rusia, opoziția a fost violentă și mitropolitul Isidor al Kievului, care a citit actul semnat la Florența, a fost destituit și chiar închis.

În Occident, încă nu se știa de opoziția Unirii, încât papa Eugeniu al IV-lea se străduia să-și respecte promisiunile făcute Bizanțului, presupus unit, făcând apel la numeroșii principii ai Apusului. Din rândul principilor s-a considerat a face parte Iancu de Hunedoara care s-a alăturat lui Vladislav, regele Ungariei, care a preluat voluntarii cruciați sosiți din Apus.

În sprijinul acestor forțe s-a aliat și despotul sârb George Brancovici și, împreună, au pornit în expediție împotriva turcilor, obținându-se în decembrie 1443, o mare victorie lângă orașul Nisa. Urmarea a fost încheierea unei păci foarte favorabile creștinilor.

În baza tratatului de pace semnat la Seghedin cu otomanii, trebuiau oprite orice expediții asupra acestora, mai ales că se depuseseră și jurăminte în acest sens, de care turcii țineau cont.

În această situație, la îndemnul papalității intervine cardinalul Cesarini, care se obligă să dezlege de jurământ pe semnatari, printre care se afla și Vladislav, regele Ungariei. Astfel se contura o nouă și ultimă Cruciadă pentru care se angajase Anglia, Franța, ducele de Burgundia și câteva din stăruțele din Italia de nord.

Cruciada a intrat în acțiune în septembrie 1444, deși Iancu de Hunedoara n-a fost de acord datorită faptului că turcii încetaseră ofensiva în Europa, fiind angajați în lupte în Asia Mică, dar și datorită faptului că trupele cruciate nu erau suficient instruite și pregătite pentru luptă.

Trupele au plecat totuși, contând pe faptul că ajung nestingheriți la Varna unde urmau să vină corăbiile venețiene și genoveze, cu care vor putea pleca spre Constantinopol. Din nefericire, sultanul Murad a fost anunțat și a apărut la Varna în fruntea unei foarte numeroase trupe. Flota apuseană nu sosisese,

dar lupta s-a impus de la sine. Inițial Iancu de Hunedoara a înregistrat un succes, dar regele Vladislav a intervenit și, datorită unei manevre greșite, a căzut în luptă atât el, cât și cardinalul Cesarini. De la sine înțeles că Iancu de Hunedoara cu restul trupei s-a retras de pe câmpul de luptă.

În acest timp Constantinopolul nu s-a mai angajat în lupte în afara zidurilor, pe bună dreptate, căci nu mai dispunea de forțe. Sultanul Murad al II-lea, victorios la Varna, a aflat de ajutoarele din apus al căror obiectiv era eliberarea Constantinopolului din încercuirea în care se afla, încât ocuparea capitalei bizantine a început să-l îl preocupe tot mai mult. În vederea cuceririi lui, Murad al II-lea a întreprins expediții noi împotriva Albaniei și a unor provincii genoveze ce se bucurau de autonomie. Scopul era izolarea Constantinopolului.

Ioan al VIII-lea, dându-și seama de pericolul în care se afla, a făcut apeluri desperate după ajutoare în Apus, care se diminuaseră și chiar încetaseră, dar el nu mai putea face uz de Unirea convenită la Florența. Se spune că el a și murit în stare de disperare, conștient că nu mai era scăpare.

A urmat la tron Constantin al XII-lea Paleologul (1448-1453) ultimul basileu. Acesta și-a dat seama că Apusul nu mai acorda nici atenție, nici ajutor Constantinopolului și încearcă o salvare. La 12 decembrie 1452, deși cunoștea opoziția majoritară și înverșunată a antiunioniștilor, aranjează ca la sfârșitul serviciului religios din catedrala Sf. Sofia, să se citească proclamația de unire a celor două Biserici spre a obține noi ajutoare.

Evident, a fost fără efect. Spiritul ecumenist era de mult anihilat. Prea puțini mai rețineau ideea. Majoritatea absolută a

fost supusă credinței: *Decât unirea, mai bine pieirea, care a și venit doar după câteva luni.*

Ar fi regretabil dacă n-am avea nimic de învățat din acest trecut istoric și n-am aprecia că: *Ecumenismul ne-ar fi de mare folos astăzi, când climatul spiritual este cu totul diferit de acela al secolului al XV-lea, când patriarhul și papa susțin ideea realizării unității Bisericii prin consens, nu prin absorție¹.*

---

¹ Mulțumim pentru sfaturi părintelui Bartolomeu Anania.

CUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI

Istoria Bizantină a început cu transformarea Bizanțului în capitala Imperiului roman de răsărit și sfârșește cu transformarea marelui oraș în capitala Imperiului otoman.

Termenul cel mai obișnuit sub care e cunoscut evenimentul este acela de *Căderea Constantinopolului*, care, evident, este compromițător întrucât sugerează că totul s-ar datora unor cauze interne, deși totul poate fi atribuit ascensiunii Imperiului otoman. În acest caz termenul mai convenit ar fi *Cucerirea Constantinopolului*.

Am putea spune că aproximativ timp de o mie de ani după căderea Imperiului roman, Bizanțul, după cum spune Charles Diehl, „*n-a coborât deloc, cum ne place să credem, în mers neîntrerupt spre ruină. După spusele unui cronicar, Imperiul, această femeie bătrână, apare ca o fată, împodobită cu aur și pietre prețioase*” (Diehl, 1980, 8).

A avut mari împărați și iluștri oameni de stat, diplomați abili, generali victorioși care l-au guvernat și au condus afacerile. În mâinile lor Bizanțul a îndeplinit în lume o mare operă. „*A fost, a rămas și va rămâne în memoria tuturor un stat al Evului Mediu așezat pe frontiera extremă a Europei la granițele Barbariei asiatice*” (Andea, 1995, 15).

Bizanțul a fost campionul creștinătății împotriva hoardelor barbare, centrul unei rafinate civilizații. A fost secole de-a

rândul învățătorul Orientului slav și asiatic și a avut, nu în ultimul rând, o mare influență asupra Europei Occidentale care prin Cruciadele sale a dat o mână de ajutor turcilor la năruirea lui.

Căderea Constantinopolului, în care mulți învățați au văzut, veacuri de-a rândul, zidul despărțitor între Evul Mediu și Epoca modernă, a trezit de mult timp interesul cercetătorilor. Confruntarea a două lumi este termenul cel mai precis pentru a descrie realitatea istorică. De o parte bizantinii, moștenitori deopotrivă ai Eladei și Romei, creatori ai unei civilizații ale cărei valori rodiseră în întreg răsăritul Europei, ca și în Mediterana orientală. De cealaltă parte un popor tânăr, viguros și aspru, venit dintr-altă lume, cu alte tradiții, cu o cultură evident rudimentară, și pe care o spiritualitate atât de aleasă ca cea islamică nu izbutise să-l rețină de la violență și abuzuri. (Runciman, 1991, 246).

În momentul în care Mehmed al II-lea, fiul cel mai mare a lui Murad al II-lea, devine sultan la începutul anului 1451, Imperiul bizantin, care cuprindea altădată lumea din Persia până la Alpi, iar de acolo până în deșerturile Arabiei, un imperiu mondial pe care altădată îl străbăteau în luni și luni de zile, acum putea fi parcurs în trei ore de mers agale pe jos. Din păcate, din vechiul Imperiu bizantin n-a mai supraviețuit decât un cap fără trup, o capitală fără țară. Din Constantinopol nu a mai rămas basileului decât o parte, în timp ce Galata aparținea genovezilor, iar teritoriul din afara zidurilor orașului a căzut în mâna turcilor. Această împărăție nu era decât un zid enorm împrejmuind biserici, palate și un labirint de case, care se mai chema, încă, Bizanț (Zweig, 1978, 33).

La urcarea pe tron Mehmed al II-lea i-a primit pe ambasadorii împăratului Constantin cu cele mai liniștitoare și cordiale cuvinte, jurând public și solemn, de față cu martori, pe Allah și pe profetul său, pe îngeri și pe Coran, că va respecta cu scrupulozitate tratatele încheiate cu basileul. Pe ascuns, însă, încheie un tratat de neutralitate reciprocă, pe timp de trei ani, cu Ungaria și Serbia, interval în care spera să cucerească Bizanțul.

Până atunci turcii nu stăpâniseră decât țărmul asiatic al Bosforului, vasele putând să treacă nestânjenite în Marea Neagră, spre grânarele de acolo. Acum, Mehmet închide această trecere, ordonând construirea unei fortărețe pe malul european, la Rumili Hissar¹.

În august 1452 Mehmed își convoacă toate agalele și pașalele și le declară deschis că are intenția de a ataca și cuceri Bizanțul. El trece curând de la vorbe la fapte, trimițând emisari în toate colțurile Imperiului turcesc să cheme sub arme pe toți bărbații valizi. La 5 aprilie 1453 o armată otomană imensă inundă subit câmpia Bizanțului, ca un uriaș torent care nu se oprește decât sub zidurile Orașului.

Înainte de începerea atacului asupra Constantinopolului Mehmed al II-lea, în fața generalilor, vizirilor, demnitarilor, căpeteniilor religioase și a tuturor ofițerilor superiori ai armatei sale, a rostit următoarele cuvinte înflăcărate pe care istoricul francez Clot le redă în următoarele cuvinte: *„La încheierea acestei lupte – spuse el – cele mai mari bogății vă așteaptă. Sunt în acest oraș comori nemăsurate, fie în palate, fie în casele locuitorilor lui și încă și mai mari și mai frumoase îngrămădite*

---

¹ Peste noapte zeci de mii de săpători debarcă pe țărmul european, a căruia fortificare era interzisă prin tratatele în vigoare, și sub conducerea personală a sultanului, ridică fortăreața Rumilii Hissar.

în biserici, în monumentele și raclele făurite din aur și argint. Se află oameni de seamă, femei dintre cele mai frumoase, fete de neam, din familii de vază. Vă dăruiesc astăzi un mare oraș cu numeroși locuitori, capitală a vechilor romani care au devenit, într-un anumit fel, centrul întregii lumi, vi-l dau să-l jefuiți pentru a fi prada voastră. Dar cel mai mare câștig este că veți cuceri un oraș al cărui nume este răspândit în întreg universul. Cea mai mare biruință este că noi vom doborî orașul, care a fost încă de la început dușmanul nostru, care a încercat prin orice mijloace să ruineze imperiul nostru [...]. Să nu credeți că acest oraș este de necucerit, căci zidurile de pe uscat sunt în trei locuri atât de năruite încât este lesne de pătruns pe acolo. Garnizoana orașului are foarte puțini oameni, cei mai mulți neînarmați și neînvințați cu războiul. Abia dacă doi sau trei apără un turn. Acești oameni sunt o adunătură venită de ici și de acolo, și nu au alt țel decât să-și încaseze leafa și să plece teferi, iar nu să moară în luptă. Când vor vedea valul luptei rostogolindu-se în jurul lor și înverșunându-se asupra lor din toate părțile, răspândind groaza și aducându-le moartea în fața ochilor, ei vor arunca armele și vor fugi [...]. Izbânda este a noastră și vom cuceri orașul” (Clot, 1993, 44-52).

Desfășurarea evenimentului în forma sa cea mai laconică revine bizantinologului Stelian Brezeanu, care redă cronologic următoarele amănunte: „1453, aprilie, 7 – Începutul marelui asediu al Constantinopolului. Efectivelor modeste ale lui Constantin al XI-lea (după unii Constantin al XII-lea) formată din 5000 greci și circa 2000 de latini, cu o flotă slabă și fără artilerie, Mehmed al II-lea le opune forțe impresionante ce se ridică la aproape 200.000 de oameni, dintre care câteva zeci de mii de soldați de elită, susținute de cea mai bună flotă otomană

de până atunci, condusă de renegatul bulgar Baltoglu și de o excelentă artilerie.

1453, aprilie, 18 – Prima încercare de asalt general asupra orașului, respinsă cu succes de asediați, grație eficacității focului grecesc folosit de forțele bizantine și vitejiei lui Giovanni Giustiniani și a detașamentului latin.

1453, mai – Mehmed al II-lea face încercări de asalt general asupra orașului (1-25 mai).

1453, mai, 23 – Ultimatum al lui Mehmed al II-lea respins de Constantin al XI-lea prin care, în schimbul capitulării, sultanul promitea bazileului să-i acorde Moreea, sub suzeranitate otomană (a fost o propunere plauzibilă, din păcate respinsă).

1453, mai, 29 – Căderea Constantinopolului. Început noaptea la orele 1.30 asaltul general al orașului se desfășoară în valuri succesive pentru a nu lăsa asediaților nici un răgaz. După respingerea mai multor valuri și rănirea gravă a lui Giustiniani, intră în luptă corpul de elită al ienicerilor (12.000 oameni) care reușește în zorii zilei să frângă rezistența apărătorilor epuizați și să pătrundă în oraș. Între orele 9 și 10 ale dimineții, urmează masacrul populației (40.000 morți) și un jaf cumplit, prelungit trei zile și trei nopți. Constantin al XI-lea, ultimul împărat bizantin și-a găsit o moarte eroică între apărătorii cetății” (Brezeanu, 1997, 204).

Sub titlul *Catastrofa Nicolae Iorga* redă evenimentul în următorii termeni: „Turcii au reușit să pătrundă în incinta cetății printr-o mică poartă de comunicare pe care genovezii o lăseseră deschisă în acel loc. Au putut fi văzute curând căciulile înalte de pâslă albă ale ienicerilor ivindu-se sus pe zidurile de îndată golite de apărători [...].

Fugarii răniți și plini de sânge nu au întârziat să răspândească înfiorarea în orașul imens, care se pregătea în liniște să prăznuiască marea sărbătoare a Sfântului Teodosie. Când s-au dumirit că aceia spun adevărul, o nesfârșită consternare a mânat populația cu miile, bogați și săraci, dregători, călugări, maici, oameni din popor și preoți, toți amestecați împreună, în mare basilică de la Sf. Sofia socotită până atunci pângărită din cauza ereziei latine.

Turcii au năvălit în oraș însetați de pradă mai mult chiar decât de sânge. Toate străzile, toate casele, au fost scotocite și jefuite.

Chiar de la început împăratul a fost ucis. «Este printre voi vre-unul care să-mi reteze capul?» a întrebat el pe ai săi, care fugeau înspăimântați. Nici unul nu i-a ascultat ruga [...]. Un turc l-a lovit în cap. O a doua lovitură de iatagan l-a doborât. A căzut și a fost călcat în picioare de tropotul înfrigurat al cotropitorilor” (Iorga, 1974, 592-593). Trupul ultimului împărat al vestitului Imperiu Bizantin nu va fi niciodată descoperit.

„Până ce creștini să aibă timp să-și împropăteze puterile și să facă ceva mai mult decât câteva reparații sumare la palisadă, o ploaie de proiectile: săgeți, sulite și gloanțe au căzut asupra lor și, la adăpostul acestui potop, ienicerii înaintau pe două rânduri, nu într-un iureș sălbatic cum făcuseră bazbuzucii și anatolienii, ci păstrându-și rândurile într-o desăvârșită ordine, care a rămas neștirbită de proiectilele dușmanului. Muzica de război care îi îndemna la luptă era atât de puternică încât sunetele ei puteau fi auzite prin bubuitul tunurilor, tocmai dincolo de Bosfor [...].

Creștinii erau sleiți. Luptaseră mai bine de patru ceasuri, cu numai câteva minute de răgaz, luptaseră însă cu deznădejde, știind că, dacă dau înapoi, aceasta înseamnă sfârșitul [...].

Apărarea se năruise. Poarta este ticsită de soldați creștini care încercau să scape, pe măsură ce ienicerii, tot mai numeroși, se aruncau asupra lor. Teofil Paleologul, vărul împăratului a strigat că vrea mai bine să moară și i s-a pierdut urma în mijlocul hoardele care atacau Noua Romă; și-a dat seama și Constantin că împărăția era pierdută și nu nutrea nici o dorință să-i supraviețuiască. Și-a aruncat însemnele sale imperiale și, împreună cu Don Francisco și cu Ioan Dalmatul, care-i rămăseseră alături, l-a urmat pe Teofil. Nimeni nu l-a mai văzut vreodată, decât cei ce au asistat la ultima scenă în care basileul a căzut sub loviturile iataganului turcesc [...].

De-a lungul zidurilor dinspre uscat, care se întindeau la sud de valea râului Lykos creștinii respinseseră toate atacurile turcilor.

Acum, însă aceștia, regiment după regiment intrau prin spărturile din palisadă și se răsfireau într-o parte și într-alta, ca să deschidă toate porțile. Oștenii de pe ziduri s-au trezit ei înșiși înconjurați. Mulți au fost uciși când încercau să scape din cursă, dar dintre comandanți cei mai mulți au fost prinși de vii, precum Filippo Contarini și Dimitri Cantacuzino [...].

Mai târziu a umblat vorba prin coloniile italiene din Levant că doi ostași turci, care pretindeau că l-au ucis pe Constantin, au dus sultanului un cap, pe care niște curteni prizonieri, care erau în față, l-au recunoscut. Turcii l-au ridicat pe o coloană din Forul lui Augustus, apoi l-au umplut cu paie și l-au trimis să fie înfățișat pe la curțile de căpetenie ale lumii islamice” (Runciman, 1991, 158).

Asemenea drame istorice dovedind cruzime, criminalitate barbară, răutate umană, depășind toate limitele s-au mai înregistrat în istorie. Cuceriri cu distrugerii materiale și masacre umane asemănătoare pot fi considerate: Troia și Ierusalimul în antichitate, cuceririle conchistadorilor spanioli în Evul Mediu și Varșovia cucerită de naziști în al doilea război mondial.

Invadarea marelui oraș de către turci este relatată astfel de istoricul italian Barbaro Nicolo: *„Alții, iarăși, care intraseră prin poarta Horaia, s-au oprit să prade cartierul negustoresc, înainte să suie înălțimile dinspre Hippodrom și Acropole. Între timp, marinarii de pe vasele din Marea Marmara își făcuseră drum spre vechiul Palat imperial. Sălile erau deșarte și pe jumătate ruinate, se mai aflau totuși în incinta lui câteva mândre biserici, cum era biserica Nea, pe care Vasile I o ridicase cu aproape cinci sute de ani mai înainte. Cu toate că au fost jefuite fără cruțare, marinarii din amândouă flotele și primele cete de soldați veniți dinspre ziduri s-au îndreptat apoi cu toți către cea mai de seamă biserică din întregul Bizanț, Catedrala Înțelepciunii celei Sfinte”* (Barbaro, 1856, 59-61).

„Biserica era plină de lume. Utrenia luase sfârșit și începuse Sfânta Liturghie. Când s-a auzit zarva de afară s-au închis uriașele porți de aramă ale bisericii. Înăuntru cei adunați se rugau să se săvârșească o minune, care ea singură i-ar mai fi putut scăpa. Se rugau însă în zadar. N-a trecut mult până ce ușile au fost doborâte. Credincioșii fuseseră prinși în cursă. Câțiva dintre cei mai bătrâni și neputincioși au fost uciși pe loc; cei mai mulți, însă, au fost legați sau puși în lanțuri laolaltă. Văluri și eșarfe fuseseră smulse de pe femei ca să slujească de frânghii. Multe fete și tineri mai arătoși, ca și mulți oameni de neam, cu îmbrăcăminte mai scumpă, aproape să fie sfâșiați, în

vreme ce turcii ce îi prinseră se sfădeau între ei cum să-și împartă prada. În curând un șir lung alcătuit dintre cete mici și pestrițe de bărbați și femei, strâns legați laolaltă, erau trântiți spre taberele soldaților, ca, și acolo, aceștia să se certe pentru ei. Preoții au slujit în altar până ce au fost și ei prinși. Dar în ultima clipă – așa spuneau credincioșii – câțiva preoți aducând odoarele cele maienerate, s-au îndreptat spre zidurile dinspre miazăzi ale altarului. Zidul s-a deschis și i-a cuprins, și acolo au să rămână până ce clădirea cea sfântă va fi iarăși biserică” (Runciman, 1991, 152-158).

Cuceritorul Bizanțului, Mehmed al II-lea, va intra triumfal și oficial în Constantinopol în 30 mai 1453, am putea spune a doua zi, și iată cum redă Andre Clot acest eveniment: „*Înconjurat de viziri, de demnitarii curții și de conducătorii religioși, sultanul merse călare la Sfânta Sofia, oprindu-se din loc în loc pentru a contempla casele, bisericile și piețele acestui oraș, pe care l-ar fi vrut cucerit fără să fie distrus. «Ce minunat oraș am îngăduit să fie jefuit și devastat» a murmurat el, «și întreg sufletul îi fu năpădit de durere» adăugă Kritobulos. Sosit în fața Basilicii, descălecă uimit de atâta frumusețe și măreție, de cataplasma, spune Tursun Bey «asemenea cupolei celor nouă ceruri, mozaicurile unduind ca o țesătură lucrată în felurite culori [...] zidurile acoperite cu marmură în mai multe nuanțe [...] și pe boltă, chipul unui om (Christos) lucrat din bucățele de sticlă aurită și în numeroase culori». După ce admiră «statuile minunate și nemaivăzute» el urcă «precum Duhul Sfânt pe partea exterioară a cupolei și prin ferestruici admiră pavajul asemănător cu o mare împietrită». Sultanul vizită și ce mai rămăsese din palatul imperial. «Palatul Sacru» al împăraților Bizanțului și acolo, se zice, cugetă asupra nestatorniciei și*

deșertăciunii acestei lumi. Fu auzit murmurând aceste două stihuri persane: Păianjenul și-a țesut pânza în palatul împărațesc / Cucuveaua și-a cântat cântecul noptatic în turnurile Afrasiabului. Apoi proclamă ca Sfânta Sofia (Aya Sofya) să devină în viitor marea moschee al Istanbulului, capitala Imperiului. «Tronul meu este Istanbulul spuse el, scaunul autorității supreme» și întors spre Mecca tânărul sultan recită pentru înția oară în Sfânta Sofia, rugăciunea musulmanilor. Îndelungatul vis al Islamului se împlinise. Se încheiau 1500 de ani de istorie. Imperiul roman dispăruse pentru totdeauna” (Clot, 1993, 52).

Privind în spirit teologic, îndeosebi creștin cele relatate se impune a reține dureroasa constatare: Constantinopolul deși depășise un mileniu de viață creștină, de cuvenită conviețuire frățească, adăpostea o populație diversificată. Până și în componența armatei se vorbea de „latini și greci” unii descendenți ai cetății grecești Bizanț, alții, urmașii glorioasei Roma. Evident, nu se dușmăneau, mai ales în fața pericolului otoman, dar nici perfect uniți, cum ar fi trebuit în armată, nu erau.

Pe lângă această discriminare, deci, nu divergență etnică s-a mai păstrat încă dimensiunea dogmatică dintre fideliile ortodocși și unioniști, ceea ce a prejudiciat unității. Așa se explică de ce Nicolae Iorga menționează despre basilica Sfânta Sofia pângărită din cauza ereziei latine desigur a celor ce erau pentru unirea cu Roma. În fața situației critice, s-a uitat de diversiunea dogmatică și toți împreună au socotit salvatoare Sfânta Sofia. Nenorocul a fost că era prea târziu.

Actualizând situația, să recunoaștem că nu învățăm nimic de la istorie și continuăm să nesocotim porunca supremă a

Mântuitorului: Iubirea frățească, măcar între credincioși, deși corect se elimină orice fel de diferențieri de crezuri.

Celebrii conciliatori Ioan al XXIII-lea și Athenagoras, apoi Paul al VI-lea și Dimitrios au dus tratative și au semnat documentele convenite anulării tuturor condamnărilor reciproce ale Schismei din 1054, prefigurând unitatea celor două Mari Biserici. Totuși disensiunile se mențin, nelipsind chiar manifestări dușmănoase. E o mare eroare, căci astăzi, ca și în 1453, Creștinismul tradițional și autentic se află tot în fața marelui dușman al vechilor și noilor religii păgâne, ce ne supralicitează.

Ar fi dureros să repetăm greșeala Constantinopolului de a ne menține pe poziții adverse, până când ne-am putea găsi în situația de a fi asediați de o majoritate mondială copleșitoare.

Cucerirea Constantinopolului rămâne incontestabil un eveniment în istoria militară a turcilor, dar în același timp o pată rușinoasă în istoria religioasă a Islamismului prin crimele și jafurile tâlhărești la care au supus populația civilă. Bărbați, femei și copii au fost luați și vânduți ca sclavi. Casele au fost pustiite, femei și copii au devenit pradă de război. Nu ne surprinde căci islamicii și astăzi, între ei, se comportă tot atât de barbar, cazuri concrete în Afganistan și în invazia Kuweitului.

Luând în considerare calvarul populației civile pe lângă pierderile ostașilor, merită a se reține problema: dacă creștinește nu ar fi fost mai convenită o capitulare pașnică, spre salvarea populației civile.

Cucerirea Constantinopolului pentru Bizanț și istoria lui rămâne o înfrângere militară, dar mai presus de orice rămâne o victorie morală printre cele mai celebre din istoria omenirii. Împăratul și toți cei mai apropiați ai săi au căzut luptând chiar și

atunci când și-au dat seama că totul e pierdut. N-au luptat din orgoliu ci prin tăria de credință că își apără adevărata credință și cuvenitul drept de a fi stăpân și nu robi în capitala lor glorioasă.

Bizanțul a încetat de a mai fi un stat, dar a continuat și persistă încă de a exista ca tezaur al spiritualității omenești. Istoria Bizantină rămâne valoroasă și instructivă, mai ales din punct de vedere religios, fiindcă ea s-a învrednicit de proclamarea oficială a Creștinismului și de realizarea lui ca cea mai superioară religie a umanității.

„Acakios, călugărul, mergea agale pe drumul colbuit. Pășea cu grijă ocolind pietrele colțuroase, fiindcă încălțările lui, purtate prea multă vreme, se găuriseră și abia îl mai slujeau.

Când ajunse la o cotitură a drumului, se uită înapoi peste umăr spre Constantinopolul care se contura departe spre bolta văzduhului senin. Prin aerul cald zburau găze zumzăitoare. Acakios își plimbă privirile peste mareașta barieră de piatră și suspină de tristețe.

Venise la Constantinopol cu luni de zile în urmă – le și uitase numărul – purtând pe răsărit monahală o scrisoare semnată de starețul mănăstirii sale. După cel mult o săptămână de odihnă ar fi trebuit să facă drumul întors. Dar șederea lui în mareașta capitală a Imperiului Bizantin se prelungește aproape o jumătate de an. La venire Acakios văzuse de departe fluturând pe turnuri stindardul cu vulturul bicefal bizantin ținând în cioc o cruce.

Acum, la plecare, vedea pe aceleași turnuri un stindard roșu, având în mijloc o stea și o semilună.

Își sumese poalele rasei și porni iarăși, fără să se grăbească, așa cum se cuvine la drum lung.

Când va ajunge la monastire-ai oploșită pe muntele Athos va avea de povestit fraților lui întru Domnul...” (Corbu, 1974, 422).

CULTURA BIZANȚULUI MIJLOCIU ȘI TÂRZIU

Istoria culturală a Bizanțului a evoluat în strânsă legătură cu mersul istoriei sale politice ale cărei sinuozități și condiții specifice se regăsesc în succesiunea formelor și perioadelor de manifestare ale culturii și artei bizantine. Geneza și dezvoltarea culturii bizantine timpurii s-a remarcat prin perpetuarea elementelor de moștenire greco-romane și elenistice, prin înnoirea constantă datorată încreștinării, stimulată de contactele cu culturi străine, mai ales orientale.

Evoluția culturii bizantine din etapele mijlocie și târzie, de existență a Imperiului, se remarcă de asemenea printr-o sinuozitate accentuată, datorată în special, condițiilor politice schimbătoare ale diferitelor perioade.

Astfel, în perioada de la începutul dinastiei Heraclizilor până la capătul crizei iconoclaste (610-843), cunoscută de obicei, ca cea a „secolelor obscure”, s-a înregistrat cel mai scăzut nivel cultural al Bizanțului. Într-un imperiu ale cărui resurse financiare erau secătuite de guvernanți corupți, de nesfârșitele războaie cu perșii, avarii, slavii și protobulgarii, micșorat teritorial și lipsit de centrele culturale ale Alexandriei și Antiohiei, sfâșiat de criza iconoclastă și preocupat de propria supraviețuire, progresul cultural nu-și putea găsi locul.

Învățământul nu s-a bucurat nici el de atenția cuvenită iar Universitatea din Constantinopol, deși a continuat să

funcționeze sub iconoclaști, a decăzut mult. Vechea distincție dintre limba scrisă și cea vorbită a continuat să evolueze și chiar s-a adâncit, dar restrângerea teritorială a imperiului, locuit în majoritate de greci, i-a adus un plus de omogenitate și biruința deplină a folosirii exclusive a limbii grecești nu numai în cultură, ci și în administrație, justiție și armată.

După decăderea culturii din epoca iconoclastă urmează așa-numita perioadă a „renașterii macedonene” care și-a anunțat apariția încă din timpul dinastiei amoriene, odată cu reorganizarea Universității din Constantinopol, durând până la sfârșitul dinastiei macedonene și corespunzând epocii de expansiune teritorială și spirituală maximă a Bizanțului.

Declinul dinastiei macedonene a adus la putere nobilimea instruită a capitalei și, împreună cu ea, o nouă efervescență culturală, cunoscut sub numele de *noul umanism*, care s-a prelungit sub Comneni prin reprezentanții nobilimii militare provinciale, durând până la căderea Imperiului sub cruciați (1025 - 1204). Acum s-au pus bazele unei culturi mult mai profunde și echilibrate, mult mai creatoare și mai direct legată de izvoarele antice, favorizând raporturile multiple cu Occidentul latin.

„Epocii de aur” a culturii comnene i-a urmat o perioadă de tranziție (1204-1282), corespunzătoare Imperiului de la Niceea și primului dintre împărații Paleologi. Deși secolul al XIII-lea a fost pentru Bizanț un secol de refacere statală, totuși împărații Lascarizi s-au preocupat de refacerea Universității și a bibliotecilor prădate și dispersate, sprijinind învățații refugiați la Niceea. Aceștia au adus cu ei gustul Comnenilor pentru retorică și concepția lor înaltă despre scrisul istoric, în timp ce în mediile monastice se accentua evoluția misticii spre isihasm. Tot acum

își fac apariția câteva elemente culturale noi, care anunță epoca Paleologilor, precum resuscitarea interesului pentru științele naturii și cele exacte sau controversele teologice cu latinii bazate pe speculațiile filozofice neoplatonice.

Perioada de agonie și decădere a imperiului din vremea Paleologilor i-a corespuns în plan cultural, în mod surprinzător, o perioadă de renaștere, care va avea prelungiri până dincolo de momentul 1453.

Inițiativa și realizările din domeniul culturii din această perioadă trebuie atribuite curții imperiale, care reorganizează Universitatea, Patriarhiei ecumenice și a școlii sale, mișcării spirituale a isihaiștilor, precum și contactelor mult mai frecvente cu Occidentul. Totodată un rol important l-a avut descentralizarea impusă de fărâmițarea imperiului, care va face din Thesalonic și Mistra, remarcabile centre de cultură (Andea, 1995, 207-210).

LITERATURA. Reprezentanții culturii Bizanțului din perioada mijlocie și târzie a imperiului continuă să dezvolte genurile literare moștenite din epoca protobizantină, demonstrând același gust pentru literatura antică și enciclopedism. Ca o caracteristică a tuturor genurilor literare din această perioadă se remarcă importanța acordată formei, care, deși antică și păgână prin origine, adoptă idei și sentimente noi, de inspirație creștină.

RETORICA. Această artă, a rostirii frumoase, s-a păstrat în Bizanț nu numai ca o moștenire a antichității ci și ca o preocupare a celor mai de seamă intelectuali bizantini de a se conduce în demersurile lor după niște reguli riguroase, prin care să-și demonstreze elocința.

Dintre marii retori ai Bizanțului s-au remarcat patriarhul Photios, în secolul al IX-lea, Mihail Psellos în secolul al XI-lea, împărații Theodor al II-lea în secolul al XIII-lea și Manuil al II-lea Paleologul în secolul al XIV-lea. De altfel perioada Paleologilor a reprezentat o adevărată renaștere a retoricii, ilustrată de unii autori precum Nikefor Gregoras, Bessarion sau Gheorghios Scholarios, care au abordat în lucrările lor teme dintre cele mai diverse, de la chestiuni de morală la teologie și politică.

Istoriografia continuă și în epoca Bizanțului mijlociu și târziu, ocupând un loc de primă importanță în ansamblul culturii scrise, manifestându-se sub obișnuitele genuri: cronografia, biografia dar și sub cea a povestirilor și memoriilor.

Cronografia este continuată, fără nici o schimbare și în epoca mijlocie și târzie a Bizanțului. Astfel Georgios Synkellos, călugăr ajuns secretar patriarhal între 784 și 806, redactează o *Cronică universală* de la Geneză până la anul 284 d.Hr., rămasă neterminată. Aceasta a fost continuată pentru perioada anilor 284-813 de un alt călugăr, socotit între sfinții mărturisitori, Teofanes Confessor (Mărturisitorul), care, deși lipsit de o cultură profundă și de spirit istoric, a întocmit o lucrare cu un sistem cronologic meticulos, bazată pe izvoare mai vechi. Tot acestei epoci îi aparține și Nichifor Patriarhul, un inițiat în astronomie, geometrie, muzică, filozofie și teologie, care este autorul unei scurte istorii a evenimentelor anilor 602-769 cât și a unor lucrări care apărau cultul icoanelor.

La mijlocul secolului al IX-lea își redactează *Cronica universală* Gheorghios Monahul, poreclit și Harmatolos (Păcătosul), a cărui compendiu, descriind evoluția istoriei de la

Adam până în anul 842 într-o manieră iconodulă, va sta la temelia altor compuneri istorice ulterioare.

În secolul al X-lea se regăsește și în continuator al cronicii lui Teofanes, așa numitul Teofanes Continuatus, a cărui operă cuprinde evenimentele dintre 813-961, fiind scrisă la îndemnul împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul.

Începând cu secolul al XI-lea cronografia încetează să mai constituie un monopol al călugărilor, încorporând tot mai multe elemente constitutive ale biografiei imperiale sau digresiuni de istorie naturală și teologie. Această tendință este ilustrată de opera lui Ioan Skylitzes, un înalt funcționar imperial, autor al unui cronograf intitulat *Sinopsis*, conceput ca o continuare al celui al lui Teofanes pentru anii 811-1057. În același spirit se înscriu și *Epitomele* lui Ioan Zonaras, un înalt demnitar și cărturar cu multiple preocupări, care ne-a lăsat o veritabilă istorie universală de la facerea lumii până la anul 1118. Documentarea sa dovedește temeinicie, prin scrierile sale, fiindu-ne transmise primele 21 de cărți din Dio Cassius, precum și unele informații cu privire la ținuturile nord-dunărene. Pentru informația sa bogată, chiar dacă nu suficient de critică, opera lui Zonaras s-a bucurat de o largă răspândire atât în lumea bizantină cât și, datorită traducerilor, în cea slavă și occidentală.

După mijlocul secolului al XII-lea cronografia este reprezentată de *Cronica* lui Mihail Glycos, tratând evenimentele între facerea lumii și moartea lui Alexie I Comnenul (1118), precum și de *Cronograful* mitropolitului Constantin Manasses, care pornește cu relatarea evenimentelor de la zidirea lumii și sfârșind în anul 1081. Opera sa a cunoscut o largă circulație prin traducerile slave, influențând puternic și istoriografia românească.

Între timp cronografia se apropia tot mai mult de genul biografiilor, acestea fiind inspirate din modelul biografiei imperiale romane. Ca și cronicile universale, biografiile formează și ele o serie aproape continuă, vieții fiecărui împărat fiindu-i consacrată câte una. Fiind realizate de autori care au trăit evenimentele, biografiile imperiale au un pronunțat caracter memorialistic, în care relatarea bătlăliilor și discursurile fictive alternează cu descrieri de moravuri și instituții, cu portrete psihologice ale personajelor și cu detalii pitorești ale vieții mondene.

Genul biografic, după epoca nefavorabilă din timpul dinastiei Heraclizilor și a perioadei iconoclaste, este reluat cu adevărat de către Leon Diaconul, trăind în regimul militarist al lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul. Opera lui, alcătuită la sfârșitul secolului al X-lea, atingând segmentul temporal 959-976, este deosebit de importantă pentru trecutul Rusiei, formând primele ei pagini de cronică. Este continuată de *Cronologia* lui Mihail Psellos, pentru împărații de la Vasile al II-lea până la căderea lui Mihail Ducas (976-1077). Opera lui Psellos este vastă, cuprinzând până și tratate de demonologie. El e socotit unul dintre cei mai mari gânditori bizantini, fiind atras în mod special de cugetările lui Platon. Parțialitatea scrisului său, care rămâne unul cu o puternică tentă momorialistică, se datorează calității sale de înalt și influent demnitar la curtea imperială. Ioan Italos, ucenicul și succesorul lui Psellos la catedră, a dus mai departe emanciparea filosofiei de sub tutela teologiei, fiind condamnat *in extremis* ca eretic. Însă opera maestrului său a constituit punctul de plecare al aceluși curent filosofic platonician care s-a propagat în Italia Renașterii și în restul Apusului (Muntean, 2000, 158).

Un alt reprezentant al genului biografic este Ana Comnena, fiica împăratului Alexios I Comnenul, care în opera sa, *Alexiada*, relatează evenimentele vieții și domniei tatălui său, din anul 1069 până în 1118. Lucrarea, fiind de fapt o cronică a familiei, prezintă un pronunțat caracter panegiric. Rămâne, totuși, cel mai însemnat izvor pentru cunoașterea perioadei respective datorită informațiilor de primă mână de care dispunea autoarea, prin calitatea sa de fiică de împărat. Lucrarea este continuată de cea a istoricului Ioan Kinnamos, secretar imperial, a cărui operă, *Epitome*, se remarcă prin concizie și obiectivitate, relatând evenimente din timpul împăraților Ioan și Manuel Comnenul.

Istoricul și colaboratorul credincios al împăraților Lascarizi de la Niceea a fost Gheorghios Akropolites, care în *Cronica* sa tratează evenimentele dintre anii 1203-1261, fiind continuat până la anul 1308, de Gheroghios Packymeres cu ale sale *Istории compuse*, ambele lucrări remarcându-se prin stilul clasicizant, bogăția informațiilor și înaltul grad de obiectivitate.

Secolul al XIV-lea are ca istorici mai importanți pe Nikefor Gregoras și Ioan Cantacuzino, primul un spirit enciclopedic al timpului său, care a ilustrat prin preocupările sale cele mai diverse domenii ale științei, al doilea un remarcabil om politic și memorialist. Nikefor Gregoras, originar din Heracleea Pontului, poate fi comparat cu cei mai străluciți reprezentanți ai Renașterii Apusene, prin erudiția sa afirmându-se în aproape toate sectoarele literaturii și artei bizantine (Muntean, 2000, 92). Prin opera sa *Istoria romană*, care continuă lucrarea lui Packymeres pentru anii 1204-1359, autorul dă dovadă de imparțialitate, cu excepția expunerii controverselor isihaste, în care a fost direct implicat, spre deosebire de alți istorici acordând mare atenție

chestiunilor de istorie constituțională administrativă și economică. Contemporanul său Ioan Cantacuzino, în *Istoria* sa, se ocupă de evenimentele dintre anii 1320-1356, scrisul său având caracterul apologetic al memoriilor unui participant la luptele politice menționate.

Perioada de declin și prăbușire a Bizanțului și-a avut istoricii săi, printre care Ducas, Gheorghios Sphrantzes, Laonic Chalcocondil, care au asistat la sfârșitul tragic al orașului imperial.

Ducas a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice, având posibilitatea cunoașterii domniilor ultimilor Paleologi cât și condițiile ascensiunii turcilor otomani. Este autorul unei *Cronici* în care tratează istoria Imperiului Bizantin până la căderea insulei Lesbos sub turci în 1462, operă de mare valoare documentară prin relatările unor evenimente trăite personal sau prin datele extrase din izvoarele străine (genoveze și chiar turcești). Pentru români Ducas este important prin știrile ce le dă mai ales în contextul conflictelor cu otomanii și nu mai puțin pentru informația legată de prezența unor ostași și principii români la Constantinopol.

O istorie a dinastiei Paleologilor reprezintă și *Cronica* lui Gheorghios Sphrantzes, colaborator apropiat al ultimilor trei împărați. Autorul reconstituie cu pasiune și pricepere trecutul Bizanțului de la 1258 la 1477, scrisul său prezentând importanță maximă în special pentru perioada de după 1425, când sunt puse în valoare propriile amintiri și însemnări.

Spre deosebire de Ducas, ce scrie în greaca vulgară, umanistul Laonic Chalcocondil, atenian de origine, întrebuințează forma savantă a elinei în principala sa operă, *Expuneri istorice*, cuprinzând evenimente dintre 1298 și 1463.

În centrul scrierii sale se află însă otomanii, pe care Laonic îi prezintă destul de imparțial. Descriind cucerirea Constantinopolului și expansiunea otomană, autorul se ocupă pe larg și de celelalte etnii sud-est europene, printre care și de români. Laonic Chalcocondil reprezintă prin opera sa începutul unui nou gen de istoriografie, care abandonează scrisul patriotic și în spirit tradițional bizantin.

Alături de istoriografie, literatura religioasă a constituit un alt gen literar deosebit de apreciat de bizantini, fiind în strânsă legătură cu evoluția ortodoxiei.

În secolul al VIII-lea, în perioada ereziilor și a tulburărilor iconoclaste poziția ortodoxismului este apărată prin scrierile lui Ioan Damaschin, care a încercat să realizeze o sinteză enciclopedică a întregii cunoașteri prin mijlocul indirect al dogmei și, totodată, să înlocuiască în această dogmă creștină, filozofia cu teologia. Lucrarea sa de bază, *Izvorul cunoașterii*, realizează o expunere sistematică și metodică a doctrinei ortodoxe, așa cum a fost ea definită de conciliile ecumenice și de Sfinții Părinți.

După victoria cultului adorării icoanelor asupra iconoclaștilor, și a călugărilor ortodocși asupra înaltului cler, Biserica secolelor IX-X va iniția o mișcare de îndepărtare a culturii profane din mănăstiri, inițind o mișcare de cultivare a teologiei mistice. Principalul reprezentant al acestei tendințe a fost Simeon Noul Teolog, care în opera sa *Capitole practice* respinge pentru mistică orice alt aport intelectual decât Sfânta Scriptură. Astfel, se realizează în mediul monastic în secolele XII-XIV o trecere de la mistică la isihasm, sub influența scrierilor ctitorului isihasmului de la Athos, Grigorie Sinaitul,

continuată de tratatele dogmatice ale marelui teolog al isihasmului Grigorie Palamas.

Filozofia în perioada Bizanțului mijlociu s-a împletit strâns cu teologia, aceasta din urmă încercând să ajungă cu ajutorul primeia la înțelegerea revelației divine. Astfel, s-a ajuns ca filozofia să fie subordonată teologiei, situație care s-a perpetuat până spre sfârșitul secolului al IX-lea când scolastica ortodoxă a fost îndepărtată din discuțiile teologice. Beneficiind de aceasta, filozofia se va dezvolta din acest moment pe terenul învățăturilor lui Platon și Aristotel, fiind promovată în învățământul universitar de profesori precum Leon Matematicul și discipolul acestuia, Photios. Pe timpul Comnenilor aceeași preocupare se întâlnește la Mihail Psellos, care considera că învățământul trebuie așezat pe baza logicii și fizicii lui Aristotel, în timp ce studiul metafizicii necesită recurgerea la Platon.

Renașterea epocii Paleologilor I-a avut ca filozof de marcă pe Gheorghios Gemistos Plethon, care considera gândirea creștină ca o decădere a celei elene, reprezentată de Platon și de neoplatonicieni. Drept remediu al situației considera necesară o reformă profundă a societății și a statului prin reîntoarcerea la vechile tradiții, expunându-și ideile în lucrarea *Despre legi*.

Literatura beletristică este și ea reprezentată în Bizanțul mijlociu și târziu, caracterizându-se prin varietate și bogăție, dar și prin lipsă de originalitate. Ea este reprezentată de diverse scrieri precum epopoea lui Dighenis Akritas, poemele cavaleștești sau diferite romane, pamflete și satire ale vremii, la care se adaugă *cărțile populare: Varlaam și Ioasaf, Sindipa, Esopia, Etiopica*, cu o largă circulație.

ARTA. Arta bizantină s-a constituit în urma sintezei de mare originalitate a elementelor sale componente, imperiale,

elenistice și orientale, fiind puternic impulsionată în timpul perioadei de marile construcții și de fastul susținut de împăratul Iustinian cel Mare. Și arta va fi în strânsă legătură cu istoria Bizanțului, perioadele sale de înflorire și decădere urmând sinuozițiile din sfera politicului. Totuși, ca o constantă necesară rămâne Constantinopolul, care a reprezentat întotdeauna cel mai important centru artistic, prin meșterii și artiștii săi, care duc în provincii și mai departe modelele școlii sale de artă.

Arhitectura este reprezentată în primul rând prin construcțiile ecleziastice, înregistrând după epoca iconoclastă o perioadă de mare avânt. Acum este momentul când se răspândește tipul de construcție al bisericilor în formă de cruce greacă, al căror plan, element principal de originalitate bizantină, este experimentat pentru prima dată la Biserica Sfânta Irina din Constantinopol. Ca o caracteristică a acestui nou gen de construcție se remarcă dispariția stâlpilor masivi care să susțină cupola centrală, și preluarea greutateii acesteia de zidurile laterale prin intermediul a patru bolți semicilindrice. În secolele X-XI proiectul este dezvoltat prin înălțarea cupolei pe un cilindru, ca la bisericile Myrelaion și Kilisse-Geami din Constantinopol și la biserica Fecioarei Căldărarilor din Thesalonic. Tot acum la biserica în cruce greacă este practică ornamentația exterioară, fapt care le conferă un plus de eleganță.

Același plan de cruce greacă combinat cu un plan triconc va constitui modelul după care se vor zidi și bisericile din marile centre monastice de la Muntele Athos, și anume Vatopedi, Chilandar și Iviron.

Decorația arhitecturală este prezentă atât prin tehnicile mai vechi, basorelieful și sculptura ajurată, cât și prin împrumuturi orientale, în special de la arabi, precum sculptura-broderie, care

reproduce în marmură sau piatră ornamentica textilelor de lux, sculptura champléevée, care constă din realizarea unui decor deschis pe un fond închis și ușor încrustat.

Mozaicul mural continuă să fie utilizat intens la decorarea palatelor și bisericilor, somptuozitatea culorilor, fondul auriu, simplitatea desenului și rolul jucat de lumină creând un efect de măreție deosebit de puternic. Temele utilizate în clădirile astfel ornamentate se bucură de o mare varietate, de la subiecte profane și evocări paradisiace, la imagini ale lui Christos și ale Mariei, de la compoziții triumfale și portrete de împărați la figuri de ctitori și patriarhi sau scene din Vechiul și Noul Testament.

Epooci de maximă înflorire a mozaicului mural bizantin, care a corespuns prosperității și grandorii Imperiului macedonean, i-a urmat o alta de înnoire pe timpul Paleologilor, când în arta mozaicului, așa cum s-a păstrat ea la biserica Chora din Constantinopol, nu mai este căutată ierarhia rigidă și simbolismul abstract, ci rafinamentul estetic rezultat din jocul de culori și linii. Se renunță la fondurile aurii și la rigiditate în schimbul peisajelor reale și a grației figurilor.

Pictura a coexistat dintotdeauna cu mozaicul, dar în condițiile dificultăților economice prin care trecea imperiul după căderea Constantinopolului sub cruciați, ea devine decorul predominant al bisericilor, datorită costului mai redus. Temele abordate sunt, de asemenea, variate, de la povestiri evanghelice, dispuse în registre pe zidurile interioare, la ilustrarea textelor apocrife, a inmurrilor și chiar a rugăciunilor. Arta portretului este remarcabilă, pictura recâștigând spațiul și perspectiva lineară, așa cum rezultă din frescele de la Mistra.

Artele minore au fost și ele apreciate de bizantini, fiind reprezentate în special prin ilustrarea manuscriselor, ferecăturile de argint, sculpturile în fildeș și lemn, orfevrărie și argintărie, emailuri, tapiserii și broderii de lux (Andea, 1995, 222-224).

Prin originile sale greco-elenistice și prin trăsăturile sale cele mai caracteristice, cultura bizantină, dincolo de influențele orientale pe care le-a asimilat creator, se poate spune că a rămas tot timpul o cultură atașată valorilor și spiritului clasicismului greco-roman și creștinismului, valori prin care a putut să contribuie din plin la Renașterea europeană. Astfel, după căderea Constantinopolului, Bizanțul a pus la îndemâna Occidentului bogata sa moștenire culturală și elenismul erudiților săi pribegi, care au cucerit învățământul european și au hrănit spiritual umanismul modern.

BIZANȚUL ȘI REGIUNILE CARPATO-DUNĂRENE

Printre cele mai timpurii menționări ale contactelor populațiilor romanice din nordul Dunării cu Bizanțul, figurează episodul repatrierii celor 10.000 de adrianopolitani strămutați la începutul secolului al IX-lea în nordul Deltei Dunării de către hanul Bulgariei Krum.

O altă menționare timpurie este și cea a geografului persan din secolul al XI-lea, Gardizi, care, în lucrarea sa *Podoaba istoriilor*, menționează pentru spațiul geografic dintre maghiari și slavi, deci în nordul Dunării, prezența unor populații numeroase, de religie creștină și de origine romanică, mai numeroși dar mai slabi decât maghiarii.

Astfel, istoriografia confirmă ceea ce arheologia a pus în evidență prin cercetările ultimelor decenii. În secolele VIII-XI în spațiul carpato-dunărean se dezvoltă cultura Dridu, pe baza evoluției unei culturi materiale locale, având în componență ca elemente de bază cele de origine daco-romană și romano-bizantină. Ea este singura cultură arheologică atestată în spațiul românesc în secolele VIII-XI, având o extindere chiar și în zona de la sud de Dunăre. Diversele obiecte de factură creștină descoperite în așezările și necropolele acestui spațiu, atestă faptul că viața religioasă creștină s-a menținut aici de-a lungul veacurilor, și că românii nu au fost evanghelizați de bulgari după creștinarea oficială a acestora în 864 (Muntean, 2000, 135).

Pe de altă parte problema identificării românilor în scrierile bizantine este una spinoasă în ciuda metodelor moderne de cercetare, datorită faptului că istoriografii bizantini, prin tendința lor de a cataloga și denumi popoarele cu apelative clasice, au încurcat și mai mult sensurile. La aceasta se adaugă și maniera de a scrie istorie în epocă, cronicarii bizantini neconsemnând decât faptele de arme și ignorând celelalte fenomene produse în masa populației de rând.

Astfel, Ana Comnena, consemnând în *Alexiada* conflictele desfășurate în peninsula Balcanică în a doua jumătate a secolului al XI-lea, povestește cum „un neam scitic”, sătul de jefuirile sarmaților, și-a părăsit așezările și a coborât la Dunăre, intrând în tratative cu conducătorii locali din Dobrogea. Nicolae Iorga a fost cel care a făcut observația că șefii populației locale, considerată „barbară” de către Ana Comnena erau „de fapt, localnici daco-romani sau protoromâni, la fel și acel „neam scitic” alungat de cumani să treacă Dunărea (Iorga, 1974, 24). În aceste condiții mișcarea din orașele nord-balcanice nu apare ca o ridicare contra suveranului constantinopolitan, ci ca o primă cristalizare a unor formațiuni politice românești de sine stătătoare, după modelul ducatelor bizantine de graniță.

S-a remarcat, în general, că autorii bizantini obișnuiau să denumească cu termenul de „scitice”, orice populație care provenea din stepele Sciției, adică acea zonă geografică descrisă de Herodot în *Istoriei*, considerată a avea limita vestică în zona Dunării Inferioare. „Sciții” Anei Comnena nu pot fi, în majoritatea lor, decât români, descendenții vechilor coloni romani, confundați adeseori de istoricii bizantini cu populațiile migratoare care au călcat acest spațiu.

Un alt cronicar, Mihail Attaleiates face o distincție clară între „sciții de la Istru”, considerați balcanici, și pecenegii din zonă. Acești localnici erau de fapt descendenții traco-geto-romanilor, care în răstimpul mării migrații s-au amestecat cu diverse etnii mai ales cu slavii.

În anul 1094, în timpul expediției anticumane, în timpul operațiunilor de blocare a defileurilor din Balcani, împăratul Alexios I primește vizita unui oarecare Pudilă, fruntaș al vlahilor. Aceasta este o altă dovadă a cristalizării unei formațiuni politice românești în zona Dunării de Jos sub influența Bizanțului, în secolul al XI-lea, întărită și de cronică lui Mihai I Sirianul, care menționează pe români, sub termenul de „Balakaye”, alături de cumani și sârbi printre popoarele care au creat dificultăți imperiului sub Alexios I.

Manuil I Comnenul, deși a fost dominat de ideea restabilirii autorității bizantine în Italia și s-a implicat într-o politică occidentală excesivă și iluzorie, totuși a fost nevoit să-și îndrepte atenția și asupra regiunii dunărene unde, primejdiei pecenege, i se substituise cea cumană. Sosit la Dunăre pentru a impune ordinea în regiune are surpriza de a primi de la un localnic următoarea replică, conform mărturiei istoriografului Ioan Kinnamos: „Dacă împăratul se îngrijea de nevoile noastre, [orașele bizantine] n-ar fi fost cucerite [...] și nici bunurile noastre n-ar fi fost luate și duse de barbari”. O altă știre despre români, oferită tot de Kinnamos este aceea care menționează „o mare mulțime de vlahi, despre care se spune că sunt colonii de demult ai celor din Italia”, în ținuturile de lângă Pontul Euxin, în contextul campaniei din 1166 a lui Manuil I împotriva ungarilor. Este o recunoaștere străveche a latinității poporului nostru deosebit de valoroasă.

La rândul său, Niketas Choniates ne istorisește că în 1164 Andronic Comnenul, fugind spre Galiția unde își căuta salvarea, a fost capturat de vlahii sau românii răsăriteni. După o versiune a *Istoriei* aceluiasi cronicar, răsculaților Petru și Asan din sudul Dunării, care trec în 1186 în stânga Dunării, li s-au alăturat, pe lângă cumani, și „brodnicii”, adică românii așezați pe râurile din Muntenia și pe Valea Mostiștei.

În perioada stăpânirii latine asupra Constantinopolului, influența bizantină asupra regiunilor dunărene, a fost destul de redusă. Către sfârșitul perioadei raporturile apropiate existente în acea epocă între cele două țări dunărene, legăturile înlesnite de obârșia comună a locuitorilor, au determinat împrumutarea unor instituții bizantine în nordul fluviului, fie direct, fie prin intermedierea experienței statale vlaho-bulgare. Cristalizarea primelor stătutețe în stânga Dunării, a făcut, probabil, posibilă și receptarea structurilor ecleziale mai avansate și consolidarea liturghiei slave.

Investigațiile arheologice de la cetatea bizantină din ostrovul Păcuiul lui Soare, au condus la constatarea că activitatea în așezare civilă a durat până la finele secolului al XI-lea, fiind suspendată până către mijlocul secolului al XIII-lea, când a fost reluată, continuând până în prima parte a secolul al XV-lea. Întreruperea de locuire se pare că s-a datorat cumplitei năvăliri mongole care a devastat întreaga zonă central-răsăriteană a Europei. În răstimpul dintre mijlocul secolul al XIII-lea și prima jumătate a secolul al XV-lea, așezarea de la Păcuiul lui Soare s-a dovedit un viguros centru citadin, cu o producție de mărfuri și cu o activitate comercială deosebită. De altfel, în cursul secolului al XIII-lea, pe întreg teritoriul dobrogean, și într-o măsură mai mică și în Muntenia, Oltenia, Moldova și chiar

Transilvania, au circulat monede bizantine, în special cea de aur niceeană. Nu mai puțin ceramica, de aceeași factură bizantină, este prezentă la Dunărea inferioară, îndeosebi în Dobrogea.

Un alt indiciu al legăturilor dintre Bizanț și zonele dunărene îl reprezintă misiunea bisericească de la Vicina, desfășurată sub forma întemeierii unui arhiepiscopat ortodox în acea zonă a Dobrogei, știut fiind că în acea localitate a Dunării de Jos s-a înființat o viguroasă diasporă grecească în primul deceniu al secolului al XIII-lea, prin refugiarea unei părți a populației constantinopolitane după cucerirea latină a capitalei imperiale. Ridicarea bisericii dobrogene la treapta de mitropolie, prin anii 1259-1260, confirmă ipoteza potrivit căreia biserica constantinopolitană dispunea de o autoritate efectivă asupra zonei dobrogene încă înainte de anul 1204.

Această mitropolie dobrogeană era deosebit de activă, făcându-și simțită prezența până în Moldova sudică, după cum se arată într-o scrisoare a papei Grigore al IX-lea din 1234, care se arată indignat de prozelitismul „pseudo-episcopilor” de rit grec din această zonă.

Pentru zona vestică a României prezența ortodoxismului bizantin este atestată printr-un document al Episcopiei catolice a Oradei, care consemnează numeroasele mănăstiri „grecești” din zonă, aceasta fiind îndemnată de papalitate să treacă acele mănăstiri ale „grecilor stricați”, în stăpânirea Romei.

În secolele următoare relațiile româno-bizantine vor crește atât sub aspect numeric cât și sub raportul calității. În 1346 dobrogeanul Dobrotiță, trimis de fratele său Balica, să intervină în conflictul din capitala imperiului, dintre Ioan al VI-lea Cantacuzino și Ioan al V-lea Paleologul, rămâne în Bizanț după încheierea conflictului și refuză să retrocedeze porturile cucerite.

Ca urmare a reacției militare a basileului Ioan al VI-lea, Dobrotiță acceptă retrocedarea, fiind în schimb inclus de împărat printre „romeii cei mai de bază”, primind chiar ca *pronie* un teritoriu bizantin în Dobrogea.

După anul 1368 granițele statului cărmuit de Dobrotiță s-au extins asupra aproape întregii Dobroge, a cărui nume se pare că provine chiar de la Dobrotiță. Ca o manifestare a puterii și influenței statului românesc în zona Dunării inferioare în timpul lui Dobrotiță stă și căsătoria fiicei acestuia în 1371 cu fiul lui Ioan al V-lea Paleologul. Ca o încercare de întărire a pozițiilor românești în Balcani stau și eforturile lui Dobrotiță de a-l impune pe ginerele său pe tronul de la Trapezunt, unde conduceau comnenii.

În ultimii ani ai secolului al XIV-lea și în primii ani din secolului al XV-lea, deși Bizanțul era ajutat să supraviețuiască numai de apele libere ale mărilor, datorită cercului de forță impus pe uscat de otomani, el a continuat să fie o sursă superioară de legitimitate politică și spirituală în sud-estul Europei. Ca o recunoaștere a autorității spirituale a Bizanțului în această regiune, din perspectiva relațiilor bizantino-române stă și acțiunea domnitorului muntean Nicole Alexandru Basarab, de a crea în 1370 o ierarhie ecleziastică proprie în Țara Românească, care să depindă de Bizanț. Acest lucru a însemnat un act de deosebită importanță politică și anume, după cum spunea Nicolae Iorga: „*ca țara să intre într-un complex de drept și prin aceasta în conștiința politică a lumii*” (Iorga, 1974, 25).

De câtă cinstire se bucurau la Constantinopol voievozii tinerelor state românești o dovedesc formulele folosite în corespondența purtată de capitala bizantină cu Nicolae Alexandru al Țării Românești sau cu Ștefan I și Alexandru cel

Bun, domnitorii Moldovei. „Mare voievod și Domn” erau titlurile ce li se recunoșteau, la care se adăugau calificative de „prea nobil”, „prea înțelept”, „prea vrednic”, „prea glorios”. Apoi căpeteniile bisericești au venit din Bizanț și într-o țară românească și în cealaltă, până la destrămarea imperiului, datorită faptului că aceste ținuturi au fost alese pentru a se întări influența bizantină la nord de Istru.

După ocuparea Constantinopolului de către turci în 1453, civilizația și, îndeosebi, cultura bizantină, au supraviețuit tocmai prin acele insule de bizantinism apărute în exteriorul fostelor granițe imperiale. Dintre acestea, de o primă importanță au fost statele românești, care au păstrat moștenirea bizantină în special în privința organizării vieții bisericești și a modelului de realizare a arhitecturii religioase.

ANEXE

ÎMPĂRAȚII IMPERIULUI BIZANTIN

717-741	- Leon III Isaurul
741	- Constantin V Copronimos
742	- Artabastos
743-775	- Constantin V Copronimos
775-780	- Leon IV Cazarul
780-797	- Constantin VI
797-802	- Irina
802-811	- Nikephor I Genikos
811	- Staurakios
811-813	- Mihail I Rangabe
813-820	- Leon V Armeanul
820-829	- Mihail II Traulos
829-842	- Theophilos
842-867	- Mihail III Bețivul
867-886	- Vasile I Macedoneanul
886-912	- Leon VI Filozoful
912-913	- Alexandru
913-959	- Constantin VII Porfirogenetu
959-963	- Roman II
963	- Thephonos

963-969	- Nikephor II Phocas
969-976	- Ioan I Tzimiskes
976-1025	- Vasile II Bulgaroctonul
1025-1028	- Constantin VIII
1028-1034	- Roman III Argyros
1034-1041	- Mihail IV Paphlagonianul
1041-1042	- Mihail V Calafatul
1042	- Zoe II Porphyrogeneta
1042-1055	- Constantin IX Monomahul
1055-1056	- Theodora III
1056-1057	- Mihail VI Stratioticos
1057-1059	- Isaac I Comnenul
1059-1067	- Constantin X Ducas
1068-1071	- Roman IV Diogene
1071-1078	- Mihail VII Ducas
1078-1081	- Nichephor III Botaniates
1081-1118	- Alexios I Comnenul
1118-1143	- Ioan II Comnenul
1143-1180	- Manuel I Comnenul
1180-1183	- Alexios II Comnenul
1183-1185	- Andronic I Comnenul
1185-1195	- Isaac II Anghelos
1195-1203	- Alexios III Anghelos
1203-1204	- Alexios IV Anghelos
1204	- Alexios V Murtzuphlos

ÎMPĂRAȚII IMPERIULUI DE NICEEA

- 1205-1222 - Theodor I Laskaris
- 1222-1254 - Ioan III Ducas Vatzatzes
- 1254-1258 - Theodor II Lasacaris
- 1258-1261 - Ioan IV Laskaris
- 1259-1261 - Mihail VIII Paleologul

ÎMPĂRAȚII IMPERIULUI BIZANTIN DUPĂ RESTAURARE

- 1261-1282 - Mihail VIII Paleologul
- 1282-1328 - Andronic II Paleologul
- 1328-1341 - Andronic III Paleologul
- 1341-1391 - Ioan V Paleologul
- 1341-1354 - Ioan VI Cantacuzino
- 1353-1357 - Matei Cantacuzino
- 1390 - Ioan VII Paleologul
- 1391-1425 - Manuel II Paleologul
- 1425-1448 - Ioan VIII Paleogul
- 1449-1453 - Constantin XI Paleologul

ÎMPĂRAȚII IMPERIULUI LATIN AL CRUCIAȚILOR

- 1204-1205 - Balduin I de Flandra
- 1205-1216 - Henric I de Flandra
- 1217 - Pierre de Courtenay

- 1217-1219 - Yolanda de Courtenay
- 1219-1228 - Robert de Cortenay
- 1228-1261 - Balduin II
- 1239-1237 - Jean de Brienne (regent)

DESPOȚII MOREEI

- 1348-1380 - Manuel Cantacuzino
- 1380-1383 - Matei Cantacuzino
- 1383 - Demetrios Cantacuzino
- 1383-1407 - Theodor I Paleologul
- 1407-1439 - Theodor II Paleologul
- 1428-1449 - Constantin Paleologul
- 1443-1460 - Thoma Paleologul
- 1449-1460 - Demetrios Paleologul

PATRIARHI DE CONSTANTINOPOL

- 715-730 - Germanos I
- 730-754 - Anastasies
- 754-766 - Constantin II
- 766-780 - Niketas I
- 780-784 - Paul IV
- 784-806 - Tarasios
- 806-815 - Nikephor
- 815-821 - Theodotos Melissenus Cassiteros
- 821-837 - Antonie I Cassimates

837-843	- Ioan VII Grammaticul
843-847	- Methodios I
847-858	- Ignatios
858-867	- Photios
867-877	- Igantios (a doua oară)
877-886	- Photios (a doua oară)
886-893	- Ștefan I
893-901	- Antonie II Kauleas
901-907	- Nicolae I Misticul
907-912	- Euthynius
912-925	- Nicolae I (a doua oară)
925-927	- Ștefan II
927-931	- Triphonos
933-956	- Theophylaktos
956-970	- Polyeuctos
970-974	- Vasile I Scamandrinus
974-979	- Antonie III Studitul
979-991	- Nicolae II Chrysoberges
991-996	- neocupat
996-998	- Sisinius II
999-1001	- neocupat
1001-1019	- Sergios II Manuelitos
1019-1025	- Eustatios
1025-1043	- Alexios Studitul
1043-1058	- Mihail I Kerularios
1059-1063	- Constantin III Lihudes
1064-1075	- Ioan VIII Xiphilinos

- 1075-1081 - Kosmas I Ierusalimitul
- 1081-1084 - Eustratios Garidas
- 1084-1111 - Nicolae III Grammaticul
- 1111-1134 - Ioan IX Agapetos
- 1134-1143 - Leon Styppiotos
- 1143-1146 - Mihail II Kurkuas
- 1146-1147 - Kosmas II Attikos
- 1147-1151 - Nicolae IV Muzalon
- 1151-1154 - Theodotos II
- 1153-1154 - Neophytos I
- 1154-1157 - Constantin IV Chliarenos
- 1157-1169 - Lucas Chrysoberges
- 1170-1178 - Mihail III de Anchialos
- 1178-1179 - Chariton Eugeniotes
- 1179-1183 - Theodosios I Boradiotes
- 1183-1186 - Vasile II Phylakopulos Kamateros
- 1187-1189 - Niketas II Muntanes
- 1189 - Dositheos de Ierusalim
- 1189 - Leontios Teotokites
- 1189-1191 - Dositeos (a doua oară)
- 1191-1198 - Georgios II Xiphilinos
- 1198-1206 - Ioan X Kamateros
- 1208-1214 - Mihail IV Autoreanos
- 1214-1216 - Theodor II Eirenikos
- 1216 - Maximus II
- 1216-1222 - Manuel I Charitapulos Sarantenos
- 1222-1240 - Germanos II

1240	- Metodios II
1240-1244	- neocupat
1244-1254	- Manuel II
1254-1259	- Arsenios Autoreanos
1260-1261	- Nikephor II
1261-1265	- Arsenios Autoreanos (a doua oară)
1265-1266	- Germanos III
1266-1275	- Iosif I
1275-1282	- Ioan XI Bekkos
1282-1283	- Iosif I (a doua oară)
1283-1289	- Grigore II
1289-1293	- Atanasios I
1294-1303	- Ioan XII Kosmas
1303-1309	- Atanasios I (a doua oară)
1310-1314	- Niphon I
1315-1319	- Ioan XIII Glykys
1320-1321	- Gerasimos I
1323-1332	- Isaia
1334-1347	- Ioan XIV Kalekas
1347-1350	- Isidor I
1350-1353	- Callistos I
1353-1354	- Philoteos Kokkinos
1355-1363	- Callistos I (a doua oară)
1364-1376	- Philoteos (a doua oară)
1376-1379	- Macarios
1380-1388	- Nilos
1389-1390	- Antonie IV

- 1390-1391 - Macarios (a doua oară)
- 1391-1397 - Antonie IV (a doua oară)
- 1397 - Callistos II Xanthopolos
- 1397-1402 - Matei I
- 1402-1403 - neocupat
- 1403-1410 - Matei I (a doua oară)
- 1410-1416 - Euthymios II
- 1416-1439 - Iosif II
- 1440-1443 - Mitrophanes II
- 1443-1450 - Georgios III Mammias
- 1450 - Athanasios II
- 1454-1456 - Gennadios II Scholarios

PAPI

- 708-715 - Constantin
- 715-731 - Grigore al II-lea
- 731-741 - Grigore al III-lea
- 741-752 - Sf. Zaharia
- 752-757 - Ștefan al II-lea
- 757-767 - Sf. Paul
- 768-772 - Ștefan al III-lea
- 772-795 - Adrian I
- 795-816 - Sf. Leon al III-lea
- 816-817 - Ștefan al IV-lea
- 817-824 - Sf. Pascal
- 824-827 - Eugen al II-lea

827	- Valentin
827-844	- Grigore al IV-lea
844-847	- Sergiu al II-lea
847-855	- Sf. Leon al IV-lea
855-858	- Benedict al III-lea
858-867	- Sf. Nicolae I cel Mare
867-872	- Adrian al II-lea
872-882	- Ioan al VIII-lea
882-884	- Marinus I
884-885	- Sf. Adrian al III-lea
885-891	- Ștefan al V-lea
891-896	- Formosus
896	- Bonifaciu al VI-lea
896-897	- Ștefan al VI-lea
897	- Romanus
898	- Teodor al II-lea
898-900	- Ioan al IX-lea
900-903	- Benedict al IV-lea
903	- Leon al V-lea
904- 911	- Sergiu al III-lea
911-913	- Anastasius al III-lea
913-914	- Lando
914-928	- Ioan al X-lea
928	- Leon al IV-lea
928-931	- Ștefan al VII-lea
931-935	- Ioan al IX-lea
936-939	- Leon al VII-lea

939-942	- Ștefan al VIII-lea
942-946	- Marinus al II-lea
946-955	- Agapet al II-lea
955-964	- Ioan al XII-lea
963-965	- Leon al VIII-lea
964-965	- Benedict al V-lea
965-972	- Ioan al XIII-lea
973-974	- Benedict al VI-lea
974-983	- Benedict al VII-lea
983-984	- Ioan al XIV-lea
985-986	- Ioan al XV-lea
996-999	- Grigore al V-lea
999-1002	- Silvestru al II-lea
1003	- Ioan al VII-lea
1004-1009	- Ioan al VIII-lea
1009-1012	- Sergiu al IV-lea
1012-1024	- Benedict al VIII-lea
1024-1032	- Ioan al XIX-lea
1032-1044	- Silvestru al III-lea
1045	- Benedict al IX-lea
1045-1046	- Grigore al VI-lea
1046-1047	- Clement al II-lea
1047-1048	- Benedict al IX-lea
1048	- Damasus al II-lea
1049-1054	- Sf. Leon al IX-lea
1055-1057	- Ștefan al IX-lea
1059-1061	- Nicolae al II-lea

1061-1073	- Alexandru al II-lea
1073-1085	- Sf. Grigore al VII-lea
1086-1087	- Victor al III-lea
1088-1099	- Urban al II-lea
1099-1118	- Pascal al II-lea
1118-1119	- Gelasius al II-lea
1119-1124	- Calixt al II-lea
1124-1130	- Honoris al II-lea
1130-1143	- Inocențiu al II-lea
1143-1144	- Calestin al II-lea
1144-1145	- Lucius al II-lea
1145-1153	- Eugen al III-lea
1153-1154	- Anastasius al IV-lea
1154-1158	- Adrian al IV-lea
1159-1181	- Alexandru al III-lea
1181-1185	- Lucius al III-lea
1185-1187	- Urban al III-lea
1187	- Grigore al VIII-lea
1187-1191	- Clement al III-lea
1191-1198	- Clestin al III-lea
1198-1216	- Inocențiu al III-lea
1216-1227	- Honorius al III-lea
1227-1241	- Grigore al IX-lea
1241	- Celestin al IV-lea
1243-1254	- Inocențiu al IV-lea
1254-1261	- Alexandru al IV-lea
1261-1264	- Urban al IV-lea

1265-1268	- Clement al IV-lea
1271-1276	- Grigore al X-lea
1276	- Inocențiu al V-lea
1276	- Adrian al V-lea
1276-1277	- Ioan al XXI-lea
1277-1280	- Nicolae al III-lea
1281-1285	- Martin al IV-lea
1288-1292	- Nicolae al IV-lea
1294	- Sf. Celestin al V-lea
1294-1303	- Bonifaciu al VIII-lea
1303-1304	- Benedict al XI-lea
1305-1314	- Clement al V-lea
1316-1334	- Ioan al XXII-lea
1334-1342	- Benedict al XII-lea
1342-1352	- Clement al VI-lea
1352-1362	- Inocențiu al VI-lea
1362-1370	- Urban al V-lea
1370-1378	- Grigore al XI-lea
1378-1389	- Urban al VI-lea
1389-1404	- Bonifaciu al IX-lea
1404-1406	- Inocențiu al VII-lea
1406-1415	- Grigore al XII-lea
1417-1431	- Martin al V-lea
1431-1447	- Eugen al IV-lea
1447-1455	- Nicolae al V-lea

IZVOARE ISTORICE

- Barbaro Nicolo *Giornale dell'assedio di Constantinopoli 1453*, Corredato di note e documenti per Enrico Cornet, Viena, 1856.
- Chalcocondylas, Laonicus *De Origine ac rebus gestis Turcorum*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn, 1843.
- Chalcocondylas, Laonicus *Expuneri istorice*, trad. V. Grecu, București, 1958.
- Choniates, Niketas *Istoria lui Niketas Choniates, care începe cu domnia lui Ioan Comnenul*, Sankt-Petersburg, 1860-1862.
- Comnena, Anna *Alexiada*, trad. M. Marinescu, București, 1977.
- Critobulus din Imbros *De rebus gestis Mahumetis II*, în *Fragmenta historicum Graecorum*, V, 1, 1883.
- Critobulus din Imbros *History of Mehmed the Conqueror*, trad. C. T. Riggs, Princeton, 1954.

- Ducas, Mihail *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ediție critică de Vasile Grecu, București, 1958.
- Eвлиya Chelebi *Seyahatname. Narrative of Travels*, trad. J. von Hammer, Londra, 1834.
- Gennadius, Gheorghios Scholarius *Oeuvres complètes de Gennade Scholarios*, Paris, 1928-1936.
- Ibn Battutah *Voyages*, Paris, 1893.
- Marcellinus, Ammianus *Istorie romană (Rerum gestarum libri qui supersunt)*, trad. D. Popescu, Editura Științifică, București, 1982.
- Porphyrogenetul, Constantin *Carte de învățătură pentru fiul său Romanós*, trad. V. Grecu, București, 1971.
- Porphyrogenetul, Constantin *Despre administrarea imperiului*, trad. G. Moravcsick, Washington, 1967.
- Sphrantzes, Georgius *Chronicon, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1838.
- Sphrantzes, Georgius *Memorii, 1401-1477*, trad. V. Grecu, București, 1966.
- Theophanes *Cronica bizantinului Theophanes, de la Diocletian până la împărații Mihail și fiul acestuia, Theophylakt*, trad. V.I. Obolenskij, 1890.

Tursun Bey

Cronica, în Revue Historique
publiée par l'Institut d'Histoire
Ottomane, Istanbul, 1914-1916.

LUCRĂRI DE SPECIALITATE

- Andea, Avram   *Sinteză de istorie bizantină*, Editura Mirton, Timișoara, 1995.
- Bailly, Auguste   *Istoria Bizanțului*, Editura Prietenii cărții, 2000.
- Bănescu, Nicolae   *Chipuri din istoria Bizanțului*, Editura Albatros, București, 1971.
- Bănescu, Nicolae   *Istoria Imperiului Bizantin, I*, Editura Anastasia, 2000.
- Bréhier, Louis   *Civilizația bizantină*, Editura Științifică, București, 1994.
- Bréhier, Louis   *Le monde Byzantin, I: Vie et Mort de Byzance*, Paris, 1947.
- Brezeanu, Stelian   *O istorie a Imperiului Bizantin*, Editura Albatros, București, 1997.
- Bury, J.B.   *History of the Later Roman Empire*, London, 1889.
- Bury, J.B.   *The Roman Emperors from Basil II to Isaac Komnenos*, English Historical review, vol. 4, 1889.

- Bury, J.B. *The Imperial Administrative System in the 9th Century*, British Academy, 1911.
- Bury, J.B. *History of the Eastern Roman Empire*, London, 1912.
- Cazacu, Mihai *Bizanțul*, Editura Helicon, Timișoara, 1995.
- Chifăr, Nicolae *Istoria Creștinismului, II*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2000.
- Clauss, Manfred *Împărați romani*, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Clot, A. *Mohamed al II-lea – cuceritorul Bizanțului*, București, 1993.
- Constantinescu-Iași, Petru *Bizantinismul în România*, Ateliere grafice, București, 1924.
- Corbu, V. *Căderea Constantinopolului*, București, 1974.
- Dașkov, S. B. *Împărați bizantini*, Editura Enciclopedică, București, 1999.
- Delvoye, Charles *Arta bizantină, I*, Editura Meridiane, București, 1976.
- Diehl, Charles *Marile probleme ale istoriei bizantine. Figuri bizantine, I-II*, Editura pentru literatură, București, 1969.
- Diehl, Charles *Etudes byzantines*, Paris, 1905.
- Diehl, Charles *Choses et gens de Byzances*, Paris, 1926.

- Diehl, Charles   *Bizanț – mărire și decădere*, Editura Științifică, 1980.
- Diehl, Charles   *Istoria Imperiului Bizantin*, Editura Scorilo, Craiova, 1999.
- Elian, Al.   *Curs de bizantinologie. Istoria Bizanțului și a grecității post-bizantine*, București, 1972.
- Finlay, George   *A history of Greece from its conquest by the Roman to the present time B.C.146 to A.D. 1864*, Oxford, 1877.
- Ford, Edward   *Byzantine Empire*, Londra, 1911.
- French, R.M.   *The Eastern Orthodox Church*, Londra, 1951.
- Gibbon, Eduard   *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman, II*, Editura Minerva, 1976.
- Godfrey, J.   *The Unholy Crusade*, Oxford, 1980.
- Harrison, Frederick *Bizantine History of the Early Middle Ages*, Londra, 1900.
- Haussig, H.W.   *History of Byzantine Civilization*, London, 1971.
- Hussey, J.M.   *The Byzantine World*, London, 1957.
- Iorga, Nicoale   *The Bizantine Empire*, Londra, 1907.
- Iorga, Nicoale   *Formes byzantines et realite balcanique*, București, Paris, 1922.
- Iorga, Nicoale   *Etudes bysantines, I-II*, București, 1939-1940.

- Iorga, Nicoale *Bizanț după Bizanț*, București, 1972.
- Iorga, Nicoale *Sinteza bizantină, conferințe și articole despre civilizația bizantină*, București, 1972.
- Iorga, Nicoale *Istoria vieții bizantine*, București, 1974.
- Jenkins, R. *The Byzantine Empire on the Eve of Crusade*, London, 1953.
- Jenkins, R. *Byzantium. The imperial centuries, AD 610-1071*, London, 1966.
- Krumbacher, Karl *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München, 1891.
- Levtchenko, M.V. *Byzance des origines à 1453*, Paris, 1949.
- Maclagan, M. *The City of Constantinople*, London, 1968.
- Magdalino, P. *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge, 1993.
- Martin, E.J. *A History of the Iconoclastic Controversy*, London, 1930.
- Meyendorff, John *Teologia bizantină*, 1996.
- Meyendorff, John *Cu privire la isihasmul bizantin și rolul lui în evoluția culturală și istorică a Europei Răsăritene în secolul XIV*, 1974.
- Muntean, Vasile V. *Bizantinologie, II*, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, 1999.

- Nicol, D.M. *The Last Century of Byzantium, 1261-1453*, London, 1972.
- Norwich, J.J. *Byzantium. The Early Centuries (330-800)*, London, 1988.
- Norwich, J.J. *Byzantium. The Apogee (800-1081)*, London, 1991.
- Norwich, J.J. *Byzantium. The Decline and Fall (1081-1453)*, London, 1995.
- Obolensky, D. *The Byzantine Commonwealth*, London, 1971.
- Oman, C.W.C. *Byzantine Empire*, Londra, 1896.
- Oman, C.W.C. *A history of the Art of War in the Middle Ages*, Londra, 1924.
- Ostrogorsky, G. *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris, 1969.
- Perowne, S. *The end of the Roman World*, London, 1966.
- Popescu, Emilian *Curs de bizantinologie*, Universitatea București, Fac. de Teologie ortodoxă, 1996.
- Runciman, S *Byzantine and Hellene in the fourteenth century*, Thessalonic, 1952.
- Runciman, S *The schism between the Eastern and Western Churches*, Evanston, 1962.
- Runciman, S *Căderea Constantinopolului*, București, 1991.
- Toynbee, A. *Constantino Porfirogenito e il suo mondo*, Firenze, 1987.

Istorie și spiritualitate în Bizanțul timpuriu

- Vasiliev A.A.   *Histoire de l'empire Byzantin*, Paris, 1932.
- Vasiliev A.A.   *Medieval ideas of the end of the world*, Boston, 1944.
- Zweig, S   *Orele astrale ale omenirii*, București, 1978.

LUCRĂRI GENERALE

- Pop, Ioan Aurel *Istoria Transilvaniei Medievale de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Presa universitară clujeană, 1997.
- Brezeanu, Stelian *G.I. Brătianu et L`histoire en Moyen Age, în G.I. Brătianu - Une enigme et un miracle historique : le peuple roumain*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1998.
- Brătianu, Gheorghe I. *Marea Neagră - de la origini și până la cucerirea otomană, I-II*, Editura Meridiane, București, 1988.
- Brătianu, Gheorghe I. *O enigmă și un miracol istoric: poporul român, Fundația pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea*, București, 1940.
- Carpentier, J. și Lebrun, F. *Istoria Europei*, Editura Humanitas, 1997.
- Coman, Ioan G. *Patrologie*, Sf. Mănăstire Derwent, 1999.

- Drăgan, Iosif C. *Noi, Tracii*, I, Editura Scris Românesc, Craiova, 1976.
- Drimba, Ovidiu *Istoria culturii și civilizației*, II, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Giurescu, Constantin C.
Giurescu, Dinu C. *Istoria românilor*, I, Editura și Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
- Oțetea, Andrei
și colaboratorii *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, 1972.
- Păcurariu, Mircea *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1980.
- Pârvan, Vasile *Studii de istoria culturii antice*, Editura Științifică, 1992.
- Popovici Euseviu *Istoria bisericească universală și Statistica bisericească*, Tipografia cărților bisericești, Mănăstirea Cernica, București, 1926.
- Rămureanu Ioan *Istoria bisericească universală*, I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1975.
- Riché, Pierre *Grandes invasions et empires*, Librairie Jules Tallandier, 1973.

- Stănescu, Gheorghe G. *Studii de Istorie Bisericească Universală și Patristică*, Editura Arhiepiscopiei Cluj-Napoca, 1998.
- Theodorescu, Răzvan *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec.X-XIV)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1974.
- Theodorescu, Răzvan *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, Editura Meridiane, București, 1976.
- Theodorescu, Răzvan *Picătura de istorie*, Editura Fundației Culturale Române, 1999.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Andea, 1995   *Sinteză de istorie bizantină*, Editura Mirton, Timișoara, 1995.
- Barbaro, 1856   *Giornale Dell'assedio Di Constantinopoli 1453*, Corredato Di Note E Documenti Per Enrico Cornet, Viena, 1856.
- Bailly, 2000   *Istoria Bizanțului*, Editura Prietenii cărții, 2000.
- Bănescu, 1971   *Chipuri din istoria Bizanțului*, Editura Albatros, București, 1971.
- Brătianu, 1988   *Marea Neagră - de la origini și până la cucerirea otomană, I-II*, Editura Meridiane, București, 1988.
- Bréhier, 1994   *Civilizația bizantină*, Editura Științifică, București, 1994.
- Brezeanu, 1997   *O istorie a Imperiului Bizantin*, Editura Albatros, București, 1997.
- Chalcocondylas, 1958   *Expuneri istorice*, trad. V. Grecu, București, 1958.

- Choniates, 1860 – 1862 *Istoria lui Niketas Choniates, care începe cu domnia lui Ioan Comnenul*, Sankt-Petersburg, 1860-1862.
- Clot, 1993 *Mohamed al II-lea – cuceritorul Bizanțului*, București, 1993.
- Corbu, 1974 *Căderea Constantinopolului*, București, 1974.
- Dașkov, 1999 *Împărați bizantini*, Editura Enciclopedică, București, 1999.
- Diehl, 1980 *Bizanț – mărire și decădere*, Editura Științifică, 1980.
- Iorga, 1974 *Istoria vieții bizantine*, București, 1974.
- Meyendorff, 1974 *Cu privire la isihasmul bizantin și rolul lui în evoluția culturală și istorică a Europei Răsăritene în secolul XIV*, 1974.
- Muntean, 2000 *Bizantinologie, II*, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, 1999.
- Norwich, 1991 *Byzantium. The Apogee (800-1081)*, London, 1991.
- Popescu, 1996 *Curs de bizantinologie*, Universitatea București, Facultatea de Teologie ortodoxă, 1996.
- Runciman, 1991 *Căderea Constantinopolului*, București, 1991.

Istorie și spiritualitate în Bizanțul timpuriu

- Vasiliev, 1932   *Histoire de l'empire Byzantin*, Paris, 1932.
- Zweig, 1978   *Orele astrale ale omenirii*, București, 1978.

HARTA 1

HARTA 2

HARTA3

HARTA4

CUPRINS

Prefață	5
Europa la cumpăna secolelor VIII-IX. Între două imperii	9
Crizele dinastice. Drama bizantină.....	19
Leon al III-lea și Constantin al V-lea. Iconoclasmul și al VII-lea Sinod Ecumenic	29
Dinastia frigiană	47
Vasile I (867-886), întemeietorul dinastiei macedoniene	57
Evoluția spirituală. Leon al VI-lea filosoful (886-912).....	67
Constantin al VII-lea porphyrogenetul, împăratul erudit	77
Politica externă a bizanțului în timpul dinastiei macedonene	83
Marea schismă	91
Dinastia comnenilor	109
Cruciadele.....	121
Dinastia anghelilor și statul vlaho-bulgar al asăneștilor	135
Bizanțul în exil	145
Epoca dramatică și imperiul bizantin (1185-1261)	153
Primii împărați paleologi. Conflictul unionist.....	161
Declinul imperiului. Isihasmul, anarhia politică, luptele religioase și ascensiunea otomană	169

Ecumenismul în finalul bizanțului.	
Conciliul florentin. Ultima cruciadă.....	177
Cucerirea constantinopolului.....	185
Cultura bizanțului mijlociu și târziu.....	199
Bizanțul și regiunile carpato-dunărene.....	213
Anexe	
Impărații Imperiului Bizantin	221
Impărații Imperiului de Niceea	223
Impărații Imperiului Bizantin după Restaurare	223
Impărații Imperiului Latin al Cruciaților	223
Despoții Moreei	224
Patriarhii de Constantinopol	224
Papi	228
Izvoare istorice	236
Lucrări de specialitate	236
Lucrări generale.....	242
Abrevieri bibliografice	245
Planșe	
Imperiul Bizantin în jurul anului 800	249
Imperiul Bizantin la anul 1000	251
Imperiul Bizantin în jurul anului 1400	253
Harta Constantinopolului.....	255

—

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România nr. 2511.1-171.1/ROL,
B.C.R. Filiala sector 1, București.

Editura „CĂLĂUZA”
Str. Horea, nr. 30
2700 Deva, jud. Hunedoara, România
Tel./fax: 0254-214684; 0744/521284
E-mail: calauzapress@yahoo.com.
Consilier editorial: Valeriu Bârgău
Redactor de carte: Mariana Pândaru
Tehnoredactor: Cristina Moruz
Carte tipărită la Tipografia
„Floarea Soarelui”

Îmi face o deosebită plăcere să constat că în învățământul teologic românesc interesul pentru Bizanț este în continuare profund și foarte larg. Nu poți înțelege desfășurarea armonioasă a ortodoxiei românești fără a cunoaște evoluția milenară a celei de „a doua Rome” motiv pentru care o carte, având drept subiect civilizația bizantină, este necesară ca lectură atât pentru viitorii slujitori ai altarului, cât și pentru cititorii obișnuiți.

Mă bucur să aflu că Prea Cucernicul Părinte, Ioan Octavian Rudeanu are preocupări de acest tip și îi doresc mult succes în truda sa.

Prof. acad. dr.
RĂZVAN THEODORESCU

ISBN 973-9331-96-3